

credo

evangélikus folyóirat | XXVI. évfolyam, 2020/4.

CIGÁNYOK MAGYARORSZÁGON

Credo – evangélikus folyóirat

A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata
XXVI. évfolyam, 2020/4.

Főszerkesztő: Zászkaliczky Zsuzsanna
Rovatszerkesztő: Papp Máté
Szerkesztőségi munkatárs: Isó M. Emese

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olaszószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Kurdi István

Szerkesztőség és kiadóhivatal

1085 Budapest, Üllői út 24.

Tel.: 317-5478, 486-1228, 20/824-5518; fax: 486-1229

E-mail: credo@lutheran.hu

Előfizetés egy évre: 3600 Ft. Fél évre: 1800 Ft.

Egy szám ára: 900 Ft.

Előfizetés külföldre: 6840 Ft.

Kapható a gyülekezeti iratterjesztésben, a kiadó könyvesboltjában (1085 Budapest, Üllői út 24.) és a Huszár Gál Papír- és Könyvkereskedésben (1052 Budapest, Deák tér 4.)

A Credo digitálisan is olvasható, előfizethető a Luther Kiadó webáruházában.

Digitális előfizetés egy évre: 1800 Ft. Fél évre: 900 Ft.

Egy digitális lapszám ára: 450 Ft.

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISSN 1219-6800

Kedves Olvasóink!

Idei utolsó lapszámunkban a cigányság kulturális-társadalmi helyzetének néhány aspektusára reflektálunk. Szinte összes cikkünk arra az elévülhetetlen, a többségi és kisebbségi közegben felhalmozódó szociális problémahalmazra, ugyanakkor arra a mindig újra elsajátítható interkulturális gazdagságra irányítja a figyelmet, amely e népcsoport magyarországi beágyazottsága felől ugyanúgy megközelíthető, mint az úgynevezett „törzsi” sajátosságok felől. Beer Miklós nyugalmazott váci püspök áhítata után a nyíregyházi roma szakkollégiumról olvashatjuk Zsolczainé Vitális Judit riportját. Blénesi Éva a talán kevesek által számon tartott, mártír sorsú Puczi Béláról írt szívhez szóló esszét. Bakay Péter az evangélikus cigánymisszióban szerzett élményeiből illesztette össze emlékszilánkjait. Korpás Éva a nyírtelki Filadelfia Evangélikus Egyházközség keretei között megvalósuló cigánypasztorációs munkáról készített riportot, Győrfi Mihály lelkész bevonásával; míg Schranz Áron a szintén a cigányságot támogató BAGázs Közhasznú Egyesület fiatal önkéntesek által végzett ifjúságsegítő aktivitásáról kérdezte az érintetteket. Szuhay Péter válogatott, rendkívüli információkban bővelkedő rezümétet ad közre a Néprajzi Múzeum cigány vonatkozású kiállításainak anyagáról. Lakatos Tibor a muzsikusság történetéről, asszimilációs folyamatairól s aktuális kihívásairól ír. Zászkaliczky Zsuzsanna Forgács István romaügyi szakértővel készített tanulságos beszélgetést. De találhatunk interjút a számban Kácsor Zsolt íróval és Hoppál Mihály zenésszel is. Dukay Barnabás egy oldalpáron osztja meg lírai gondolatait Bari Károly gyűjteményes kötetéről. Az Idézőjel rovat Ayhan Gökhan verseit publikálja. András Tamara Szentandrassy István festői világáról kerekített rövid esszét. A Szemle rovat felhozatala is tartogat tematikához kötődő szövegeket: A punya című könyvről, illetve kiállításról, valamint Kele Fodor Ákos kortárs szerző „cigány újmeseiről”.

A szerkesztők

A borítón látható fotó forrása: Fortepan, 109458, Bauer Sándor

Bakay Péter Isten háta előtt című írásának (11–17. o.) fotói a szerző archívumából származnak.

A Korpás Éva riportjában (18–26. o.) látható fotókat Győrfi Mihály készítette.

Schranz Áron cikkének (27–31. o.) felvételeit a BAGázs Közhasznú Egyesület bocsátotta rendelkezésünkre.

A 40. oldalon látható alnyomat felvétele Bodóczky István alkotásáról készült. Fotó: Zászkaliczky Zsuzsanna.

András Tamara esszéjében (57–59. o.) Szentandrassy István (1957–2020) festményeinek reprodukciói láthatók, melyekért Csik Tamást és az Európai Roma Ligát illeti köszönet. Fotó: Csukás Tibor

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk. Ebből a megfontolásból a Credo evangélikus folyóirat Cycclus ofszet környezetbarát papíron jelenik meg.

Scrapbook

A scrapbook valamiféle emlékkönyv, napló, amelyben nemcsak szövegekkel, versekkel, hagyományos naplószerű bejegyzésekkel, hanem matricákkal, képekkel, fotókkal, színes papírragasztásokkal és egyéb kreatív megoldásokkal lehet találkozni. Természetesen bárki készíthet scrapbookot – vannak, akiknek ez már-már életforma, szenvedély, de olyanok is alkotnak, akik talán a fogalommal sincsenek tisztában. (Ha jól meggondolom, úttörő korunk raj- és őrsi naplója is scrapbook volt a maga nemében, közösségi formában, közös emlékekkel és üzenetekkel.)

Aki scrapbookot készít, tudja vagy tudtán kívül a jövőnek (is) alkot. Hogy alkotás, ahhoz kétség nem fér: hiszen gyűjtés, szelektálás, komponálás, vizuális és szöveges elemek összeillesztése, esetleg személyes emlékirat, üzenet- vagy mitológiai képzés. Szóval a jövőnek is készül a mű: családtagok, utódok, tanítványok épülhetnek általa, olvashatják a világot a soha meg nem ismétlődő szöveggönyvből, láthatják a kivételes ablakívágáson át.

Aki scrapbookot készít, ezzel persze nincs mindig tisztában. De melyik levél- vagy naplóíró művész, költő tudta előre, hogy az utókor – a filológusoktól az érettségizőkig – keresni fogja a nyomokat az „életművön kívüli” vagy az „életművel párhuzamos” szövegekben?

Lapozgatom a *Scrapbook* címet viselő, fehér fedelű kiadványt (Artus, 2020). Bodóczky István (1943–2020) képzőművész, művészetpedagógus apró, személyes élményeket, emlékeket ad át benne olvasóinak. A 'scrapek' – selejtek, maradványok – azonban eredetileg mégsem könyv, napló oldalain láthatók. Bodóczky *Scrapbook*-ja a képzőművészet szintjére emelt sárkánykészítés hulladékaiból – bambuszból, pauszából és színes foltokból, vonalakkból, papírkivágásokból – készült cseppnyi, szinte kerek képecskékből áll, amelyek beborítják az utolsó kiállítás egyik hófehér falát. Gyermekkori emlékek, utazások élményei, fontos személyek, kedves állatok, nehezen elmesélhető történetek elevenednek meg a kis – önálló életet is élhető – műalkotásokban, hogy végleg megmerevedjenek a váratlanul eltávozott művész életművében.

Bodóczky István aznap került a végzetes betegágyra, amikor a kiállítás számára a portréfilm felvételeit befejezte egyik tanítványa. A filmben lassan, minden szót alaposan meggondolva beszél. A néhány perc megrázó összegzését, metszetét adja életének, életművének és hivatástudatának. A képzőművész, akinek életében eljött a pillanat, hogy hátrahagyja a konzervatív, lassú, statikus, mondhatni, nehéz anyagokat, sárkánykészítésbe kezdett. Vallomása szerint három dolog van ennek hátterében: a játék, az efemer és a lebegés. A játék, amely szabadság, az ember sorskorrekciója, lehetőség a szabad döntésre. Az efemer, az elmúló: ő maga eltávolodott a tartós anyagoktól, és a bambusz és a papír – a sárkányok alapanyagai – maradtak a kezében. Alakíthatóság, rögtönzés, átlátszóság, és persze játék és szabadság rejlik bennük. Életük rövid, de az élmény maradandó. A lebegés iránti vágyat gyermekkorától eredezteti: sokszor játszott, hogy felemelkedik a talajról, legyőzi a gravitációt, szinte repül. Ehhez már nemcsak az aszimmetrikus, végtelenül finom rajzolatú és mozgású sárkányok kapcsolódnak, hanem a *Scrapbook* lapjait is ide sorolja: az emlékek finom képekben és rövid szövegekben rögzítése, a múlt megkötése, a szokások, a közösség ereje, a személyes múlt súlya és a jövőbe vetett bizalom, a vágyak és az álmok, az életen átfutó emberek – ez mind-mind a lebegés, a levitáció, azaz a gravitáció és a felemelő erő közti egyensúly állapota. Számára ez az egyensúly volt az alkotás és alkotásként megélt tanítás is.

Unokái borzongató játéka – játszunk azt, hogy meghaltunk – adta az utolsó kiállítás végzetszerű, végletes címét.

Hogy miért szerepel a cigányokkal foglalkozó lapszám vezércikkében Bodóczky István képzőművész? Az első, aki a Facebookon búcsúzott tőle, az Igazgyöngy Alapítvány vezetője, a toldi cigánygyerekek és édesanyák, családok

felemelkedéséért fáradhatatlanul dolgozó L. Ritók Nóra volt. A mestert, a művészt, a pedagógust, a barátot, de mindenekelőtt az igaz embert siratta: „Bodóczky neve fogalom, mint ember is. Mert nem tűrte a megalkuvást, nem bírta a hanyagságot, a hozzá nem értők hatalmaskodását, átlátott a színjátékon, szót emelt ellene, mert mindig jobbat akart, hatékonyabbat, hasznosabbat. Lázadó lelke nem volt rendszerkompatibilis. Érzékenyen és eltökélten védte az értékeket, és biztosak lehettünk abban, hogy amit ő értéknek nevez, az is. Igazi közösségi ember volt. A tanítványai kezét nem engedte el, ott volt nekik mindig, ha szükségük volt rá. Buzdított, ösztönzött a tanulásra, összetartott embereket, jó volt mellette lenni. Szerettem vele vitatkozni is. Sok dologban nem tudtuk meggyőzni egymást, de a vitákból is mindig gazdagodva kerültem ki. Mert nagyon értett ahhoz, hogy megmutasson másféle nézőpontokat is. Félbemaradt sok minden, amit együtt kezdtünk el.”

Bodóczky 37-es scrapbook-lapjához írt szövege pedig így szól.

LÁTTA ISTENT

A sienai Szent Katalin-templom itt a Via Giulián, ahová gyakran betérek csendet hallgatni, tele van nagyon tarka színes zászlókkal. A geometrikus mintázatok közepén egy-egy állatmotívum: csiga, bagoly, sárkány, sas, liba, sünn stb. (Mint megtudtam, ezek Siena 17 történelmi kerületének zászlói.) Cigány templomnak neveztem el, mert úgy gondoltam, ez biztosan tetszene a toldi cigány embereknek, akiket Nóráék egyszer elvittek Gyulára kirándulni. Amikor bementek velük egy nagy terű katolikus templomba, az egyik asszony megragadta a barátom karját, és azt mondta: „Nóríka néni, én félek.” Nem tudható persze, hogy mi váltotta ki belőle ezt az érzést – vagy így fejezte ki azt, hogy le van nyűgözve? Ahogyan azt sem tudom, hogy mit látott a hatéves cigány kislány (Maja), amikor Pestre hoztam, és az autóval ráfordulva a kivilágított Hősök terére, így kiáltott fel: „Láttam Istent!” De aztán nem tudta leírni, hogy mit is látott.

Sokszor elképzelem a „nagy, fehér hajú tanár urat”, amint megjelenik Toldon a cigány kisgyermekek között, mint 21. századi magyar Albert Schweitzer Lambarénében. És játszik, tanít, kommunikál, de mindenekelőtt lehajol. Lehajol és felemel. Mindegy, hogy a megfelelő szavak, érintések, gesztusok vagy a közös játék és munkálkodás által, mindegy, hogy az általa sokat hangoztatott figyelem, empátia és felelősség által. Mindegy.

Játsszuk azt, hogy meghaltunk? Játsszuk azt, hogy figyelünk. Játsszuk azt, hogy egymásra figyelünk. Hogy fel-emelünk, hogy békéltetünk, hogy kommunikálunk, hogy

közösséget teremtünk, hogy felelősséget vállalunk. Játsszuk azt, hogy egyenlők vagyunk, hogy igazságosabb világban élünk. A játék pedig legyen valódi sorskorrekció.

Zászkaliczky Zsuzsanna

Mindnyájan testvérek vagyunk

Beer
Miklós

„Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban.” (Gal 3,28; SZIT)

Ferenc pápa ismét meglepte a világot új körlevelével, a *Fratelli tutti* kezdetű enciklikával. Mit is jelent az a kijelentés, hogy mindnyájan testvérek vagyunk?

Az Úristen olyan világot teremtett, ahol a sokféleség és az egymásra utaltság mindenütt jelen van. Az irgalmas szamaritánus történetében Jézus elfedi a származási különbséget a segítségre szoruló és segíteni tudó ember találkozá-sában. Ki a felebarátja, embertársa a bajba jutott embernek? A választ jól mondják Jézus hallgatói: az, aki irgalmasságot gyakorolt irányában. Ki az én felebarátom, ki az én embertestvérem? Jézus egyértelműen rávezet bennünket isteni szándékára. Nem én döntöm el, hogy ki tartozik hozzám. Lehet más a származása, a vallása, a kultúrája, de azt a bajban felülírja az együttérzés, a sorsközösség vállalása. A jézusi történetben a Szamáriából származó utazó kérdés nélkül gondoskodik a bajbajutotttól. Embertársát látja benne. Az aranyszabály így szól: „Tedd azt mással, amit te is elvárnál, hogy veled megtegyenek.” Nem az a kérdés, hogy ki az én felebarátom, hanem hogy én kinek válok felebarátjává.

Régóta foglalkoztat magyar társadalmunk kisebbségi és nemzetiségi összetétele. Történelmünk és korunk társadalma színes, mint a világ. Az Úristen terve egészen közeli élményként része mindennapi életünknek. Sokszínű társadalmunkban különleges színfolt a cigányság jelenléte. Úgy növekvő számarányukban, mint a természetes asszimilációs folyamat elmaradása szempontjából. A legaggasztóbb, hogy a szegénység, a nyomor – kis kivételtől eltekintve – meghatározza a cigányság helyzetét. Mi lesz velük? Mit tehetünk értük? Mi az Úristen szándéka, mit vár tőlünk, hívó emberektől?

Számunkra Jézus magatartása és tanítása mutatja az irányt. Ő teremtő szándékával tekint minden emberre, próbáljunk mi is ezzel a látásmóddal tájékozódni. Senki sem maga választja, hogy hol születik. Ez vonatkozik cigány testvéreinkre éppúgy, mint bármelyikünkre. Származásuk és hátrányokkal terhes élethelyzetük adottság. Másrészt az Úristen egymásra bízott bennünket. Félreérthetetlen Jézus szava, amelyben azonosul minden kiszolgáltatott helyzetű emberrel: „...*éheztem, és ennem adtatok...*” (Mt 25,35)

A cigányság helyzete romlott az utóbbi harminc évben. Legtöbben elveszítették a munkahelyüket, az iskolákból is ki-kimaradoznak a gyerekek, növekszik a drogfüggőség, bénító az uzsora, virágzik a prostitúció, nő az analfabéták száma, lakáskörülményeik néhol kétségbeejtőek. Mindennek természetes következménye, hogy társadalmi beilleszkedésük állandó problémát jelent. Ezt tükrözi magas számarányuk a börtönökben.

Egyfelől jóléti társadalmunk szemléletén kellene változtatnunk. Ferenc pápa gyakran emlegeti „a közömbösség kultúráját”: mi közünk hozzájuk? Aki soha nem járt borsodi cigánytelepen, annak fogalma sincs arról, hogy milyen körülmények között élnek emberek, gyerekek. Nekünk, hívőknek kellene élen járnunk társadalmunk érzékenyítésében. Az együttérzés és felelősségérzet terén sok lemaradásunkat kellene pótolnunk. És a cigányság oldaláról is meg kell találnunk a fogadókészséget. Nélkülük nem lehet dönteni róluk. Nagy reménységet adnak azok a cigány származású értelmiségiek – köztük lelkészek is –, akik vállalják a közvetítő nehéz szerepét.

A legnehezebb és mégis a legfontosabb szempont, hogy ne a saját kultúránkat akarjuk rájuk erőltetni, hanem

úgy akarjunk segíteni, emberhez méltó életkörülményeik javításában együttműködni, hogy megőrizhessék saját kulturális értékeiket. Tudatában vagyunk annak, hogy a kérdés nagyon nehéz. Több évszázadnyi együttélés alatt sok előítélet, fájdalom, csalódás és kudarc gyűlt fel. De sokféle próbálkozás után újra előttünk áll a feladat.

Az a legnehezebb és legsúlyosabb életállapot, amikor valaki már akarni sem tud. Amikor belenyugszik a sorába, és nincs kellő önbizalma, akaraterije, hogy jobbítson helyzetén. A legnagyobb segítség éppen ezért az, ha önbecsülésükben tudjuk megerősíteni őket.

Gyakran halljuk, hogy évszázadok óta nem tudtak megváltozni, „velük nem lehet mit kezdeni”, sőt „ők így érzik jól magukat”. Ezzel csak saját magunkat próbáljuk felmenteni. Az éhezés, a fázás, a kiszolgáltatottság nem lehet elfogadható életállapot. Keresztény emberként soha nem mondhatjuk, hogy hiábavaló minden segítő szándék. Az igazi segítség az, ha azt adjuk, amire valóban szükség van. Ezért vallottak kudarcot azok a programok, amelyek csak segílyt osztottak, de nem segítettek abban, hogy „talpra állhassanak”, azaz önállóan tudjanak gondoskodni magukról és családjukról. Ezért az átfogó, differenciált, személyre szabott támogatás lehet a jézusi út. Akkor tudunk testvérként segíteni, ha ismerjük őket. Ez vonatkozik több évszázados gondolkodásmódjukra, a körülöttük megváltozott világgal való kapcsolatukra, de arra is, hogy a cigányságon belül melyik csoporthoz tartoznak, akiken segíteni akarunk.

Hála Istennek, mindig voltak és ma is vannak elkötelezett pedagógusok, vallási közösségek, szerzetesrendek, elhivatott emberek, akik sokszor erejükön felül vállalnak önfeláldozó szolgálatot a cigányok körében. Korábban többnyire elszigetelten tevékenykedtek. Borsodban szolgált egy görögkatolikus lelkész, Sója Miklós, aki Hodászon évtizedeken keresztül látogatta, tanítgatta a cigány családokat. Naponta kiment közējük, és beszélgetett velük. Lankó József római katolikus plébános Alsószentmártonban már harminc éve köztük és értük él, óvodát, iskolát alapított. Somos László kaposfői plébános több mint huszonöt éve foglalkozik velük. Három cigánytelepen épített közösségi házat, tanítja az ott élőket kertművelésre, baromfitartásra. A jezsuita Hofher József Csobánkán gyűjtötte össze a cigány családokat. L. Ritók Nóra Kelet-Magyarországon foglalkozik hátrányos helyzetű gyerekekkel, asszonyokkal. Kazincbarcikán a szalézi szerzetesek vezetnek szakiskolát. Ferences apácák Arlón, Lyukóbányán működnek. A legismertebb a Magyar Máltai Szeretetszolgálat tevékenysége. Vecsei Miklós vezetésével Tiszabón, Tarnabodon, Tiszaburán és sok más településen építették ki szolgálatukat. Sokfelé megindultak a tanodaprogramok, amelyek keretében áldozatos lelkületű pedagógusok délutáni korrepetálással segítik a nehéz sorsú gyerekeket, hogy ne maradjanak le a tanulásban.

A legutóbbi előrelépés a háromszáz leghátrányosabb település felzárkóztatóprogramja, amelyet Vecsei Miklós miniszterelnöki biztos irányít a máltai tapasztalatok alapján. A *Jelenlét program*nak elnevezett kiírás keretében a munkatársak személyes jelenléttel, differenciáltan foglalkoznak cigány családokkal. Magam, már nyugdíjas püspök-ként, a nógrádi Ságújfalut vállaltam el a Szent Ferenc Szegényei Alapítvány szervezésében. Vecsei Miklós irányelve szerint a születéstől az első munkahelyig kísérjük a gyerekeket.

Ennek kiegészítésére évek óta hirdetem, hogy „fogadj örökbe egy rászoruló családot”. Megható visszajelzéseket kaptam. Egészen új szemlélet formálódik a háttérben. Rendszeres találkozások, közös kirándulások, múzeumlátogatások, és a legszebb, ha közös imádságok kapcsolják össze a családokat. Mindenki gazdagodik általa.

Mindenki testvérünk. Isten Szentlelke vezessen, bátorítson bennünket, hogy – cigányok és nem cigányok – testvérként járassunk a jézusi úton!

Beer Miklós, a Váci Katolikus Egyházmegye nyugalmazott püspöke

Roma szakkollégium

Zsolczainé
Vitális
Judit

Tehetség gondozás és hátránykompenzáció – felsőfokon

Sajátos szellemi és közösségi műhelyek alakultak 2011-ben, amikor a kormány kezdeményezésére a történelmi egyházak létrehozták Magyarországon az első keresztény roma szakkollégiumokat. Riportunkban a Nyíregyházán működő, evangélikus fenntartású intézményt mutatjuk be.

Kilenc év mérlege: növekedés

„Volt mindannyiunkban egy nagy adag szkepticizmus, hogy fog-e ez működni, most pedig már sokaknak mi jelentjük az alma matert!” – tekinti át egyetlen mondatban az intézményvezető a nyíregyházi Evangélikus Roma Szakkollégium (ERSZK) első kilenc évét. Molnár Erzsébet a kilencvenes évek közepén ösztöndíjas volt Chicagóban, a lutheránus teológián. Ott ismerkedett meg egyfelől az önkéntességgel, másrészt sokat tanult az afroamerikai közösségekről, illetve a hátrányos helyzetű csoportokról amellet, hogy külföldiként valamiképpen a kisebbségi lét sajátosságairól is tapasztalatokat szerzett. Akkor még nem értette, hol lesz ezeknek jelentősége személyes életében, de utólag már tudja: a mostani feladatára készítették őt elő.

2011 májusában kérték fel, hogy legyen a következő tanévtől induló nyíregyházi evangélikus roma szakkollégium intézményvezetője. Akkoriban a helyi Luther Márton Evangélikus Kollégium nevelőtanára és intézményi lelkésze volt, de már napirenden volt, hogy máshol, más munkakörben kellene folytatnia a szolgálatát, így igent mondott Fabiny Tamás püspök megkeresésére. A nyári egyeztető tárgyalásokra már ő is elkísérte az intézmény megszervezésében úttörő szerepet vállaló Laborczy Gézát, az ERSZK igazgatótanácsának elnökét. „Jól emlékszem, hogy augusztus 20-án még egyetlen jelentkezőnk sem volt” – idézi fel az igazgató. Néhány nappal később viszont a hagyományos országos lelkészi munkaévkezdő találkozón arról számolhatott be, hogy tizennyolc fiatal érdeklődik a lehetőség iránt. Végül összesen huszonöt felvételizőjük volt, közülük húsz hallgatót vettek fel. Velük kezdtek meg és vitték végig a 2011/12-es tanévet – noha támogatást az előzetes megállapodás értelmében csak tizenöt hallgató után kaptak. Ebből kellett fedezni a béreket, kigazdálkodni a terembérleti díjakat, megszervezni a programokat és ösztöndíjat adni a hallgatóknak. „Nagyon nehéz év, egyben rendkívül izgalmas időszak volt. Nem volt intézményvezetői tapasztalatom, illetve minta sem volt előttem, hogyan kellene végezni ezt a munkát, hiszen ilyen típusú intézmény sem volt korábban – mutat rá Molnár Erzsébet. – A célcsoport is szinte ismeretlen volt előttem: tanítottam ugyan előtte olyan középiskolai osztályban, ahol volt egy-két cigány származású diák, itt azonban fordított volt az arány...”

A keresztény roma szakkollégiumok az első másfél évben állami támogatást kaptak a működésükhöz, majd tevékenységük ellátásához két hosszabb periódusban európai uniós pályázat biztosította a forrásokat. 2018 szeptembere óta egy törvényi szabályozás révén mind az egyházi alapítású, mind a felsőoktatási intézmények által

Veszprémi Erzsébet a szakkollégium hallgatóival

létrehozott roma szakkollégiumok központi költségvetésből kapott támogatással gazdálkodhatnak. 2011-ben egyébként egy-egy evangélikus, református, görögkatolikus és jezsuita roma szakkollégium indult el. Mára országszerte nyolc egyházi (köztük két evangélikus: Nyíregyháza, Pécs) fenntartású, illetve három, egyetemekhez kötődő intézmény működik.

A hallgatói létszám Nyíregyházán az uniós pályázatok követelményeinek megfelelően 2013-ban huszonöt, majd 2015-ben harminc főre emelkedett. Azóta is maximum ennyi szakkollégistát fogadhatnak. A fiataloknak a Nyíregyházi Egye-

temmel kötött megállapodás értelmében, annak Campus Kollégiumában biztosítanak lakhatást. A tizedik tanévben a szakkollégisták kétharmada a Nyíregyházi Egyetem hallgatója, kilencen a Debreceni Egyetem Egészségügyi Karán tanulnak, egy fiatal pedig a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolára jár. Többségük Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből érkezett a megyeszékhelyre. Az elmúlt években nemcsak a hallgatók száma növekedett, hanem a munkatársi kör is bővült. Veszprémi Erzsébet 2013 februárjától dolgozik teljes állásban az ERSZK-ban, előtte huszonöt éven át a Magyar Rádió munkatársa volt Nyíregyházán. Újságíróként tudatosan igyekezett ráirányítani a figyelmet a társadalom periferiáján élők súlyos problémáira. Mindenkor elfogadással, előítéletek nélkül közelített a legnagyobb hazai kisebbséghez, amelynek tagjai ezért megtisztelték bizalmukkal.

„Sokan közülük óriási erőfeszítéseket tesznek az integrálódás érdekében: küzdenek, hogy munkájuk legyen, és hihetetlen áldozatokat hoznak, hogy gyermekeik tanulhassanak, és így legalább majd nekik jobb életük legyen – fogalmazza meg hosszú évek tapasztalatát a szakkollégium programkoordinátora. – Azt látom, hogy a többségi társadalom összességében nem könnyíti meg számukra ezt az igyekezetet, és nem méltányolja erőfeszítéseiket, hanem a kényelmesebb utat választva, a régi sémák szerint általánosítva ítéli meg őket. Az a reményem, hogy itt nálunk, a szakkollégiumban olyan diplomások nevelkednek, akik majd hídként működnek többség és kisebbség között úgy, hogy megőrzik roma identitásukat is. Nem asszimilálni akarunk ugyanis, hanem integrálni. Az egyház cigánymissziója rendkívül fontos, de a többségi társadalomhoz tartozó hívek – sőt a lelkészek – érzékenyítése nélkül nem jutunk előbbre.”

Az intézmény egyházi jellege a törődésben mutatkozik meg

A roma szakkollégiumok célja olyan tudásban, erkölcsben, kettős identitásában megerősödött roma értelmiség kinevelése, amely egyszerre érti a többségi társadalom elvárásait és saját közössége szükségleteit, és elkötelezettnek érzi magát arra, hogy tegyen a cigányság felemelkedéséért és a békés együttéléstért. Ehhez egyfelől tehet-

séggondozással segítik a hallgatókat a kimagasló teljesítmények eléréséhez, illetve szükség szerint a hátrányaik kompenzálására irányuló képzéseket, tevékenységeket, foglalkozásokat biztosítanak számukra, leginkább a nyelvtanulás terén. Emellett fontos szempontnak bizonyul a szociokulturális kompetenciák, azaz a társas kapcsolatokban való részvétel, illetve az identitás, az önismeret fejlesztése. Mindezt kiegészíti a társadalmi felelősségvállalásra való érzékenyítés.

A keresztény roma szakkollégiumokban a pedagógiai program három modulra épül: a résztvevők kulturális, közismereti és spirituális képzést kapnak. Ezen belül az egyéni lehetőségek határozzák meg, melyik hogyan tud megvalósulni és melyik mekkora szerepet kap az adott intézmény életében. Nyíregyházán azzal, hogy az intézményvezető egy személyben lelkész is, az átlagosnál talán hangsúlyosabban jelenik meg a spiritualitás dimenziója a roma szakkollégium életében.

„Az első években rettenetesen szenvedtem: nem tudtam úgy alakítani a közösséget, hogy a hallgatók megérezzék a hit velejét, azt, hogy ez az egész miért és mitől jó. Aztán 2015 körül egyszerre átszakadt a gát, és elkezdett tapasztalható módon munkálkodni közöttük a Szentlélek – tekint vissza Molnár Erzsébet. – A mindennapokban azt a lelkületet igyekszünk közvetíteni feléjük, amit nekünk az egyház és a hit jelent. Ez jelenik meg a törődésben: a szociális ügyek intézésétől kezdve a lakhatás vagy a munkalehetőség megtalálásáig, a TDK-dolgozat bemutatásától a versenyre való készültség, a hétköznapi dolgokban való segítségnyújtásig. Miután a hallgatók tapasztalják ezt a törődést, ők is ezt adják tovább, és így fordulnak egymás felé.”

Istentiszteleteket nem tudnak tartani, de minden héten van bibliaóra, biztosított a lelkipásztori magánbeszélgetések lehetősége, és természetesen a kereszténységet különösen is meghatározó ünnepekről közösen is megemlékeznek. Emellett sajátos szimbiózisban vannak a nyíregyháza-kertvárosi evangélikus gyülekezettel: a szakkollégium több programját ott valósítják meg, illetve kölcsönösen partnerként csatlakoznak egymás rendezvényeihez. A hallgatók három egymást követő évben betanulták és előadták Jézus szenvedéstörténetét. Ezt tavasszal a koronavírus-járvánnyal összefüggő korlátozások miatt nem tudták megvalósítani, korábban azonban olyan helyszínekre vitték az előadást, mint például a tiszalöki büntetés-végrehajtási intézet és az egri női börtön. „Sok helyen megfordultunk vele az országban, és úgy gondolom, nagyon különleges élményben volt részük azoknak, akik látták szakkollégistáink passiójátékát. Amikor kiáll a nézők elé egy roma közösség, amikor Jézus szerepét egy cigány fiatal alakítja, és elhangzik lovári nyelven a Miatyánk, az elképesztő hatást tud kiváltani.”

A szakkollégisták egyébként sokféle felekezethez kötődnek, így „az ökumenét mi nem tanítjuk, hanem megéljük” – mutat rá az intézményvezető. Mivel a romák jellemzően nem evangélikusok, olyan hallgatója még nem volt az intézménynek, aki roma is és evangélikus is lett volna egy személyben. Nem roma származású evangélikus hallgatójuk is mindössze egy volt eddig.

Molnár Erzsébet

Az egészséges identitás kialakulásához támogató közösség kell

A roma szakkollégiumok egyik célkitűzése a cigány–magyar kettős identitás megerősítése. „Az első felvételi alkalomával – emlékszik vissza Molnár Erzsébet – egy lány úgy kezdte a bemutatkozását, hogy elmondta, melyik városból jött, majd hozzátette: »De mi már nem a telepen lakunk, mi már nem olyan cigányok vagyunk.«” Akkor egymásra néztünk, hogy milyen az *olyan* cigány. Ebből rögtön tudtuk, hogy hatalmas problémája van az identitása terén.”

A szakkollégium munkatársai évről évre várakozással figyelik, hogy egy-egy új hallgató milyen énképpel érkezik. Akik olyan közösségekből jönnek – például Hodászról vagy Nagyecsdről –, ahol helyén kezelik a származás kérdését, nem szégyellni való dolognak tekintik, és mondjuk egy hagyományörző csoport révén még pozitív élmények is társulnak hozzá, azok büszkéek a cigányságukra. Akik ellenben egész életükben egyedül cipelték a terhét, kizárólag diszkrimináció érte őket emiatt, mindig kirekesztettnek érezték magukat, soha semmi pozitív visszajelzést nem kaptak, azoknak óriási harcokat kell vívniuk magukban. „Elsősorban persze nem én és a kollégánóm vagyunk ebben a legfontosabb segítők – magyarázza Molnár Erzsébet. – A romológiai ismereteket mi adjuk, arra is mi nyitjuk ki a szemüket, hogy ha beszélik a nyelvet, legyenek rá büszkéek, sőt nyelvvizgázzanak belőle – de erősíteni leginkább egymást erősítik.”

Az intézményvezető folyamatosan látja, milyen megtartóerőt jelent a fiataloknak az a közösség, amelyet egymástól kapnak. Akik úgy kerülnek a szakkollégiumba, hogy már elvégeztek egy-másfél évet az egyetemen, mindig megfogalmazzák: nem is tudják, hogyan tudtak eddig létezni e közösség nélkül, mert itt természetesen, szabadon megélhetik önmagukat. Ennek fontosságát emeli ki Lakatos Filip is, aki jelenleg másodéves a Nyíregyházi Egyetem gazdálkodási és menedzsment felsőoktatási szakképzésén. „Az első évemet nagyon meghatározta, hogy órák után olyan társaságba mehettem vissza a szakkollégiumba, ahol nem éreztem magam idegennek. Annyira félttem az egyetememtől, hogy ha nem lett volna ez a közösség, akkor passzívtá váltam volna a tanulmányaimat – vallja meg Filip. – Mióta szakkollégista vagyok, sokat változtam: magabiztosabb vagyok, határozottabb döntéseket hozok, és a személyiségem is fejlődött.” Családjában nem volt kérdés a tanulás fontossága. Szülei folyamatosan azt súlykolták beléjük: ne elégedjenek meg az általános iskola nyolc osztályának elvégzésével. Négy gyermekükből hárman már felsőfokú tanulmányaikat végzik. „Ők mindent megtettek és megtesznek a mai napig, hogy mi ne »buta cigányok« legyünk. Büszke vagyok a szüleimre, hogy a körülményeinkhez képest támogatnak minket. Apukám volt az, aki az első sikertelen felvételem után minden egyes nap elmondta, hogy adjam be újra a jelentkezésem” – emlékszik vissza Filip, akit nővére és sógora is a továbbtanulásra bátorított.

Öccsük, Ezékiel is követte őket ezen az úton, és már a kishúguk is hatalmas célokat tűzött ki maga elé, pedig még csak hatodikos. Az elsőéves, turizmust és vendéglátást tanuló Ezékiel szeptemberben költözött be a kollégiumba. „A szakkollégium a kapcsolatteremtésben, a tanulmányokban és az anyagiakban is rengeteget segít. Olyan közösségben lehetsz, amelynek tagjai tudatosan tervezik a jövőjüket, és tesznek is azért, hogy ez megvalósuljon. Óriási lehetőség olyanokkal együtt élni, akiknek hasonló céljaik vannak, tudnak segíteni téged, és önmagukkal példát is mutatnak neked. Sokat tanulok az idősebbektől. Tudom, hogy már én felelek magamért, és én alakítom a jövőmet. Emellett a szakkoli megtanít csapatban lenni, élni, dolgozni” – fogalmaz Ezékiel.

Mindketten fontosnak tartják, hogy vissza-visszalátogassanak egykori gimnáziumukba: beszélgetnek a végzős diákokkal, próbálják tanácsokkal segíteni őket, és a szakkollégiumra is ráirányítják a figyelmüket. „A roma szakkollégiumok között a legösszetartóbb közösségként emlegetik a nyíregyházit. Nem lehetek elég hálás azért, hogy a diákok ennyire figyelnek egymásra, és ennyire fontosak számukra a többiek” – fejezi ki örömét Molnár Erzsébet, majd egy friss történetet is megoszt arról, hogyan megy náluk a „közösségi önszerveződés”. „Több olyan hallgatónk is végzett az elmúlt tanévben, aki élen járt a gitározásban. Aggódtam, mi lesz így a közös éneklésekkel, és elsírtam

bánatomat a fiataloknak, akik aztán néhány nap alatt olyan zenekart hoztak össze, hogy szeptemberben a tanévnyitó ünnepségünkön leesett az állam: nyolcan énekeltek és nyolcan zenéltek!”

Belső szükségletté válik számukra a segítségnyújtás

„Amikor a keresztény roma szakkollégiumokat létrehozták, az első években minden közös konferencián, programon elhangzott az elvárás, hogy a fiataloknak diplomás értelmiségiként vissza kell majd menniük a saját cigány közösségekbe, és ott kell feladatot vállalniuk – idézi fel Molnár Erzsébet. – Még számomra is nyomasztó volt folyamatosan ezt hallgatni. A fiatalok zsigerből elutasították ezt, mondván, ezt a terhet ne pakolja rájuk a politika; majd ha ők belülről úgy érzik, hogy erre van indíttatásuk, akkor ezt fogják tenni.”

Az elmúlt években a hangsúly mind a kommunikáció szintjén, mind a gyakorlatban arra tevődött át, hogy rávezessék a fiatalokat, mit jelent a társadalom iránt érzett felelősségvállalás, és ráébresszék őket: egy jól működő társadalomban nélkülözhetetlen az önkéntes szerepvállalás. A szakkollégium több ilyen tevékenységet kínál, melyek révén impulzusokat és ötleteket ad ahhoz, hogy később majd ösztönösen és automatikusan kinyíljon a szemük arra, hogy a saját élethelyzetükben, a saját tudásukkal, javaikkal és lehetőségeikkel kinek, mivel és hogyan tudnak jól segíteni. „Sok éve egy hallgatónk indította el a szakkollégiumban a karácsonyi adománygyűjtést. Most jelentkezett, hogy ugyan már végzett, de idén is szeretné koordinálni a gyűjtést – hoz egy példát az intézményvezető. – Nincs annál jobb üzenet, amit megfogalmazhatnánk a hallgatóink felé, mint hogy látják, milyen fontos ez a fajta segítségnyújtás egy sorstársuknak akkor is, amikor már az ösztöndíja kapcsán nem fűződik hozzá érdeke.”

Lakatos Filip és Ezékziel

„Bogarat ültetnek” a fiatalok fülébe

Az önkéntes tevékenység egyik legfontosabb megnyilvánulási formája a középiskolások mentorálása. A hét éve elindított programmal azokat a Nyíregyháza vonzáskörzetében vagy akár a megye távolabbi pontjain található középiskolákat (elsősorban gimnáziumokat) célozzák meg, amelyekben többségében roma származású, illetve szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok tanulnak. A mentorált diákokkal személyre szabott fejlesztési tervet dolgoznak ki, korrepetálják és/vagy a nyelvtanulásban segítik őket – és ami még ennél is fontosabb: mintát mutatnak számukra.

„A középiskolába még úgy-ahogy bekerülnek a roma vagy hátrányos helyzetű diákok, leginkább azért, hogy szakmát, ritkábban érettségit szerezzenek. De arra, hogy továbbtanuljanak, nem mernek gondolni, miután a családjukban, a környezetükben sem látnak rá példát – világítja meg az összefüggéseket Molnár Erzsébet. – A több-

ségi társadalom részéről hangoztatott »tanuljatok, mert az a kitörés lehetősége« szlogen önmagában üres szólam számukra. A munkatársunk, illetve a hallgatóink beszámolóí, élettörténetei szolgáltatják nekik a hiteles, motiváló mintát, és ők »ültetik el a bogarat a fülükbe«, hogy a felsőoktatás előttük is nyitva áll.”

A szakkollégiumi hallgatók önkéntesen végzett mentori tevékenységének összehangolása, felügyelete az egykor ugyancsak ERSZK-s Beri Károly feladata. Ő jelenleg főállásban testnevelés–földrajz szakos tanárként dolgozik egy általános iskolában, és félállásban segíti a szakkollégium munkáját, emellett a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájának állami ösztöndíjasa. Mint egy interjúban (GÉGÉNY 2020) mesélte, annak idején egyetemista-ként a csoporttársaival nem volt szoros a kapcsolata, csak az órákról ismerték egymást. Azért jelentkezett a szakkollégiumba, mert bízott abban, hogy egy megértő, támogató közösség tagja lehet, és valódi kapcsolatokra tehet szert. Ezenkívül szeretett volna szervezett keretek között segíteni és irányt mutatni a hozzá hasonló fiataloknak. „Minden elvárásom teljesült, sőt! – emlékszik vissza az egykori szakkollégista. – Bejártuk az országot, rengeteg programon vettünk részt, közösen önkénteskedtünk, és még ösztöndíjat is kaptunk ezért. Biztos vagyok benne, hogy ha nem lettem volna szakkollégista, az Istenben való hitem nem lenne ilyen erős, kevésbé érezném a közösség erejét, és a motivációm sem lett volna ilyen határozott.” Károly azt szeretné megmutatni a középiskolás fiataloknak, hogy kellő akarattal és kitartással messzebbre juthatnak, mint azt gondolják. „Tudom, hogy mennyire elérhetetlennek tűnik ez az életpálya a hátrányos helyzetű családok gyermekeinek. Mégis, ne féljenek megpróbálni!” – biztatja őket saját példájával is, és az ehhez szükséges lépéseket is megmutatja nekik.

Molnár Erzsébet azt mondja, már nem is számolja, hogy hány diákot juttattak el eddig főiskolára, egyetemre a mentorprogram révén, és nem feltétlenül Nyíregyházán. „Persze jó lenne, ha ők is a mi hallgatóink lennének, de ennyire önzők nem lehetünk. Ha a diák olyasmit szeretne tanulni, ami itt nincs, akkor kövesse a szíve választását, a fő, hogy tanuljon! Nagyon büszkék vagyunk erre a munkánkra” – teszi még hozzá a szakkollégium vezetője.

Azt azonban számontartja, hogy kilenc év alatt száztizennyolc hallgató fordult meg az ERSZK-ban. Közülük eddig ötvenen szereztek meg legalább az első diplomájukat. Többen az evangélikus egyházon belül találtak munkát, sokan tovább folytatták még a tanulmányaikat – ami azonban közös bennük, hogy örömmel járnak vissza a nekik biztos kapaszkodót nyújtó intézménybe, hogy példájukkal, élettörténeteikkel inspirálják a mostani szakkollégistákat.

Hivatkozott művek

GÉGÉNY István 2020. „Nem lehet általánosítani a roma társadalmat.” Beri Károly doktorandusz pedagógus sorsfordító története. *Szemlélek*, 2020. szeptember 15. https://szemlelek.net/2020/09/15/sorsfordito_karoly. (Megtekintés: 2020. november 5.)

Vítális Judit (1983) újságíró. Felsőfokú tanulmányait a Budapesti Kommunikációs Főiskola (ma: Budapesti Metropolitan Egyetem) kommunikáció, valamint az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karának művelődésszervező szakán végezte. Korábban az *Evangélikus Élet* szerkesztőségi titkáráként dolgozott, és öt éven át szerkesztette a lap ifjúsági oldalát. Jelenleg a Kecskeméti Médiacentrum munkatársa. Emellett az Evangélikus Pedagógiai Intézet (EPSZTI) Hídépítők munkacsoportjának külsős tagjaként az *Evangélikus Nevelés* különböző médiafelületein megjelenő, *Egybecsengés* című portrészorozat egyik alkotója.

Isten háta előtt

Bakay
Péter

Emléksziklák, emlékszilánkok a cigánymisszióról

A történet bő másfél évtizede kezdődött. Pontosabban a cikk alapját adó történet, mert valójában az első érdemi találkozásom a cigánykérdéssel, a cigányok felé indulásom, életre szóló elköteleződésem lassan már öt és fél évtizedes. Édesapámnak köszönhetően, aki már gyerekkoromban – számomra is érzékelhetően és értékelhetően – nyitott, emberszerető, a másikat tisztelő hozzáállással fordult a cigányok felé. Most tehát arra kaptam felkérést, hogy a cigánymisszióban, az imént említett másfél évtizedben átélt tapasztalataimból, élményeimből állítsak össze egy gyűjteményt egyszerűen, „purdécsupaszon”. Nem szerepelt a megkeresésben az írás célja, műfaja, így magam határozhattam meg mindkettőt szabadon, amolyan cigányos szabadsággal.

Hol is kezdjem? Mert nehéz elkezdni, mint ahogy nehéz lesz befejezni is... Éppúgy van ez, miként magával a cigánymisszióval is.

Úgynevezett tanodát szerveztünk, tartottunk: sok éven keresztül heti két alkalommal gyűjtöttük össze a gyerekeket. Nem előírásokkal teletűzdelt, hivatalos kritériumoknak megfelelő, állami támogatásból működő „tanodázás” volt ez: önerőből, lelkesedésből, egyszerű cigány és magyar gyülekezeti tagokból álló csapat szolgálata. Egy befogadó cigány család olykor fűtetlen, olykor félhomályos helyiségeiben találkoztunk kedves, vadóc, zömében elhanyagolt, különleges türelmet, kitartást igénylő gyerekekkel; majd kis csoportokban segítettük a házi feladatok elkészítését, a következő nap óráira való felkészülést, szombaton pedig a gyülekezet alapítványának közösségi háza adott otthont bibliaórának, játéknak, tanulásnak, közös ebédnek.

Máig előttem van az a – bizonyos szempontból – jellemző eset, amikor hosszú kérések után eljött egy szombat délutáni tanításra egy, a cigány gyerekek oktatásával úgy általában, országos szinten elégedetlen s azt böszén is kritizáló cigány egyetemista. Csoportjában az egyik kislány a tanulás helyett az asztalon kezdett ugrálni, és a tanári diploma megszerzése előtt álló egyetemista

fegyelmezési próbálkozásának eredményeként kapott egy váratlan és jól sikerült pofont – az ifjú misszionárius pedig csattanós választ saját kritikájára. Ettől kezdve részéről nem is igen érte bírálat a tanárok tevékenységét...

A szombat délelőtti bibliai foglalkozásokra egy idő után annyira rá tudtak hangolódni a gyerekek, hogy akár egy órán keresztül is aktív – ha kellett, csöndes – résztvevőivé váltak. Egyszer például a hosszú polgárház egyik végén belépő lelkész az hitte, hogy a csapat elment valahova, mert olyan átéléssel, mozdulatlanul és hangtalanul figyeltek az épület másik felén folyó foglalkozáson – úgyhogy végül dolgávégetlenül ő ment el.

A sok emlékezetes bibliaórák alkalmából azt a nagyon tanulságosat emelem ki, amelyen egy néprajzkutató is részt vett, aki nemcsak kíváncsiságból, hanem dokumentációs céllal is filmezte az egész órát. A lábmosás története volt éppen a téma, és mivel nehézkes

lett volna megmosatni annyi gyerek lábát egymással, inkább a padlóra letett papírlapra rakott lábakat kellett az egymással szemben állóknak körberajzolniuk. Mindenkinek jutott pár, de csak akkor, ha én is beálltam a sorba. Velem párba pedig, a sor végén egy tizenegy-tizenkét éves lány került. Szép rendben ment minden, de amikor utolsó párként nekem kellett volna „megmosni” a leányzó lábait, ő megmakacsolta magát, nem volt hajlandó levenni a cipőjét, zokniját. Ez épp kapóra jött, mert Péter sem tartotta oda a lábát Jézusnak, ám ő megtalálta a fogást Péteren ügyesen megfogalmazott, súlyos döntés elé állító kijelentésével, melynek ez a lényege: ha úrként nem lehetek a szolgád, semmit nem értesz belőlem, semmit nem tudsz megvalósítani az életeszményemből, tehát megtagsz,

nincs közöd hozzám. A lábmosás történetének ezt a kulcsjelenetét csattanójával együtt szépen el lehetett mondani a gyerekeknek. A jézusi történet tanulságát megismerve a leányka is feloldódott, és megengedte, hogy körberajzoljam a lábát.

A bibliafoglalkozás után a néprajzostól tudtam meg, hogy a cigányok egy csoportjánál a lábfej intim testrésznek számít, így a serdülőkor elején járó leány bizonyára ezért nem akarta megmutatni, érintésnek kitenni a lábát, pláne egy „idegen” férfinak. Ezt elfogadva és a magam tanulságát levonva elmondhattam neki, hogy összességében a lehető legjobban sült el a jelenet, mert miként Jézus ezzel a cselekedetével egy több évszázados zsidó hagyományt, szokásrendet át tudott léptetni a zsidókkal, úgy ma átléptetheti a cigányokkal is. Ahogy most meg is történt kicsiben, szinte játékként a gyerekekkel, úgy megtörténhet akár a való életben, a felnőttek körében is...

Nyári gyerektáborainknak éveken át önzetlen segítője és meghatározó egyénisége volt egy erős szociális érzékenységgel megáldott, tehetséges fiatalember, aki a *Híd* című evangélikus missziói magazinban már megírta néhány emlékét. Ebből idézek most egy rövid részletet a Mecsek lankáin vezető túrázásunkról:

„– Péter bácsi! Péter bácsi! Tessék mondani, maga hisz Istenben?

A lelkész így válaszolt:

– Igen, Bisár, hiszek.

– Képzelve, Péter bácsi, én is hiszek! Nem is tudtam, hogy ilyen nagy ez a világ. Ott egy domb, meg ott, mögötte is egy. Nézze, Péter bácsi, mennyi templom! – és kis ujjával számolásba kezdett.

Ez a cigány kisfiú tizenegy évesen akkor, ott meglátta Isten nagyságát és csodálatos világát egy dombtetőről. A lelkész szíve örömmel telt el: megérte minden fáradság...

Augusztus idusán volt ez a tábor. Mikor már sötétedni kezdett, kiterítettünk a fűre pokrócokat, és a tábor lakói leheveredtek egymás mellé. Ahogy egyre sötétedett, számolni kezdtük a csillagokat:

– Ott, arra már kettő is van.

Amikor már teljesen besötétedett, ezer meg ezer csillag tündökölt az égen. Aznap este az Isten furfangos játékot játszott a csillagokkal. Egyszer itt, egyszer ott süvítő fénycsóvát húzott végig az égen. A mellettem fekvő Bisár odabújt hozzám, egészen közel. Pár perc múlva azt vettem észre, hogy a karomban fekszik. Megpihent...”

Cigány gyerekekkel strandra menni sem átlagos élmény, nyugodtan lehet mondani: nagyon bátor vállalkozás volt. Átöltöztünk, mindenki elfoglalta a helyét, a gyerekek útja persze azonnal a vízhez vezetett. Hamarosan jött is felháborodva az úszómester, hogy az egyik fiú pólóban ment be a medencébe. Kissé dülva-fúlva odamentem, hogy helyreálljon a világ rendje, ki is parancsoltam rögvést a tettest a vízből, majd számonkértem a kicsit reszkető fiút. Mire ártatlan szemekkel, liluló szájjal és kedves hangon ezt mondta: „De olyan hideg van a vízben!”

Néhány hónappal ezelőtt visszahívott falujába egy valamikori tanodás kislány – akiből időközben felnőtt nő lett –, hogy megkereszteljem a gyermekét. A keresztelő előtt egész véletlenül kezembe került a kislányként vezetett, néhány lapból álló naplójának fénymásolata, melyet felszabadult nevetések kíséretében fel is olvastam a keresztelői igehirdetés során. Álljon itt a magáért beszélő naplórészlet:

„Kedves füzet

mondok egy szép mesét, amiben az istent és a jézust követni keztem. régen, nagyon régen nem hittem istenben és péter bácsi hittant tanított a frimáéknál, és anya fel akart menni [hozzájuk], és monta anya, hogy én is menjek, mert legalább megtudom, hogy milyen nagy hatalmú az isten! és így felmentem, de amikor azokat a szép énekeket énekelték, már úgy éreztem legbelül, hogy kezdek isten után menni, és ez is lett! és én ennek nagyon örülök, mert anyukámnak is most lesz a műtéte, és a jézust kérem meg, hogy segícsen rajta. és ezt a jézusos dolgot a Bakai Péter bácsinak köszönhetem! mert ha ő nem jött volna, és nem vezetett volna istenhez, még mindig a gonoszról lennék és ezért köszönöm! vége

na eccer egy napon 3 fiú és három leány el akart menni lopni, és azt kérdezték tőlem, hogy el e mennék velük. azt mondták, hogy nem lesz semmi baj, és azt mondták talán azé nem jössz, mer istenhívó [...] vagy? és én válaszoltam, hogy inkább leszek istenhívó [...] mint hogy veletek menyek. és ezt monták: jól van akkor higgyé abba, mi mentünk. szia istenhívócske. és csak nevettek de montam hogy csufolhatnak akár nevethetnek, de én soha de soha nem mondok le istenről és jézusról!”

A két szülő nemcsak a templomban, de a keresztelőt követő éjszakába nyúló ünnepeken is szívből, meggyőződéssel ígérte, hogy gyermeküket az Úrban fogják nevelni, és ehhez fontos számukra az evangélikus egyház segítsége.

De sajnos nem csak ilyen sikertörténeteim vannak. Az egyik, talán a legtehetségesebb, legígéretesebb gyerekből négygyerekes anyuka lett, aki jelenleg Franciaországban, az utcán koldul, hogy gyerekeit eltartsa, és férjét a börtönből kihozhasssa...

Eljártam egy közeli faluba, amelynek cigányaitól nagyon féltettek az én falum cigányai – hazudnék, ha tagad-

nám, hogy az első időkben, a faluhoz közeledve rajtam sem futottak át a félelem rezdülései. Tudtam, ki hol tartja a kardját, láttam iszonyú verekedést és verekedések nyomait, volt, aki a *Láso gyesz!* – Jó napot! köszönésemre ezt válaszolta (gondolom, nem a rím kedvéért): *Tu temeresz!* – Halj meg!

Ugyanakkor nagy csodáknak lehettem részese. A cigánymisszióban az ember gyakran érzi tehetetlenségét, az Úrra szorultságát, és hangsúlyosan átéli a páli igazságot, mely szerint nekünk kicsivé kell válni, hogy az Úr teret kaphasson. Erre a kiszolgáltatottságra kiváló példa a Protestáns Cigánymissziós Fórum folyóiratában, a *Tükörben* már megjelent történet, amelyből most idézek:

Eleinte fura bibliaórákat tartottunk, olykor „a rendőrség is megjelent rajtuk, amikor valakit épp kihallgatásra kellett vinni... Egy alkalommal egy teljesen felbolydult, idegességgel, indulattal teli csoport várt. Amikor az okra rákérdeztem, elmondták, hogy két magyar férfi vasrudakkal összevert egy cigány fiatalembert (ráadásul néhány asszony és gyerekeik szeme láttára), mert egyikőjük asszonya megsalta vele, és nekik ezért a szörnyű cigányverés megaláztatásért bosszút kell állni. Próbáltam őket meggyőzni mindenféle érveléssel arról, hogy tervüket adják fel, próbáltam megmagyarázni, hogy a bosszú semmi jóra nem vezet, sőt egyre növekvő számú bandák fognak leszámolni egymással, végül házak is éghetnek... De a végső érvek az volt: értsem meg, őket kötelezi a romani kris, azaz a cigány törvény. Miután rájöttem, az érvek semmit nem érnek, megkérdeztem, tudnak-e figyelni a mára tervezett ige felolvasásakor, és meghallgatják-e az igehirdetést. Elkezdtem felolvasni a bétsaidai vak meggyógyítását Márk evangéliumából. A »*Jézus ismét rátette a kezét a szemére, ő pedig körülnézett, és meggyógyult, tisztán látott mindent*« (8,25) mondat elhangzása után a legmeghatározóbb hangadó felkiáltott: Ez a vak én vagyok! (A bibliaórák szabad légkörben zajlottak, gyakoriak voltak a spontán reakciók.)

A bibliaóra után Békéscsabára, korábbi szolgálati helyemre utaztam, sok régi ismerőssel találkoztam. Többen érdeklődtek a cigányok közti szolgálatom iránt. Többek között egy idős barátom is, aki a cigányok felé fenntartásokkal viszonyul, fölvetette a kérdést, van-e értelme, eredménye a missziónak – válaszként pedig ezt a történetet mondhattam el. És miközben hallgatta, könnyek jelentek meg a szemében...

Pár nap múlva elmentem a faluba találkozni, »bibliázni«. Természetesen érdeklődtem, mi a helyzet bosszúügyben. Az Isten Szentlelke által megérintett hangadó teljes nyugalommal, tiszta örömmel mondta: Péter, én ott, a bibliaórán megfogadtam, hogy nem fogunk bosszút állni, és tartottam is magam ehhez. Erre én elmondhattam neki a békéscsabai könnyes történetet, különös hangsúllyal, hogy milyen nagy szolgálatot tett ezzel a döntésével, amely egy mellékzöngé ugyan a történetben, mert a legnagyobb ajándék a faluja békéje (és persze a benne lévő), de innentől az a magyar ember is másként nézhet a cigányokra...

Hát ennyit tesz, ha az Úr szeretet-, megbocsátástörvénye győzedelmeskedik az emberi hagyomány törvénye felett...”

Cigányok közt élve hamar, az idő múlásával mélységében megtanulja az ember, hogy sok mindennek van babonás, belső olvasata – ám az eddig vezető út akár megrázó is lehet. Nagyon jóban voltam egy csöppet sem tehetős, több generációban együtt élő nagycsaláddal. Semmi luxust nem engedhetek meg maguknak, a mindennapjuk azért megvolt. Sokat viccelődtünk, ugrattuk egymást. A családba éppen beházasodott férfi vett egy feltűnően szép, erős, az átlagosnál jóval természetesebb lovat (csikónak számított még, de a méretei így is lenyűgözőek voltak). Büszke bemutatásokor tréfásan megjegyeztem: „Hú, mennyi kolbászt lehetne csinálni belőle!” Erre megfagyott a levegő. Amikor kettesben maradtam a fiatal feleséggel, azt mondta, hogy a lovat megátkoztam, és csak azért nem ért bántódás, mert a férje szeret... Nem volt kellemes érzés, próbáltam valahogy enyhíteni a feszültségen, valamennyire tán sikerült is. Igen ám, de két hét múlva a család büszkesége, a megélhetését biztosító, fuvarozásra szánt ló mérgező növényt evett, és megdöglött...

Ilyen tapasztalatok után könnyű volt feloldani egy főorvos ismerősöm értetlenkedését, aki elmesélt egy tömegbalesetet követő jelenetet: a baleseti osztályon már nem tudtak minden sebesültnek kórtermi ágyat biztosítani, és pár sérültnek csak a hordágyakon jutott hely. Egy cigány férfi hatalmas patáliát rendezett, mert nem volt hajlandó ráfeküdni. Nem volt nehéz kitalálnom, hogy a csillapíthatatlan tiltakozását nem az egyenlő jogok és az azonos bánásmód csorbulása okozta, de célja nem is a kényelmének biztosítása volt: a hordágy számára már a jövője meghatározását, a boncterembe szállítás determináló megvalósítását jelentette.

Óriási újdonság volt számomra, hogy ebben a cigány közegben délelőtt is lehetett bibliaórát tartani, mert az emberek nem jártak dolgozni. Egy alkalommal a bibliaóra szokásos napján, a szokott délelőtti időben megérkeztem a környékbeli faluba – és senkit nem találtam a cigánysoron. Végül egy idős asszony útba igazított a helyzet és a hely tekintetében, miszerint a többiek itt és itt közmunkán vannak. Mit tegyek? – kérdeztem magamtól. Beszálltam a Budapest-Fasori Evangélikus Egyházközségtől kapott szolgálati autóba, lefékeztem a szorgoskodó asszonyok-férfiak közelében, odamentem a kirendelt csoportvezetőhöz, és miután bemutatkoztam, megkérdeztem, megtarthatom-e a bibliaórát. Meglepődött, de megadta az engedélyt, és ott, az országút mellett énekeltünk, Bibliát olvastunk, imádkoztunk, Isten igéjéről beszélgettünk...

Megrendülten, szinte sírva fogadott egy megtért asszony: ez életében az első év, amikor a háza előtti nagy területet elkérve kertészkedésre adta a fejét, és veteményeskertet varázsolt a gaz helyén. Korábban már jóleső büszkeséggel mutogatta a növekvő termést, jó érzéssel töltötte el, hogy családjáról így is gondoskodik, ám ezen a reggelen arra ébredt, hogy a megtermelt zöldség jelentős részét elvitték. „Hát igen – mondtam neki –, szörnyű érzés, amikor meglopják az embert, mikor ily galád módon megfosztják a keze munkájának eredményétől.” Megkapó, a hiteles belső változás bizonyítéka volt a válasza: „Nem is az fáj elsősorban, hogy megloptak, ráadásul tudom is, ki volt – az egyik testvérének a nevét mondta –, hanem most már én magam is érzem, tudom, hogy én mekkora fájdalmat okoztam a magyaroknak, amikor elloptam az ő terményeiket...”

Erősen őszi idő volt már, korán sötétedő, hazahajtó. Tanodázás közben megkérdezte a háziasszony, hogy a tanítás végeztével elvinném-e a közeli városba, mert ma volt a lomizás, és sok mindent félretetett, mivel nem volt mivel hazahoznia. Mit tehettem, kissé fogszívósan bár, de vállaltam a fuvaros szerepét. Indulásra odaperdült még egy fiatalasszony és a férje is. Megérkezve az adott helyhez, a két asszony elment a válogatott dolgokért, mi pedig ott maradtunk az autóban. A fiatalember hamar a lényegre tért, és nekem szegezte a kérdést: „Hét éve figyellek, mondd meg nekem, mi az a megtérés!”

Érdekes és izgalmas kezdeményezésnek bizonyult a cigány–magyar közeledést, a cigány kultúra mélyebb megismerését (cigányok számára is) szolgáló, évente megrendezett, cigány ételeket bemutató rendezvény. A fő cél természetesen a keresztény közösségbe, a Jézus követésére való hívás volt – ezeknek adott háttérrel a főzés, és mellette nagy hangsúlyt kapott a cigány csoportok, hagyományok, zene, irodalom, tánc, képzőművészet bemutatása is. Egy alkalommal Kunhe-

gyesi Ferenc cigány festő kiállítását nézhették meg az érdeklődő résztvevők, és maguk is alkotókká válhattak a művész vezényletével a templomban megtartott, életvidám délutáni foglalkozáson. Aki elég bátor volt, kivihette művét, és Kunhegyesi a mintegy száz résztvevő előtt elemezte az elkészített képet. Kevesen tárulkoztak föl, mutatták meg így magukat... Közöttük volt azonban Imre, a faluban, köztünk élő, sokak által kihasznált, lenézett, kigúnyolt, magát hosszabb-rövidebb időre itt-ott meghúzó, amúgy jó szándékú cigány férfi. A gyülekezet tagjaitól följánlott testi és lelki támogatásokból inkább csak az elsövel élt. Az alkoholon kívül nem sok öröme volt. Pizkosan, ápolatlanul jött a közösségi napra is. Felejthetetlen ennek a megalázott, sikerélmények, elismerések nélküli férfinak a szemünk előtt lejátszódó átlényegülése, amely nemcsak a művésztől kapott dicsőretnek volt betudható: fontos volt számára annak megtapasztalása, hogy ő is valóki, ő is számít, ő is tud adni. Mindannyiunkat megérintett a művészetnek, a mögötte lévő szellemiségnek, az Isten szeretetének Imrén keresztül megmutatkozó lényege, szelíd szépsége, fölemelő ereje.

Sokfelé jártunk bizonytságot tenni, s inkább hívtak minket, mint magunkat ajánlottuk. Így jutottunk el művelődési házakba, gyülekezetekbe, iskolákba. Például a frissen indult Mezőberényi Petöfi Sándor Evangélikus Gimnáziumba is, melynek első csendesnapján irigylésre méltó fesztelenséggel, természetességgel beszélt a több száz gyerek előtt egy egyszerű cigányasszony, úgy, mint akinek évtizedek óta ez a mindennapi közege. A tornateremben, mint a gölnak tartó labda, beállt a kézilabdakapuba, és célba jutó szavaival fergeteges hatást ért el: őszintén beszélt a „csipegetéseiről”, amely azt jelentette, hogy lopni járt; arról, hogy mennyire lenézte a templomhoz, gyülekezethez tartozó embereket, mennyire érzékeny volt a cigánysága miatti sértésekre, és hogy mennyire megváltozott mindez a Krisztushoz fordulása, megtérése után.

A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium csendesnapján is külön blokkot kapott a cigánymisszió. A templomban összejött diákok és tanárok előtt bizonytságtévő fiatalember beszédében valahogy elkeveredett a táncig.

Elmondta, mennyire szeret táncolni, majd közkívánatra bemutatta a cigány táncot a templom közepén (talán a templom történelmében először), óriási sikert aratva.

Hálára indító emlék Lambada Mari konfirmációja, aki számára hosszú út vezetett a feltámadott Krisztusba vetett hitének gyülekezet előtti megvallásához, megerősítéséhez. A szokásnak megfelelően a lelkész előolvasta a konfirmációi fogadalom szövegét, ám Lambada Mari megilletődöttségében a kezdő fölvezető „én...” után nem a hivatalos anyakönyvezett nevét, hanem a cigány ragadványnevét mondta – kedves, felszabadult hangulatot idézve elő vele. Az evangélikus világegyház történetében minden bizonytal ez volt az első alkalom, hogy egy, az evangélikussághoz semmilyen módon nem kapcsolódó, modern dél-amerikai tánc nevét viselő felnőtt konfirmáljon. (Ettől függetlenül a konfirmációja természetesen érvényes volt és még ma is az.)

Még néhány rövid életkép a gyülekezeti életből: a cigánymisszió indulása után az első böjti istentiszteleten énekkel szolgáló cigányok többen voltak, mint a magyarok. Az éneklést követően helyünkre visszamenet megfogta a kezem egy idős gyülekezeti tag, és azt mondta: „Mi ilyet nem tudnánk!” El lehet képzelni, hogy a befogadás és alázat ezen jele milyen inspirálóan hatott a cigány testvérekre.

A piliscsabai Béthel Evangélikus Missziói Otthonban tartott, három kurzusból álló munkatársképző tanfolyamra gyülekezetünkben többen – döntő többségében cigány testvérek – jelentkeztek. Megható volt végigkísérni az egész folyamatot, látni akarásukat, becsületes és nagy szellemi erőfeszítést igénylő, közös házifeladat-készítésüket, a záróalkalmon tartandó beszámolóra történő készülésüket, örömeiket a nevükre kiállított emléklap fölött, megrendült arcukat, kibuggyanó könnyeiket a gyülekezeti szolgálatba kibocsátó istentiszteleten. Élénken él bennem a gyülekezet felügyelőjének (a cigánymisszió indulását követő negyedik évben) elmondott vallomása, miszerint ő legbelül nem tudott szívből örülni a kezdeményezésnek, de most azt kell mondania, hogy a cigány testvérek nélkül aligha lenne gyülekezet...

Többek számára hatalmas felfedezés volt a Biblia. Egy ígéretes fiatalembert közel tíz éven keresztül hívogattam a gyülekezetbe, bibliaórára – mindhiába. Aztán olyan fordulatot vett az élete, hogy nemcsak a közös bibliaóra kezdett el járni, de hetente egyszer külön is találkoztam vele, és Isten igéjének olvasásával, értelmezésével töltöttünk egy-egy órát. Ennek a mindkettőnk számára építő együttlétsorozatnak a faluból való elköltözésem vetett véget. Aztán újra találkoztunk a Közös asztal elnevezésű cigány táborokban, és egyszer megkértem, beszéljen a többieknek a Bibliához fűződő viszonyáról. Szerény fiatalember lévén, alig lehetett rávenni a bizonyágtételre, hosszan szabódott, de végül beadta a derekát. Az első mondata megszégyenítő volt számomra: „Naponta négy órát olvasok Bibliát” – mondta. Hol voltam és vagyok én ettől?

Egy cigány asszony többször felhívott este tíz óra után, mert a Bibliában olvasott részt nem értette, és remélte, hátha tőlem választ kaphat kérdésére. Szép és örömteli elköteleződés! Szemei romlani kezdtek, de nem adta föl. Egyre nagyobb betűs Bibliákra váltott, most már a gyengénlátók számára készített, extranagybetűs Újszövetséget sem tudja olvasni, de hallgatja a hangos Bibliát.

A prédikáló történetekből aligha lehet kifogyni, ezért – miként az írás elején megpendítettem – nehéz véget vetni az összeállításnak, de muszáj...

Befejezésül menjünk el együtt a nekem akkor majdnem egy éve otthont adó falucska buszmegállójába. Késő őszi van, kora reggel. Minden nyirkos, nyálkás, a fákról nagy cseppekben csöpög a víz. A szemnek minden szomorú, barátságtalan. De a szívemben eltökéltség, bizonyosság és béke van. Arra jön egy cigány fiatalember, kérdezi, hova megyek. „A püspökhöz” – felelem. „Miért?” – kérdez tovább. „Hogy megbeszéljük a jövőmet, maradok-e a faluban, és akkor folytatom az eredetileg nem tervezett, de már megkezdett cigánymissziót, vagy elkerülök egyházam egyik gimnáziumának induló kollégiumába.” Jobban lecövekkel, vizsgálódó, de csillogó szemekkel néz az enyéimbe, és fölidézi Öveges tanár úr mondatát, miszerint az egyetemi katedrákra tolongás van, de a tanyasi iskolákba alig lehet tanárt találni. Nem magyaráz, nem kérdezem. Azóta – bő másfél évtizede – cigányok közt szolgálók. A kapott gazdagságért hála honol bennem...

Bakay Péter, evangélikus lelkész, a Magyarországi Evangélikus Egyház cigánymissziói referense.

Korpás
Éva

„Isten a cigány atyafiakat bízta ránk”

Cigánymissziós munka a nyírteleki Filadelfia Evangélikus Egyházközségben

„Testvéreim, amikor a dicsőséges Urunkba, Jézus Krisztusba vetett hitetek szerint éltek, ne legyetek személyválogatók” (Jak 2,1) – szól a Szentírás. Györfi Mihály evangélikus lelkésszel készült riportunkban a beszélgetőpartner, Korpás Éva „terepen” is megtapasztalhatta a roma missziós körülmények nehézségeit, szépségeit. A közölt beszélgetésen túl így megjelennek a következőkben az ő meglátásai, élményei is. De hogyan is kezdődött a cigánymissziós munka a nyírtelek-görögszállási testvérek között? Györfi Mihály derűvel tekint vissza mintegy harmincéves lelkési szolgálatára, nemkülönben előre is!

– Ehhez egy kicsit távolabb kell mennünk az időben. 1991-ben kezdődött a rendszeres szolgálat Nyírteleken, akkor még nyírszőlősi központtal. 1992-ben, beiktatásom után folytattuk a gyülekezetépítő szolgálatot, akkor a település közösségi házában kaptunk helyet, ott tartottuk a bibliaóráinkat és az istentiszteleteket. Kezdetben csak néhányan voltunk, de az Úr elindított egy ébredési folyamatot, amelyben sokan megtalálták Krisztusban Megváltójukat. Mind a gyülekezethez kapcsolódtak, és létszámunk gyorsan növekedett; olyannyira, hogy kicsinek bizonyult a terem, ezért elkezdtünk saját templomot építeni. 1998-ban megterveztük az épületet, 2000-ben kezdődött az építkezés, 2005-re pedig felépült a templom.

Sok gyülekezet úgy gondolja ilyenkor, hogy „ráülhet a babérokra”, élvezve a „többfunkciós templom” előnyeit, esetleg szabadidős tereket építenek még mellé, hogy komfortosabb legyen. Jó volt látni közösségünkben, hogy miután felépült a házuk, azt néztük, kik felé tudunk szolgálni.

Már ezt megelőzően elindult az *Érted?!* elnevezésű keresztény családi magazin szerkesztése. A lelkes fiatalokból álló imaórák közösség még anyagi áldozatot is hozott azért, hogy a lap megjelenhessen. Háromezer példányban nyomtatták ki, hogy minden házhoz eljuthasson. Ötezren lakunk a város belsejében, kétezren pedig külterületeken, a bokortanyákon. A fiatalok kerékpárra pattantak vagy autóba ültek, s maguk vitték el a családoknak a lapot. Eközben természetesen beszélgettek is az emberekkel. Görögszállásra, a Nyírtelektől körülbelül tizenkét kilométerre fekvő, többségében cigány testvérek lakta településrészre is eljutott a csapat. Nagy örömmel tértek vissza a fiatalok, és elújságolták: „Misi bácsi, a cigányok nyitottak az evangéliumra. Valamit kezdeni kellene velük.” Így találkozott a gyülekezet a cigány közösséggel. Ez volt a cigánymisszió kezdete.

Szoktam mondani, hogy ha a Magyar Tudományos Akadémia mellett lakunk, akkor feltehetőleg a tudósok között indítottunk volna missziót, de mivel Nyírteleken élünk, és Görögszálláson cigány testvérek laknak, így az Isten a cigány atyafiakat bízta ránk.

– *Hogyan verbuválódott a Görögszálláson szolgálni vágyó csapat?*

– Először is elkezdtünk imádkozni, mert saját magam és mások felé is tudatosítottam, hogy itt „nem test és vér ellen harcolunk” (Ef 6,12a). Mert nem az emberi bölcsesség, a készség meg az akarat a döntő, hanem Isten jelenléte, áldása. Ha Isten nem áldja meg az „építkezést”, akkor hiába dolgoznak az építők. Ha viszont az Úr megáldja, akkor „annak álmában is ad eleget” (Zsolt 127,2) – hogy bibliai ígéret hozzak megerősítésként. Meghirdettük a gyülekezetben, hogy missziót indítunk a cigány testvérek felé. Ki az, akinek van küldetése? Tusakodjunk Isten előtt, hogy miképpen is kezdjük, hogyan tudjuk ezt az eddig kiépítetlen kapcsolatot felépíteni, a távolságot áthidalni.

Szépen gyarapodott a szolgálói közösség, jöttek asszonyok, fiatalok, ifjúsági munkások, gyermekmunkások. Nem számoltuk soha, hogy hányan vagyunk, de akár harminc-negyven-ötven ember is volt, aki fontosnak tartotta, hogy elinduljunk a cigány testvérek felé a szolgálattal. Amikor összeállt a csapat, imádságban ott voltunk az Úr előtt, s akkor megfogalmazódott bennünk, hogy „ha az ember vendégségbe megy, akkor ajándékot visz”. Így jött a gondolat: vigyünk zsíros kenyeret! Ezt később egy videóban, melyet a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Irodája készített, az egyik cigány atyafi nagyon arányosan fogalmazta meg: „Jöttek Misi báék, hozták a zsíros kenyeret, a cigányok meg csak ették, de nem tudták, hogy ez imádsággal van kenve.” S ebből világos volt számunkra, megérették, hogy az Isten kegyelme, szeretete átítatja egyrészt a szolgálatot, másrészt az ajándékot meg egyáltalán a közeledést, a kapcsolatteremtést.

Felvidéki szolgálat

Minden hónap harmadik vasárnapján délután tartottuk ezeket a speciális falunapokat, melyeket a helyiek elneveztek „zsíroskenyér-napnak”. Ekkor az asszonyok a nyírteleki istentisztelet után nem mentek haza: otthon fűszerezett darált húst sütöttek zsírban, ezzel kentük meg a kenyeret, fogtunk mellé zöldségfélét, és azokat is kivittük a testvéreknek. Görögszálláson elkezdett zenélni a fiataljainkból álló zenekar, így gyorsan összegyűlt a jó háromszáz lelkes falu népe. Szájról szájra terjedt a hír, és jöttek az emberek. Nézték, hogy kik ezek, és miért jöttek. Látták, hogy mi is eszünk a zsíros kenyérből – tehát nem csak úgy odatesszük eléjük, hogy: na, egyetek! Én magam is szívesen ettem, mert ízletes, gondosan elkészített zsíros kenyér volt. Mellém álltak, és miközben eszegettünk, beszélgettünk és ismerkedtünk. Így indult a görögszállási szolgálat.

– *Milyen úton-módon folytatódott a cigánymissziós munka?*

– Kialakult az asszonykör közössége. Nyírtelekről három asszony testvér elindította a női kört. Minden vasárnap délután összehívták a cigány asszonyokat. (Ez egyébként 2006 óta a koronavírus-járvány megjelenéséig így történt.) Kezdetben ott még nem volt minden vasárnap istentisztelet, de akkor is kimentek délutánonként az asszonytestvérek szolgálni. Később, amikor már minden vasárnap volt alkalom, akkor jöttek az istentiszteletre is többedmagukkal, s utána folytatódott a beszélgetések.

Sokakat érdeklő kérdés volt, hogy miként integrálódott a cigányság a gyülekezeti közösségbe. A többi egyház missziós munkáját figyelve azt tapasztaltam, hogy működnek integrációs és szegregációs gyülekezetek. A személyes

tapasztalatokat hallva azt láttam, hogy mind a két típusnak vannak buktatói. Bennünket úgy vezetett az Úr, hogy az evangelizációs szolgálat kapcsán hitre jutott és megújult életű embereket mikrobusszal behoztuk a nyírteleki istentiszteletre. Mikor a létszám már olyan magas volt, hogy nem tudtuk őket fuvarozni, elkezdtünk Görögszálláson istentiszteletet tartani. Egyfajta mentorgyűlekezetként álltunk a formálódó cigány közösség mellett. Természetesen nem elengedve a kezüket: most már nem őket fuvaroztuk Nyírtelekre, hanem Nyírtelekről jöttek velem a gyülekezet nem cigány tagjai (is) a görögszállási istentiszteletekre.

– *Az istentiszteleteken és az asszonykörön kívül másfajta segítségnyújtás is elkezdődött, amelyet később úgy mond „intézményesítettek” is.*

Vendégvárás

Úgy indultunk el feléjük, hogy hogyan tudnánk nekik abban a helyzetben segíteni, amiben éppen vannak. Az evangélium volt az alap mindehhez. Mi hívő emberek vagyunk, az Isten a szívünkre helyezte, hogy vigyük az evangéliumi üzenetet feléjük. Felvetődött a kérdés: mi kell még ahhoz, hogy kimozduljanak abból a helyzetből, amelyben vannak? Ezzel foglalkozott akkor a politika és a tudomány is: hogy a felzárkóztatásban az oktatás vagy a foglalkoztatás az elsődleges? Emlékszem, Balog Zoltán – aki akkor még nem volt miniszter, hanem talán az emberi jogi, kisebbségi bizottság elnöki tisztségét töltötte be – Csepeli György szociológussal beszélgetett a rádióban, és ezt a témát járták körül. Mi is éppen ezekkel a kérdésekkel foglalkoztunk: hogy képzéseket hozunk ide, vagy esetleg a foglalkoztatásban segítsük a kisebbségeket? Az volt a vágyunk, hogy jó lenne, ha lenne munkája cigány testvéreinknek. Abban az időben ugyanis nem volt állandó, stabil munkahelyük, hanem alkalmi munkából, segélyekből éltek. (Úgy általában a rendszeres munkavégzés tapasztalatának hiánya mutatkozott a közösségben.)

Azt is láttuk, hogy generációs problémáink vannak. Én gyerekként úgy szocializálódtam, hogy reggel, mikor felkeltem, apám már nem volt otthon, elment dolgozni. Anyám elkészített az iskolába, elvégezte a ház körüli teendőket. Amikor hazaértem az iskolából, akkor meg még nem volt otthon apám, mert még mindig dolgozott. Görögszálláson, amikor a telepen nagyon sokan szociális segélyből, családi pótlékból éltek, a gyerekek azt látták, hogy az apjuk még nem kelt fel, amikor ők elindultak az iskolába. És kimondva vagy kimondatlanul megfogalmazódott bennük a gondolat: mikor lesz már vége az iskolának, hogy én is tudjak pihenni a reggeli órákban, és

– Visszatekintve ezt a folyamatot úgy fogalmaztam meg a magam és mások számára: *az evangelizáció diakónia nélkül szeretetlenség.* Ugyanúgy: a diakónia evangelizáció nélkül szintén szeretetlenség. Ha én érzem, hogy Isten indít arra, hogy elvigyem az evangéliumot a cigány testvérek közé, de nem látom meg, hogy testi szükségleteik is vannak (tehát éhesek, vagy nincs munkájuk, esetleg szocializációs problémáik vannak), akkor szeretetlen vagyok. Viszont ha csak a szociális problémáikat látom, és pusztán az anyagi nehézségeik megoldásában segítem őket, de nem beszélek arról, hogy az én életemet is Jézus Krisztus tette helyre, akkor szintén szeretetlen vagyok velük. Ez egyébként nem cigányspecifikus gondolat, bármely társadalmi csoportra igaz lehet.

ne kelljen nekem is korán reggel elmennem? Tehát nem volt meg a rendszeres munkavégzésre való szocializáció ebben az időben.

Aztán hiányoztak az alapvető készségek, képességek. Itt nem a szakmára gondolok elsősorban, hanem például hogy egy munkahelyen hogyan kell viselkedni, mi a rendje a szabadság kérésének vagy a betegség kezelésének, a táppénz igénybevételének. Vagy hogyan tudja eladni a munkaerejét? Főként, ha a munkáltatónak már voltak rossz tapasztalatai, és így előítéletes a cigányokkal szemben. Hogyan tudja meggyőzni a munkáltatót, hogy vele jól jár, ha foglalkoztatja, mert jól tud dolgozni? Hogy el tudja adni a munkaerejét, és hogy vigyázzon is rá, az egészségére, mellőzze az italfogyasztást. Ebben próbáltuk segíteni őket.

– Hogyan jött a gondolat, hogy szociális földprogramot kell indítani Görögszálláson? Ekkor már az ország több pontján működtek sikeres programok. Ez hatással volt a kezdetekre?

– Szeretek képekben gondolkodni. Megint egy kép jutott eszembe: puzzle-darabok úsznak a levegőben, majd összeállnak egy képpé. Nem volt kiforrott stratégiánk arra, hogy mezőgazdasági programot hozzunk létre, és elindítsunk az oktatás, képzés alapjait lerakó másik programot. De a vágy bennünk volt, hogy segítsük őket. És ne csak azzal, hogy az evangéliumot hirdetjük közöttük, hogy a megtéréssel, újjászületéssel új gondolkodású ember jöjjön létre, hanem segítsük őket abban is, hogy boldogulni tudjanak a hétköznapokban. Hogy meg tudják vásárolni az élelmiszert, a ruházatot, s tudjanak gondoskodni a lakhatásukról. Abban biztos vagyok, hogy az teszi emberré az embert, ha saját maga tud gondoskodni magáról. Ezért boldog, aki az első fizetését megkapja: „Ezért én megdolgoztam, és én ebből vehetek ezt-azt, mert én döntöttem el, hisz én kerestem meg.” Arra vágytam, hogy ez a megelégedettségérzés kialakulhasson az emberekben. Egy fiatalasszony odajött hozzám fizetés után, és elmesélte, hogy ez az első fizetése, még sohasem volt stabil munkahelye, pedig már hatgyermekes özvegyasszony. Az egymás közötti beszélgetésből értettem meg, hogy számukra ez a megdolgozott pénz mennyivel értékesebb a segélynél, ami csak úgy jön valahonnan, és amit lazán elköltenek erre-arra – de amiért egy hétig kellett dolgozni, annak értéke van.

Ahogy mondtam, a puzzle-darabok rendeződtek... Hallottuk, hogy szociális földprogrampályázat indul. Azt mondtuk, hogy valóban: a föld itt van, s az emberek egy csoportjának még a mezőgazdasági szövetkezeti időkből voltak tapasztalatai. Akadt közöttük, aki dinnyét vagy uborkát termelt, bár a többségben csak a múlt emlékeként élt a gazdálkodás. Miután láttuk, hogy ipari üzemet senki nem hoz ide, a föld pedig adott, kerestünk műveletlen területeket, és el is indultunk egy szociális földprogrammal. Abban az időben jelentkezett az akkori polgármester, mert hallotta, hogy a cigány testvérek között szolgálunk Görögszálláson. Földet ajánlott, ugyanis megkereste őt egy örökös, aki két háztelekhez jutott, de arra már nem volt energiája, hogy művelje is, ezért felajánlotta az önkormányzatnak. A polgármester kérdezte, tudjuk-e hasznosítani a kerteket. Ez húsz éve műveletlen terület volt két összerogyott házzal. Igent mondtunk, és így megkaphattuk.

Tizenöt cigány testvérrel kezdtük a szociális földprogramot. Amikor elmondtam, hogy itt a romokon virágzó

Felvidéki szolgálat

mezőgazdasági területet alakítunk ki, rám néztek, hogy ez az ember megőrült. Azt mondták, hogy ezt a területet sehogyan sem lehet rendbe tenni. Erre azt mondtam nekik: ha tizenöt ember napi nyolc órán keresztül komolyan dolgozik, csodákra képes. Beálltak az emberek az embermagasságúnál is nagyobb, akáccal átszótt gyomnövények közé, és elkezdték tisztítani a területet. Két hét múlva ragyogó szemmel mondrák, hogy kitisztították a területet, milyen csodálatos, hogy ezt meg lehet így csinálni! Aztán a kert második harmadába fóliaágyást tettünk, mert

Hibernáltan

a hátsó terület növénytermesztésre volt alkalmas; az első részre pedig felépítettük a Görögzállási Oktatósi és Közösségi Központot. Itt folyik a szociális földprogram szervezése, illetve ide került az istentisztelet, a bibliaóra és egyéb alkalmak, például a képzések is itt zajlanak.

– *Őn ért a mezőgazdasághoz?*

– Szántóföldi növénytermesztő és állattenyésztő végzettségem is van, meg aztán gyerekkoromban én is végeztem mezőgazdasági munkát. Egyébként ez volt a fedezete a szakmaiságnak, mert a pályázat ezt feltételként szabta. Kezdetben egy helyi kertész, Kovács István – aki magas fokon művelte a fóliasátorban való termesztést – volt segítségünkre az első fóliasátor elkészítésében, a vetésforgó kialakításában. Vele azóta is jó a kapcsolat, de végzi a saját dolgát, nem tudott tovább részt venni ebben a programban. Így indult el

tehát a szociális földprogram 2009-ben, amit magamnak és a gyülekezetnek is úgy fogalmaztam meg: igazából nem a növényeknek a megtermelése volt a legfőbb eredmény, hanem az a szocializációs folyamat, amelyen a program résztvevői keresztülmentek.

Így pedig már a munkaerőpiacon is értékes munkaerőként jelenhettek meg a közösség tagjai. Aztán néhány éve az úgynevezett biotanúsítványt is megszereztük, így biozöltséget és -gyümölcsöt is termelünk, mert időközben egy gyümölcsöt is megkaptunk művelésre. Aztán van még tíz hektár szántónk, ahol kapásnövényeket (kukoricát, napraforgót, karalábét és céklát) termelünk, szintén bio módon. Amikor apadt a dolgozói létszám, akkor kalászosokat vetettünk.

***

A görögzállási biogazdaságban most két cigány testvér dolgozik. „Az *Útmutató*ból felolvasott napi igével kezdjük a munkát – mondja Horváth József, akitől nem volt idegen a mezőgazdasági munka és a biotermelés sem. – Régebben otthon is így műveltük a kertet. Most is mindent megtermelek a sárgarépatól a káposztáig. Itt a biogazdaságban, ha kell, hagymát, retekot ültetünk, mikor mi a feladat. Én négy éve dolgozom itt, szeretek itt lenni, szeretek itt dolgozni, így nem kell átjárni a jó tíz kilométerre lévő Nyírtelekre.” Ádám Andor is arról számol be, hogy már négy éve dolgozik Görögzálláson. Neki sem volt nehéz elsajátítania a biogazdálkodást. „Mindent meg lehet tanulni” – mondja.

***

Györfi Mihályhoz fordulok.

– *Bár nem említette, hogy a biogazdaság létrehozásakor nem az volt az elsődleges cél, hogy termeljenek, hanem hogy kenyeret adjanak az embereknek, segítsék a szocializációt, de mégis, hová kerül a zöldség, a gyümölcs?*

– Amikor a biogazdálkodást céloztuk meg, azt tartottuk szem előtt, hogy nagy kézimunka-igényű legyen, tehát sok testvérnek tudjunk munkát adni. Nem is az volt az igazán fontos, hogy nagyobb értékű legyen a termelvény. Természetesen a teremtett világ védelme és a környezetünk ápolása nagyon nagy hangsúlyt kap, mert azt a szemléletet adtuk tovább, hogy ügyeljünk arra, hogy miként élünk a Földön, mert a Földet unokáinktól kaptuk kölcsön, ahogy a környezetvédők is mondják. Én magam is így gondolom, de még fontosabb az, hogy az Úr bízta ránk a Földet, hogy az ember „művelje és őrizze” (1Móz 2,15). A zöldséget, gyümölcsöt egyrészt a gyülekezeti tagok vásárolják meg, de vannak más gyülekezeti kapcsolódásaink is. Jó látni, amikor szomszéd közösségekből is érkeznek érdeklődők. Másrészt szállítunk a helyi általános iskolába, a Nyíregyházi Kosár Közösségbe is, amely egy úgynevezett bevásárlóközösség. Én magam is szívesen vásárolok más helyi termelők egészséges élelmiszereit.

Látszólag magunk ellen dolgozunk a biogazdaságban, mert az általunk végzett munka gyümölcse az, hogy az itt dolgozók egy idő után továbblépnek; azaz a kertgazdaság munkaereje megy el, de a végső cél nem az volt, hogy itt tartsuk őket közfoglalkoztatásban.

Felmerült az is, hogy egy kis feldolgozóipart hozunk létre, hogy több család megélhetését biztosítsuk vele, de akkora összegű beruházásra lett volna szükség, amekkorát nem tudtunk előteremteni. Negyven-ötven ember fordult meg a biogazdaságban az évek során, és már nem a szociális földprogram keretében működik, hanem a mintakert program részeként. Hál’ Istennek, az emberek többsége már az elsődleges munkaerőpiacon dolgozik. Egyelőre kevesen kaptak törzsgárda-igazolványt, mert még sűrűn cserélgetik a munkahelyeket, de alapvetően normális, bejelentett munkahelyeken dolgoznak, gyarapodnak a nyugdíjas éveik, s a keresett összegek sem lebecsülendők. Némelyek igen jó helyre kerültek, és jól is keresnek.

– *Említette, hogy már felvetődött a görögországi cigány testvérekkel való találkozáskor – sőt az asszonykör tagjai által rögtön el is kezdődött – a képzési program, a gyerekekkel és a szülőkkel való foglalkozás. Hogyan sikerült mindezt intézményesített formába önteni? Hogyan lett Görögországon Biztos Kezdet Gyerekház?*

– A másik szolgálat, amit Isten a szívünkre helyezett, az oktatás és a képzés volt. Hallottunk róla, hogy a hátrányos helyzetű településeken Biztos Kezdet Gyerekházat lehet kialakítani. Még nem tudtuk igazán, hogy mi is lehet ez, vagy mivé fog kifejlődni, de azt tudtuk, hogy fontos feladat a gyerekek és a szülők korai fejlesztése. Egy európai uniós pályázat keretében lehetett forrást szerezni rá. Már jó előre készültünk a pályázat elkészítésére és lebonyolítására, majd hárman a gyülekezetből elmentünk egy európai uniós pályázati és projektmenedzser-képző tanfolyamra. Mindhárman nagyon komolyan vettük a feladatot, mert az európai uniós pályázati és a hagyományos gondolkodás nem mindig fedt egymást. Még a képzésre jártunk, amikor megírtuk ezt a sikeres pályázatot. Így született meg 2009-ben Görögországon a Biztos Kezdet Gyerekház.

Kezdetben öt-, az utóbbi időben hároméves korig jöhetnek ide a gyerekek a szüleikkel, sőt már az állapotos asz-

Karcsi bácsi pedig húzza

szonyok egészségnevelése is itt folyhat. Aztán fontos a gyerekek egészségtudatának formálása is, de a legfontosabb a gyermekek készségeinek, képességeinek a fejlesztése. A korai fejlesztés kiemelkedő jelentőségű a gyermekeknél, hogy mire óvodába vagy iskolába mennek, ne legyen készség- és képességhiányuk, hogy e téren ne legyenek hátrányban a különböző intézményi keretek között.

Sokan azt állítják, hogy a cigány gyerekek agresszívek az iskolában. Én azt vettem észre, hogy az agresszivitás sok esetben abból adódik, hogy nem sajátítottak el bizonyos készségeket. Amikor írni kell, a gyerek lecsapja a ceruzát a feladat felé, és megharagszik a tanárra, az iskolára meg mindenre – csak mert a finommotorikus mozgás nem fejlődött ki nála eléggé. Viszont ha a készségek, képességek kifejlődtek, akkor ugyanolyan ütemben tud haladni a feladatokkal, mint a többi családból érkező gyerek.

Györfi Mihály evangélikus lelkész
Forrás: Facebook

***

Egy keddi napon látogattam el Györfi Mihály invitálására a Görögszállási Biztos Kezdet Gyerekházba. Barátságos, otthonos, kedves hely vidám anyukákkal és gyermekekkel. Amerre nézek, mindenütt játékok sorakoznak. A kicsik is otthonosan mozognak itt. Ádám Gina másfél éves kislányával jár ide. A már óvodáskorú kislányával is gyakran látogatják a gyerekházat. Azt meséli, ez meg is látszott a kislánynál, aki gond nélkül beilleszkedett az óvodai közösségbe. Tudott szépen, önállóan enni, rajzolni, festeni, mondókákat mondani és énekelni. Mindenki nagyon várja a keddi napot, mert ilyenkor Peti bácsi, azaz Malik Péter Károly evangélikus lelkész érkezik gitárral, és énekelni tanít kicsiket és nagyokat. „Jézus szeret minden kicsi gyereket, minden kicsi gyerek jöhet őhozzá” – énekl egyúttal a kis közösség.

Oláh Angelika is a kislányával jár ide. „Amikor a kis Angikával megérkezünk, rögtön leül a kisasztal mellé, a székre, kell neki ceruza, színező, és rajzol. Nagyon szeret itt lenni, imád énekelni. Otthon, ha feltartja a kis kezét, akkor az azt jelenti, hogy énekelni kell neki az »Én Uram nagy...« kezdetű éneket.”

„Én is szeretek itt lenni. Ez nekünk is kikapcsolódás. Tudunk tanácsot adni egymásnak, meg az itt dolgozó szakemberek is segítenek. Mint minden szülő, mi is szeretnénk mindent megadni a gyermekeinknek” – mondja Ádámné Jóni Éva, aki két kisgyermekével jár a Biztos Kezdet Gyerekházba. A kicsi még csak hét hónapos, a nagyobb kislány, Diána már óvodába megy. „Öt hónapos volt, amikor elkezdünk idejárni. Azóta rengeteget fejlődött. Elég szépen tud beszélni. A korához képest fejlett, okos kislány. Ő a kiskonyhánál szokott játszani, szeret festeni, legózni és a szabadtéri játékokkal játszani. Nyugodt szívvel engedem óvodába. Megszokta a közösséget, könnyen be fog illeszkedni ott is” – összegzi az itt töltött évek eredményét Éva.

***

Folytatom a beszélgetést Györfi Mihállyal.

– Említette, hogy Görögszálláson a munkavállalás egyik akadályát az alkoholprobléma jelentette egyes cigány testvéreknél, amely az életük minden területére kihatott. Próbáltak segíteni nekik a szenvedélybetegségek leküzdésében?

– Természetesen az oktatási és a foglalkoztatási hiányok mellett voltak szociális problémák is. Előfordult, hogy alkoholproblémával küzdöttek, de gyógyszerfüggőség is mutatkozott az emberek között. Emellett voltak, akik fogyatékkal éltek, és idősek is voltak köztük, akik segítségre szorultak. Folyamatosan épült ki gyülekezetünkben a

szenvedélybeteg-gondozó munka, amit még a kilencvenes években kezdtem el. Az évek alatt lettek segítőttem, akik szintén önkéntesen végezték ezt a szolgálatot. Aztán a kétezres évek közepén rákérdezett egy szociális vezető, hogy miért nem helyezük ezt a munkát szakmai alapra, és miért nem végezzük szolgáltatásként. Erre azt mondtam: én alapvetően nagyon örülök annak a felállásnak, hogy akiknél szükségesnek érezzük, csináljuk, de nincs különösebb megkötöttségünk. Szerinte azonban ez nem megkötöttség, hanem éppen hogy szabadságot adna, ha lenne olyan munkatárs, akit lehetne főállásban foglalkoztatni. Így elindítottuk a közösségi szenvedélybeteg-gondozó szolgálatot. Emellett pedig a fogyatékkal élő emberek segítségét támogató szolgálat is megkezdte munkáját.

Ezek a szolgálatok már megvoltak akkor, amikor Görögszálláson elkezdtük az evangelizációs munkát. Így könnyű volt őket is bevezetni. A tanyagondnoki szolgálat speciális terület, és csak Görögszálláson működik, máshol nem. Mi egyébként nem akartunk, nem akarunk szociális szolgáltatók lenni. Azt tettük, ami szükséges volt ahhoz, hogy továbbgördüljenek az eddig végzett szolgálatok. A tanyagondnoki szolgálatot is azért indítottuk Görögszálláson, mert ott volt dolgunk, és a város nem tett érte. Ezekbe a szolgálatokba sikerült az ott lakók közül is foglalkoztatásba vonni dolgozókat. A gyerekházban is van helyi munkaerő. Az idősgondozásban is van egy hosszú évek óta lelkesen és megbízhatóan dolgozó cigány asszonytestvér. A tanyagondnokunk is hosszú ideig egy helyi cigány atyafi volt. A tanyagondnoki szolgálat egyébként segíti az egészségügyi, szociális ellátáshoz jutást is. Mert a tanyagondnok, ha szükséges, bevásárol, segít kitölteni a nyomtatványokat – szóval felsorolhatatlan a segítők munkatárháza, így alakulhatott ki Görögszálláson is a komplex szolgáltatásközpont.

– Mit tart igazán fontosnak? Az emberi jogok hangsúlyozását a cigány testvéreknél, vagy az emberi élethez szükséges feltételek megteremtését és az azokkal járó lehetőségek megnyílását?

– A cigánymisszió és a felzárkóztatás terén az egyik feszültségforrás az emberi jog és az esélyteremtés között húzódhat. Vannak, akik az emberi jogok kérdését tolják előre: alapvetően a lakhatáshoz, az egészséges élethez való jogot, amihez egyébként tényleg alapvetően joga van az embernek. A másik oldal az esélyteremtés. Én – az emberi jogokat és az értük folytatott küzdelmet nem lebecsülve – azt mondom, hogy legalább olyan súllyal kell, hogy az esélyteremtés is ott szerepeljen. Ugyanis, ha az ember megteremti a saját maga életéhez szükséges forrásokat, akkor abban a magabiztos állapotban van, hogy azt mondhatja: én vagyok, aki fenntartom a családomat, ebből származik a tekintélyem. Míg, ha enélkül szajkózzuk az emberi jogokat, és csak alapvető jogokhoz juttatjuk a rászorulókat, akkor gyakorlatilag ellentételezés nélküli megélhetést kapnak. Nem lesz meg az a magabiztosságuk, mely azt mondhatja velük: én ezt megteremtettem, én ezért megdolgoztam, ez az enyém. Hanem valakitől vagy valamitől függővé válnak. Ha éppen jut a segélyből vagy abból, amit osztanak, akkor kapnak, ha nem, akkor nem jutott. Azt hiszem, nem ez a járható út. Ahhoz segítsük őket mindinkább, hogy előrejussanak az önmagukról való gondoskodásban!

– Ez az esélyteremtést, az esélyhátrányok mérséklését, avagy leküzdését jelenti, ha jól értem.

– A pozitív diszkriminációt természetesen fenn kell tartani. Mindenképpen segítsük jobban őket, mert évszázados elmaradásuk van. Szokták mondani, hogy ez harminc év következménye. Mások azt mondják, nem, az előtte lévő negyven évé, azaz a leszakadásuk összesen hetven év negatív hatásából fakad. Én azt mondom, évszázados következmény. Az évszázadok szocializációja hozta, hogy ebben a helyzetben vannak, illetve vagyunk. Rosszul nyúltak a kérdéshez itt-ott-amott sokan, vagy – finoman szólva – nem találtak rajta fogást, de az is lehet, hogy nem is akarták megtalálni a megoldást. Ez már részletkérdés. A lényeg az, hogy ide jutottunk, és innen kell kikecmeregni. Ezért a felzárkózás segítése, az esélyteremtés rendkívül fontos része a munkának, az emberi jogi rész pedig mint ennek a segítése fogalmazódjon meg.

– Sokan hitre tértek a görögszállási cigány testvérek közül?

– Amikor elindult a cigánymisszió, mondhatjuk, hogy három évig tesztüzemmódban dolgoztunk. Tesztelték ben-

nünket a cigány testvérek, hogy komolyan gondoljuk-e ezt az egészet. Egyáltalán, kik vagyunk mi, meg mit akarunk? Nem sokat mondott nekik, hogy az evangélikus egyházból jöttünk. Azt sem tudták kezdetben, hogy lelkész vagyok, mert nem úgy mentünk ki oda, hogy én vagyok a lelkész, figyeljenek ide, és most majd okos dolgokat mondok maguknak. Hanem elkezdtünk beszélgetni: így derült ki, hogy én egyébként lelkész vagyok, a gyülekezet evangélikus, mi építettük ott a templomot, a Dózsa György úttal szemben. Akkor mindenki mondta: igen, igen, figyeltük, hogy vajon mi épül ott, de nem gondoltuk volna, hogy egyszer még kapcsolatba kerülünk. Ahogy így szépen formálódott a kapcsolatunk, voltak, akik pozitívan álltak hozzánk, és persze akadtak, akik ellenségesek voltak. De fizikailag nem bántottak bennünket – verbálisan ugyan előfordult. Később elmondta egy fiatalasszony, hogy teszteltek bennünket, hogy kitartunk-e.

Egy nagyon komoly alkoholproblémával küszködő, agresszív fiatalember volt az első, aki hitre jutott. Ez nagyon megdöbbentette a falu közösséget. Kérdezték, hogy mi történt. Ki tette ezt vele? Ő elmondta, hogy Isten megváltotta az életét. Ez valóban kívülről is látszott: egyik napról a másikra elhagyta az alkoholt. Az is látványos volt, hogy nem a veszekedés, sikítózás hallatszott a házból, hanem evangéliumi énekek szűrődtek ki. A bizonyágtétel ilyesféle lehetősége pedig út, amit Isten ad elénk a Szentírásron keresztül, arra biztatva, hogy adjátok át mindazt, amit ti kaptatok. *„Ingyen kaptátok, ingyen adjátok!”* (Mt 10,8) Jelen volt az Úr igéje az emberek szívébe hullatott magként, és évekkel később azt láttuk, hogy már húsz-harminc ember adta át az életét Krisztusnak – és mindez nem csak üres szólamokként történt, hiszen látszott az életükön, hogy valóban így is gondolják.

– *Ezek a megtért cigány atyafiak azóta is így élnek, gyakorolják a hitüket?*

– Nemcsak a cigány atyafiak, hanem egyáltalán az emberek általában egy idő után magabiztossá lesznek, ha elkezdnek uralni egy helyzetet. Sokszor van így a szenvedélybetegekkel is: amikor úgy gondolják, hogy már nem az uralmuk, lazulni kezd a kapcsolatuk Krisztussal, Istennel. S miután a kapcsolat lazává vált – és ezt szintén a Szentírásból tudjuk –, az ördög „kikéri” az embert, és ad egy próbát az életébe. Ekkor pedig pillanatokon belül elbukik.

A cigány testvérek között is azt látom, hogy nagyon sokan elindultak, nagyon sokan felébredtek, bizonyágot is tettek róla. Nagyon sok helyre eljutottunk az országban, ahol evangelizációs alkalmakkor, egyházakban, gyülekezetekben, iskolákban bizonyágot tettek arról, hogy mi történt velük. Lehet, hogy elbízták magukat, lehet, hogy kicsit gögössé lettek, és ezért lazává vált az Istennel való kapcsolatuk, és az ő életükben is bukás következett. Nagyon sokan elbuktak, nagyon sokan bukdácsolnak. Így élnek az életüket jelen pillanatban is Isten megváltott, esendő gyermekeiként. Most várjuk az újramegelevenedést, hogy amit az Úr elkezdett, azt folytassa és befejezze az ő életükben is.

– *Ennyi év távlatából hogyan látja a nyírteleki Filadelfia Evangélikus Egyházközség cigánymissziós munkáját?*

– Isten elhívására vállaltam lelkészi szolgálatot és jöttem ide, a Nyírségbe. Nem azt néztem, hogy mire számíthatok, mi van elkészítve, hanem azt, hogy az Isten mit akar megvalósítani. Azzal a bizalommal mentem előre, hogy az Úr fog cselekedni helyettem vagy általam. Ez természetesen nem egyszemélyes szolgálat, a támogatás elsődlegesen a feleségemtől és a családomtól jött – nem sokkal később örömmel láttam, hogy az Úr szolgatársakat is ad. Sok megtérő, új életben járó fiatal és felnőtt szíve buzdult fel rá. Ennek a munkának nem lett volna meg a gyümölcse a gyülekezet közössége nélkül. Istenre hagyatkozva mindig a hit mutatta az irányt, és ez reménység szerint a jövőben is így lesz. Lassan harmincéves lelkészi szolgálatom tapasztalata, hogy az Úr mindig azt adja meg, amire az ember rá tudja szálni magát hittel, amire rá mer, rá tud állni.

Korpás Éva tanár, szociológus. Az MTVA Kossuth Rádió szerkesztő-riportereként dolgozik. Több más műsor mellett a *Roma magazin* és a *Jelenlét* alkotócsoportjának tagja. Rendszeresen készít riportokat a romák életéről, mutat be követendő példákat.

Negyven kilométerre Budapesttól Schranz Áron

Bag, Dány, BAGázs

A nagyjából négyezer főt számláló Galga menti nagyközség, Bag több szempontból is nevezetes (gondoljunk itt elsősorban hetven éve alapított, százhatvan tagú néptáncegyüttesére, a Muharay Elemér Népi Együttesre), a nyilvánosság terében leggyakrabban mégis szegregált cigánytelepe, illetve a BAGázs Közhasznú Egyesület itt zajló tevékenysége kapcsán kerül említésre. Riportunk ez utóbbit kívánja bemutatni mint a cigánysággal együtt járható utak egyikét.

A mindössze néhány utcából álló, megközelítőleg ötszáz főt számláló szegregátum a rendezett település szélén helyezkedik el; éles elkülönülését nyomorúságos állapotú házai, burkolatlan útjai jelzik (ez utóbbi azért is szembe-tűnő, mert a község jó néhány utcáját macskakő borítja, jellegzetes karaktert adva ezzel a településnek). Az alulról jövő kezdeményezésként induló, majd később professzionalizálódó BAGázs egy évtizede segít az itt élőkön, többszintű közösségi megközelítéssel és összetett programstruktúrával szándékozva helyzetükön javítani – a cigánytelepet érintő, szétszálazhatatlan problémaegyüttes minden összetevőjét (iskolázatlanság, munkanélküliség, drogfogyasztás stb.) figyelembe véve. „A szegregátumokban élő embereknek rendkívül szerteágazó, komplex problémahalmazzal kell megküzdeniük, szinte nincs az életnek olyan területe, ahol ne ütköznenek akadályokba” – világít rá a helyzet súlyosságára Lőrincz Borbála, az ELTE Szociológia Doktori Iskola doktorandusza, aki jelenleg önkéntesként vesz részt az egyesület munkájában. „Amikor szakemberként megoldási lehetőségeket keresel, bármelyik problémát választod is ki, amivel foglalkozni szeretnél, hamar beleütközöl újabbakba is. Telepen élőként ez nyilván fokozottan igaz, de erről ők tudnak hitelesen mesélni.”

A huszonöt éves Horváth Sanyi – aki már évek óta a fővárosban él – a bagi cigánytelepen, szélsőséges körülmények között nőtt fel, s bár meglepően korán ráébredt, hogy szeretne kitörni a szegregátum zárt környezetéből, gyermekkorára mégis derűsen, közel sem egyoldalúan negatív időszakként tekint vissza. Előbb a telepet körülölelő természeti környezet szépségére hívja fel a figyelmet, majd arra a szabadságérzetre, mely jellegzetes komponense a közösség életének. Gyermekkorát végeláthatatlan környékbeli csavargásokkal, focival, illetve a bige nevű népi játékkal töltötte, arról nem is beszélve, hogy a telepen – ahol természetesen mindenki ismer mindenkit, sőt mindenki rokona mindenkinek – mindig talált magának valakit, akivel el tudott beszélgetni. Az itt felnövő gyermekek

látszólag gondtalan, kötöttségektől mentes mindennapjait azonban csak részint lehet pozitív előjellel emlegetni – mutat rá Sanyi –, ez az életforma ugyanis kiterjed a telepiek felnőttkorára is. Sanyi először a település általános iskolájában döbönt rá, hogy másképp is lehet élni, jellemző azonban, hogy a benne megfogalmazódó igény gyakorlati kivitelezéséhez sokáig nem álltak rendelkezésére megfelelő lehetőségek – perspektívája később, a BAGázs megjelenésével szélesedett ki.

Az egyesület alapítója, Both Emőke kezdetben pártfogó felügyelőként tevékenykedett a szegregátumban, olyan telepieket segítve, akik korábban elkövettek valamilyen bűncselekményt. Ekkor jutott arra az elhatározásra, hogy változtatni kell az itt élők kétségbeejtő helyzetén. „Kezdetben még nem láttam bele a telepen élők mindennapjaiba, nem voltam tisztában a problémák rétegeivel, de azt éreztem, hogy sosem voltam olyan helyen, ahol ilyen szintű mélységek lennének, mint a bagi telepen. Nem a nyomor önmagában, hanem az egész telepet átjáró kilátástalanság érzete” – olvashatjuk szavait a BAGázs 2018-as hatásértékelő tanulmányában.

Az egyesület története egy nyári táborral vette kezdetét, melyet Both Emőke a helyi gyermekjóléti szolgálattal összefogva szervezett meg, az önkéntesek jelenléte ezt követően vált folyamatossá a telepen. Sanyi résztvevője volt a kiindulópontot jelentő tábornak, majd a 2011-ben induló mentorprogramba már úgynevezett sorstárs segítőként kapcsolódott be. A kezdeményezés koncepciója sokat elárul a BAGázs módszeréről: a program keretei között telepen élő fiatalok és budapesti önkéntesek együttes erővel igyekeztek segíteni a helyi gyermekek, kiskamaszok gyarapodását, különféle célokat állítva eléjük és támogatva őket azok elérésében. A helyiek bevonása szorosan összefügg az egyesület egyik legfontosabb alapelveivel: a csapat tagjai nem adományozhatnak a telepen élőknek, a

BAGázs tevékenysége ugyanis segélyezés helyett azt célozza meg, hogy a szegregátum lakói képessé váljanak saját maguk megsegítésére, pozitív mintát adva ezzel a közösség egészének.

Horváth Sanyi a mentorprogram mellett egy telepi labdarúgócsapat, a BAGázs FC szervezésében is aktív részt vállalt. A három évig működő vállalkozás során – melyben többek között evangélikus fiatalok is közreműködtek – négy korosztályban zajlottak edzések a telepen. A helyi futballélet hűen tükrözi a cigánytelep községben betöltött elszigeteltségét: a Pest megyei másodosztályban vitézkedő Bagi TC '96 játékosai között sokáig egyáltalán nem szerepeltek telepiek a falubeliek – negatív tapasztalatok révén kialakult – bizalmatlanságának köszönhetően. Sanyi hosszas tételődés után, 2014-ben csatlakozott az együtteshez, ahol kitartásával és megbízhatóságával sikerült rácáfolnia a szegregátum lakóival kapcsolatos előítéletekre, megnyitva ezzel mások előtt is a focicsapatba vezető utat. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy a bizalmi kapcsolat fenntartása nehéz feladat: mivel kevés a jó példa, a telepi fiatalok elvértve élnek csak a kínálkozó lehetőséggel...

A BAGázs önkénteseinek egyik csoportját azok a középiskolások alkotják, akik ötvenórás kötelező közösségi szolgálatukat teljesítik az egyesület kötelékében. Az „ikszesek”, akik többnyire elitgimnáziumok tanulói, felnőtt önkéntesek és helyi koordinátorok segítségével vesznek részt a telepen élő gyermekek fejlesztésében, érdeklődésüknek megfelelő tematikus csoportokban foglalkozva velük. „A telepiek életéből sokszor hiányoznak olyan tapasztalatok, amelyek nekünk teljesen alapvetőnek tűnnek” – mutat rá Pröhle Janka, az ELTE szociológia szakos hallgatója a

foglalkozások egyik alapvető problémájára. „Van olyan, hogy egy hat-hét éves gyerek nem tud megkülönböztetni bizonyos színeket, vagy nem ismeri például a villanykapcsolót. Ilyenkor hiába kap olyan feladatot, amit egyébként képes lenne megoldani, ha annak a leírásában szerepel a villanykapcsoló szó, akkor nem tud mit kezdeni vele, mert egyszerűen hiányzik a tapasztalat. Fontos, hogy átkapcsoljuk a saját gondolkodásunkat, és mindig gondoljunk erre, mikor foglalkozunk velük.”

Janka korábban „ikszesként”, a Deák Téri Evangélikus Gimnázium tanulójaként vett részt a BAGázs tevékenységében, jelenleg felnőtt önkéntként dolgozik több teledi gyermek felzárkóztatásában, az *Iskolai repeta és egyéni fejlesztés* nevű program keretei között. Elkísérve őt egy helyi családhoz, ahol éppen először találkozik új mentoráltjával, egy ötéves kisfiúval, kézzelfoghatóvá válnak a fejlesztés elemi nehézségei: a kisfiú alapvetően nyitottnak tűnik, látszik rajta, hogy örül Janka jelenlétének, figyelmét azonban csak rövid időközökre kötik le a játékos feladatok, a foglalkozás alatt fel-alá mászkál a szobában. Szembetűnő emellett Janka rátermettsége, gyakorlottsága is, ennek azonban – miként arra ő maga utal – lehetnek negatív vetületei is; fontos, hogy a fejlesztő alkalmak ne váljanak rutinszerűvé, aminek kulcsa a folyamatos önreflexió. „Ha többet foglalkozik ilyesmivel az ember, időközönként azért támadnak kételyei azzal kapcsolatban, hogy jó-e egyáltalán ilyen módon beavatkozni, vagy hogy nem csak azért csinálja-e, mert neki jó érzés. Nem mindig kellemes, de nagyon fontos az önreflexió ahhoz, hogy »irányban maradjunk«, és ne egyoldalú legyen a folyamat, hanem partnerként kezeljük egymást.”

Fontos megemlíteni azt is, hogy az egyesület önkéntes programjai komplex célkitűzést szolgálnak: az önkéntesek egyrészt új mintákkal gyarapítják a szegregátum közösséget, másrészt jelenlétük elősegíti a többségi társadalom érzékenyítését. A programokon részt vevő, élesen eltérő szociális és kulturális környezetből érkező önkéntesek ugyanis személyes kapcsolatba kerülnek a cigánytelep lakóival, közvetlen tapasztalatot szerezve életkörülményeikről. Ennek kapcsán külön figyelmet érdemel a BAGázs és a San Franciscó-i székhelyű magyar sikercég, a Prezi 2012 óta tartó együttműködése: tudniillik a vállalkozás nem kizárólag anyagilag támogatja az egyesület minél eredményesebb működését. „Hat évvel ezelőtt azért kezdtünk a Bagázzsal dolgozni, mert olyan szervezetet kerestünk, amelyik folyamatosan jelen van a helyiek életében, és úgy segít nekik, hogy őket is bevonja, velük együtt igyekszik változtatni az életükön. Mi ehhez a munkához nemcsak anyagi támogatást, de inspirációt is szerettünk volna adni, hogy lássák és elhiggyék: igenis tudnak változtatni az életükön. Nagyon büszkék vagyunk rá, hogy a BAGázs mára ilyen sikereket ért el” – olvashatjuk Árvai Péter, a Prezi társalapítója, vezérigazgatója nyilatkozatát a BAGázs egyik blogbejegyzésében. Az úgynevezett önkéntesnapokon a cég munkatársai kivonulnak a cigánytelepre, és jobbra fizikai

munkával igyekeznek javítani az ott élők helyzetén. A helyiekkel végzett közös munka egyrészt minden alkalommal kézzelfogható eredménnyel jár, másrészt – ami talán még fontosabb – közösségformáló szereppel is bír. Kiváló példa erre, hogy a szegregátumban élő felnőttek a Prezi első önkéntesnapjának hatására kezdtek el kapcsolódni az egyesülethez, minek következtében 2013-ban elindulhatott az immáron őket célzó újabb mentorprogram is.

A BAGázs folyamatos növekedése idővel lehetővé tette, hogy az egyesület a szegregátumot érintő legsúlyosabb problémák legtöbbször külön-külön is reagáljon, specifikus programok (jogklinika, adósságkezelő csoport, felnőttoktatás stb.) elindításával, majd a projektek gyarapodását követően elérkezett az idő, hogy a szervezet egy másik cigánytelepen, Dányon is próbára tegye a bagi szegregátumban kialakított modelljét. Dány, akárcsak Bag, megközelítőleg negyven kilométerre fekszik Budapesttől, ugyanúgy a Gödöllői-dombság tőszomszédságában. A két település teljes népességének, illetve a szegregátumaikban élőknek a száma nagyságrendileg szintén megegyezik. A község kiválasztásában kulcsfontosságú szerepet játszott még egy támogató önkormányzat jelenléte, ennek hiánya ugyanis Bagon sokáig akadályozta az egyesület zökkenőmentes működését. A leendő segítő munkatársakat olyan bagiak mutatták be a helyieknek, akik – rokonok vagy ismerősök révén – kötődnek a településhez. Erre a gesztusra azért

volt szükség, hogy gyorsabban kiépüljön a bizalmi kapcsolat a „bagázsosok” és a szegregátumban élők között, tudniillik ennek a folyamatnak a kiteljesedése Bagon éveket vett igénybe.

Bár a dányi cigánytelep lakói alapvetően ugyanazokkal a problémákkal küzdenek, mint a bagi szegregátumban élők, a két telep között lényeges a különbség. A dányi ugyanis oláh cigány közösség, amelyet többek között hagyományos patriarchális berendezkedése, valamint az itt élők romani anyanyelve is megkülönböztet a romungrok alkotta bagi cigányságtól. A dányiak tradícióhoz való kötődése kétélű kardként funkcionál: mivel a helyiek ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez, a nők mozgásterét itt szűkebb, mint a bagi cigánytelepen, ugyanakkor az a strukturáltság, mely a közösséget jellemzi, kétségkívül megtartóerővel is bír. A dányi cigányság karakterisztikus jegyeket hordozó identitása természetesen a BAGázs munkatársait is újabb

kérdések megválaszolására készíti: például, hogy miként vonhatók be a telepen élő nők az egyesület programjaiba (a közösség normarendszere, a családi támogatás hiánya egyebek mellett az egyesület munkatársaként alkalmazott telepi koordinátorok tartós elhelyezkedését is megnehezíti).

A szegregátumok egyik aktuális és rendkívül súlyos kérdése a dizájnerdrogok feltartóztathatatlan terjedése, amely az elmúlt évtizedben meglehetősen komoly médiavisszhangot váltott ki, Lőrincz Borbála ugyanakkor rávilágít arra, hogy a többségi társadalom reakciója általában késve érkezik, miután az adott probléma már kritikus mértéket öltött a periférián: „Jellemző, hogy mire egy-egy, a telepekhez kötődő probléma eléri a többségi társadalom ingerküszöbét, és bekerül a mainstream médiába, a helyi szintű vagy országos politikába, a közbeszédbe, addigra a telepen belül már régóta nagy a baj. Például ha valaki függő, és mindenáron szerhez akar jutni, amihez pénz kell, akkor előbb a saját családjá, közvetlen környezete látja ennek kárát, és fokozatosan kerül ki a probléma a telepről.”

A drogfogyasztás nagyjából a kétezres évek közepén tört be a bagi cigánytelep mindennapjaiba, ekkor jelentek meg ugyanis az első helyi dílerek. Míg a bagi szegregátumban a családok többsége – nemi különbségek nélkül – valamilyen formában érintett a kérdésben, addig Dányban elsősorban a férfiak használják a könnyen hozzáférhető, mindössze pár

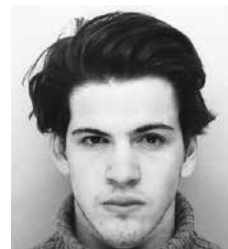
száz forintos, tehát az alkoholnál is olcsóbb dizájnerdrogokat. Ijesztő tendencia, hogy a cigánytelepeken élő drogfogyasztók között egyre több a kiskorú, nem ritka, hogy tizenkét-tizenhárom éves gyermekek is élnek valamilyen szerrel. A BAGázs jelenléte ezzel együtt képes segíteni olyanokon, akik nyitottak a változásra (ez jellemzően akkor következik be, amikor már nagyon súlyos a helyzet: gyermekek elvesztése vagy éppen visszaszerzése a tét): maga a jelenlét is oldja ugyanis a teljes magárahagyatottság érzését. Kétségtelen azonban, hogy a probléma teljes körű megoldásához a rendőrség, a gyermekvédelmi szervek, a civilek, illetve az addiktológiai szakemberek együttes munkájára lenne szükség.

A dizájnerdrogok terjedésének kérdése szorosan összefügg egy másik aktuális problémával: az érintett települések iskoláinak „elnéptelenedésével”. Azok a szegregátumból érkező gyerekek, akik a drogfogyasztás árnyékában nőttek fel, gyakran erőszakos viselkedést tanúsítanak az iskolában. A gyarapodó és súlyosbodó konfliktusok pedig – sok más tényező együtthatása mellett – azt eredményezik, hogy a jobb körülmények között élő falubeli családok más települések iskoláiba viszik gyermekeiket, míg a helyi iskolák teljes mértékben szegregált intézményekké válnak. „Az iskolai szegregáció ördögi kör: már annak a »veszélye« is elvándorlásra készíti a nem cigány szülőket, hogy

megnőhet az iskolában a roma gyerekek aránya – vázolja fel a helyzetet az ELTE már idézett doktorandusza. – Ilyenkor, aki tudja, elviszi a gyereket másik településre, iskolába, a mobilisabb tanárok is jellemzően elmennek, és maradnak a szegregáltan élő és immár szegregáltan is tanuló gyerekek meg azok a tanárok, akik gyakran kevésbé felkészültek szakmailag. Ezeknek a gyerekeknek a legjobb minőségű oktatásra lenne szükségük, hogy behozzák a lemaradást, ehhez képest rosszabbat kapnak az átlagnál. A pedagógusok rendkívüli szakmai kihívásnak és érzelmi nyomásnak vannak kitéve, általában egy településen is laknak azokkal a nehéz körülmények között élő gyerekekkel, családokkal, akikkel dolgoznak, és se anyagilag, se erkölcsileg nincs megbecsülve az az emberfeletti munka, amit végeznek.”

A BAGázs Bagon, illetve Dányban végzett tevékenysége bizonyos perspektívából sziszifuszi munkának tűnhet, mivel az egyesület kapacitása önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a cigánytelepeken rendszerszintű változást érjen el. Arról nem is beszélve, hogy a szegregátumbeli cigány közösségek sikeres integrációjához az eddiginél lényegesen strukturáltabb, évtizedekig zajló munkára lenne szükség. Az egyesület jelenlétének pozitív hatása leginkább egy-egy személyes elbeszélésen keresztül válik kézzelfoghatóvá. Ilyen például Sanyi története, aki nem kizárólag ahhoz az igényéhez kapott táptalajt, hogy kitörjön a cigánytelepről, hanem hivatástudatot is szerzhetett. Az a közösségi tevékenység pedig, melyet a BAGázs kötelekeiben végzett, összefüggésben áll mostani munkájával, ugyanis az Élményakadémia és a Világszép Alapítvány munkatársaként járja az országot, és részt vesz hátrányos helyzetű gyermekek fejlesztésében. (Nem melléleg az evangélikus hátterű Erős Vár FC középpályása.)

Schranz Áron 1994-ben született Budapesten. A Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumban érettségizett. Magyar nyelv és irodalom szakos diplomáját a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerezte, jelenleg ugyanezen egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Az Erős Vár FC alapító tagja.

Szuhay
Péter

A pilinyi bálványtól a misztikus vándorcigányig

Válogatás és bemutató a Néprajzi Múzeum cigány vonatkozású kamarakiállításából

Szuhay Péter néprajzkutató néhány olyan, az egyes cigány közösségek világát felidéző, illetve a többség cigányokról szóló, jobbára „művészi” elképzeléseit bemutató kamarakiállítást idéz fel az alábbiakban, melyek az elmúlt évtizedben voltak néhány hónapig láthatók, s róluk nem készült katalógus vagy kiállítási vezető. Sedlmayr Krisztina szervezte a múzeum aulájában *A hónap műtárgya* sorozatot: ebben három alkalommal cigány közösségek köréből a múzeum egyik-másik gyűjteményébe került tárgyak bemutatását, társadalmi funkciójuk értelmezését Suhay Péter vállalta. Pálóczy Krisztina az Erkel Színházban rendezett kiállítássorozatot *Néprajz az Operában* címmel. Ebben a sorozatban két olyan tárlat is szerepelt, mely a többség cigányképét, a cigánysághoz kötődő képzezeit idézte meg. CSENGEY Dénes cigány irodalomról szóló esszéjének (1988, 259. o.) tanúsága szerint semmi sem szolgálhat alapul arra, hogy magas lóról tekintsünk az idő sehonnai sodróira. E gazdag illusztrációval ellátott rezümék remélhetőleg ehhez hűen reprezentálják most őket.

A pilinyi bálvány
(égetett agyagszobor)

A pilinyi bálvány – szobor és gyertyatartó Pilinyből

Báró Nyáry Albert (1871–1933) 1910-ben Pilinyben – a leltárkönyv tanúsága szerint – egy „oláh cigány bálványnak”¹ és egy „oláh cigány gyertyatartónak” nevezett, agyagból formázott és égetett tárgyat gyűjtött. Ugyanebben az időben, ugyancsak itt fényképfelvételeket is készített kemencét építő cigányokról, illetve egy teknővájó kompániáról, mindkét esetben munka- és csoportképet is rögzítve. Július utóján járhatunk, a teknővájók csoportja mögött gabonakereszteket látni. A teknővájók, másképpen beás cigányok, akkori elnevezéssel – román anyanyelvük miatt – oláh cigányok még időszakosan vándorlók. A téglavetők letelepedettek, a korabeli anyakönyvek tanúsága szerint a környékről, akár a közeli Endrefalváról is érkezhettek.

¹ Vörös színű égetett agyagból készült emberalak. Kézzel formált nagy, kopasz fej, hurkából formált fülek, körkörös szeme gödre és szemöldöke benyomott, szeme kavics, orra előreugró, szája helyén nyílás, állán karcolt szakáll, karján az ujjak aránytalanul nagyok, törzse lapított henger, lábai hengerek, talpán megáll. (Ltsz. 86234.)

Írhatták róluk, hogy téglaverők, tégláégetők, vályogvetők, avagy sármunkások. Késő tavasztól kora őszig élhettek itt családjukkal, alkalmi kunyhóban.

Piliny rendkívül gazdag régészeti leletekben: a Várhegyen megtelepedett bronzkori népesség a pilinyi kultúra nevet kapta, de feltártak honfoglalás kori temetőt is. A Várhegyen Nyáry Albert Kubinyi Ferenc régésszel és itteni birtokossal ásatott. Nyáry egyszerre volt régész, etnográfus és képzőművész. Amikor a két tégláégető család a Wattay vagy a Kubinyi uradalomnak dolgozott, s amikor a teknősök edényeket vájtak, akkor is itt tartózkodott Nyáry Albert, így szerezte meg a bemutatott tárgyakat. Minden kétséget kizáróan mondhatjuk, hogy akkortájt készítették őket a tégláégetők, ilyen leleteket ugyanis a korábbi korszakok nem hagytak ránk.

De miért mondja a gyűjtő a tárgyra, hogy oláh cigány? Mert a teknővájóktól vásárolta vagy kapta őket? Vagy a tégláégetőktől, csak nem tett különbséget a két nyelvi és etnikai cigány csoport között, s az „archaikusabb” csoport nevét használta? S miért „bálvány”? Pogány istenként vagy pogány szentként tisztelték? Netán az égetés sikerét tulajdonították neki? Vagy egyszerűen csak egy szobrocska, egy alkalmi művészi alkotás? A kunyhó dísz, a gyerekek játékszere vagy ajándék a megrendelőnek, a földesúrnak? Csak találgathatunk. Száz évvel később kérdezgetve és a mütárgy másolatát az egykori tégláégetők leszármazottainak mutatva addig jutunk, hogy az 1990-es évek elején Becskeden még kemencét építő csoport tagjai emlékeznek arra, hogy a gyerekek számára készülhettek sárból formált és kiégetett állatkák vagy piciny építőtéglák.²

Ha a szobrocska történetét nem is ismerjük, a téglakészítés menetét igen. Ennek első lépése az agyagföld kitermelése, domboldalból való ledöntése volt. Ezt követte a föld egy részének elterítése harminc-nyegen centiméter vastagságban, belocsolása, lábbal való átgyúrása, majd kapával háromszori átvágása. Az így kapott formázható sarat a férfiak talicskázták fel az asztalra, majd az asszonyok abból formázták meg vetőforma segítségével a téglát, s vetették ki a simára elkészített, homokkal beszórt placra. A félszáraz téglákat aztán az oldalukra fordították a gyorsabb száradás érdekében, majd a nyers téglákat behordták a szárító alá, hogy helyet adjanak a következő tégláknak. Az elsőnek kiszáradt darabokat behordták a kemencébe, kialakítva a tűzteret és a füstjáratokat. A kész kemencében pár napig „kistűzön” a téglák további szárítása folyt, mely a vízgőzök teljes távozásáig tartott. Ezek után a kemence külső, „köpönyeggel” takart részét agyagos sárral körbetapasztották, leszűkítették a tüzelőnyílást, és megkezdődhetett a folyamatos égetés, a „nagy tűz” időszaka. Ettől az időtől kezdve a tűzteret folyamatosan fűtötték ölfával. A nagy tűz kezdete után két-három nappal a kemence tetején vörösen izzó területeket folyamatosan földdel takarták be. A kemence tetejének teljes betakarása jelezte, hogy készen lettek az égetéssel. Ekkor utoljára telerakták ölfával a tűzteret, és befalazták, betapasztották a nyílást. Az egy hétig tartó kihülés után kiszedhető volt a több tízezernyi téglá.

Feltehetőleg ekkor és így vették ki a szobrot és a gyertyatartót is.

Téglavető cigányok az égetőkemencét építik, Piliny, 1910. Nyáry Albert felvétele

² 1992-ben fényképek és filmfelvételek készültek a becskedi téglavetők munkájáról, beleértve az égetőkemence építését is. 2017-ben ismét felkerestem az egykori munkások még élő képviselőit, leszármazottait.

Az edelényi Gagyi Lajos gyufaszálakból készített brácsája

A gyufaszálból készített brácsa gyűjtője és leltározója, Birinyi József az alábbiakat tartotta fontosnak rögzíteni e hangszerről: „A készítő elmondása szerint kb. 300 doboz gyufából készült. A gyufaszál brácsát Gagyi Lajos OSZK-engedéllyel rendelkező vendéglátós nyugdíjas muzsikos cigány ember készítette 1987-ben (november 28-án szólalt meg először a hangszer). A brácsákat, bőgőt, hegedűt, csellót javító-készítő autodidakta hangszerkészítő a *Nők Lapjában* megjelent fotó alapján – amelyen egy lengyel hangszerkészítő volt gyufaszálakból készített hegedűjével – határozta el a gyufaszál brácsa készítését. A hangszerrel zenésztársai és a vendégek csodálatára Miskolcon és környékén éttermekben és lakodalmakon is rendszeresen muzsikált. Kuriózum, egyedi készítésű hangszer. Gyűjtő figyelmét Szuhay Péter hívta fel a tárgyra.”

Gyufaszálakból épített brácsa, Gagyi Lajos munkája, Edelény, 1990-es évek eleje

Gagyi Lajos 1927-ben született Boldván. Édesapja is zenész volt, nagybőgőn játszott. Egyik fia brácsás, másik nagybőgős lett. Lajos a szendrőládi születésű – ugyancsak zenész családból való – Káló Etektát vette feleségül, akivel Edelényben telepedtek le, s aki azzal büszkélkedett 1992-ben kamráját bemutatva, hogy „mi egyszerre vagyunk tücsök és hangyák; az uram a tücsök, aki muzsikál, én a hangya, hisz télire megtöltöm az éléskamrát”. Egyetlen gyermekük, Kálmán 1954-ben már Edelényben született. 2011-ben megözvegyült felesége, a Hangácsról idekerült Siroki Mária Julianna mesélt napjainkban a családról és apósáról. A meny elbeszélése szerint apósa inkább a Nyírségbe járt muzsikálni, s csak ritkán játszott itteni bandákban. Nyírábrányban több mint két évig élt családjával, de utána is gyakran utazott el hétvégekre (Nyírbátorba, Nyíradonyba) hol lakodalomban, hol búcsúban muzsikálni. Miután a Néprajzi Múzeum megvásárolta első remekművét, rendszeresen használt „kenyérkereső” hangszerét, rögtön hozzálátott a másolat elkészítéséhez.

Ezzel még néhány évig muzsikált, míg el nem lopták a feje felől a vonaton, amikor hazafelé utazott egy reggelig tartó lakodalomból. Aztán már nem csinált újat, s nem is igen muzsikált. 2005-ben kísérték zenésztársai utolsó útjára.

A hangszerkészítés szenvedélye azonban folytatódott a családban. Az akkori rend szerint Gagyi Lajos fia két éves katonai szolgálatot teljesített, s volt ideje a barkácsszakkörben is megfordulni. Három gyermekük született, elsőnek Lajos látta meg a világot 1972-ben, aki szintén volt sorkatona és barkácsszakkörös (ahol, miként a régi bányászok vagy rabok körében, divatos dolog volt türelemmunkával foglalkozni: modellezni, gyufaszálakból Eiffel-tornyot, Halászbástya-részletet építeni), s még korábban, de már érett fejjel láthatta nagyapját efféle gyufaszálakkal dolgozni. Követte példáját: előbb hegedűt készített Kanadában, ahol „szerencsét próbálni” fordult meg, s hazajöve 2004-ben gitárt is. Ez utóbbit, korai halálát követően, édesanyja örzi. Eredeti tervét – hogy dédnagyapja és nagyapja nagybőgőjét modellezze – nem tudta megvalósítani. Két testvére, az Edelényben maradt Sándor Béla és az Angliában élő Róbert azonban már nem követte a nagypapa és a báty példáját.

A brácsa gyűjtői leírása: „Gyufaszálakból a rezonáns esetében 2 rétegben, a hátlemez és az oldalak esetében 3 rétegben készült. A gyufaszálakat enyvel rögzítették egymáshoz. A nyakat és a fejet jávorfából, a gerendát és a lelket fenyőfából készítették. A 4 hangolókulcs, a fogólap, a láb, a finomhangoló, valamint a húrtartó nyelv gyári készítésűek. A korpuzs felülete aransárga lakkal kezelt. A tető és a hátoldal peremét fekete festékcsíkkal, szegélyintarziát utánozva kihúzták. Az F lyukai szabályosak, a korpuzs alakja a normál brácsamérettől szűkebb, a nyak felőli részen enyhén aszimmetrikus. Az oldalak hajlatai a megszokottnál enyhébb ívűek. Hangolása: C-G-D-A. A hátoldal felső részén fekete felirattal, nagy nyomtatott betűkkel a gyufa feltalálója nevének rövidítése olvasható: »IRINYI J.«.”

A brácsa hossza 67,5 centiméter, szélessége 22 centiméter, magassága vagy vastagsága 5 centiméter.

„Vajda-jelvények”: bot és mentekötő

Ismerünk egy fényképfelvételt Schabinszky Lászlótól (*Khelderás cigány csoport a Zsarnay vásártéren; Miskolc, 1892*), amelyen megszólalásig hasonló vagy tán ugyanaz a „vajda-bot” és „vajdalánc” látható egy-egy férfin, mint amelyet a Néprajzi Múzeum munkatársai gyűjtöttek 1966-ban, illetve 2015-ben. Korábban a Magyar Nemzeti Múzeum egy megszólalásig azonos darabot (fél láncot) őrzött „cigány mentekötő” néven, ám a tárgyról – azonkívül, hogy a keszthelyi Sotetics-műhelyben készült – semmi sem volt tudható. A keszthelyi uradalom inventáriumai között a Sotetics család több hagyatéki leltára maradt fenn.

Ez a „vajdabotnak” mondott, „félgömbben végződő, szőlőlevél-motívummal és teredő kigyóval díszített ezüstbot, melyen 1784-ből származó pénzre felerősített, kígyó alakú kis ezüstfogantyú van”, 1966-ban Marosán Lajosné Ladvenicza Ilona jóvoltából került a Zala megyei Gutorföldről a múzeumba. A 19,5 centiméteres ezüstfejjel ellátott, 131 centiméter hosszúságú botot Kolompár Rafaeltől vásárolta a gyűjtő, aki elmeséli a bot történetéről, hogy „az eladó a vajdabotot apósától, Kerpás József rézüstfoltozó cigánytól kapta. Családi hagyományuk szerint a botot »hét ágazattal« (kb. 200 éve) ezelőtt csináltatta a család Varsóban. Apósa utoljára 1910-ben használta a botot, ezután megtelepedtek, vajdai funkciója megszűnt. A botra erősített kis fogantyún (amint nevezte: konstitúció) kellett tartani a jobb kéz mutató és középső ujját az esküszöveg mondásakor.” (A *konstitúció* szó jelentése a közjogban lehetett ’alkotmány, rendelet, rendelkezés’, az egyházjogban ’egyetemes zsinati határozat’, netán ’szabályok gyűjteménye’, vagyis nyilvánvalóan a latin műveltségű és intézményrendszeri nyelvezetből származik a kifejezés.)

Esetünkben a legvalószínűbb, hogy a vajdákat kinevező földesúr előtt kellett a leendő vajdának esküt tennie, mert őket nem a közösség tagjai választották. Gróf Esterházy Péter 1717-ben Galánta kastélyában ekként rendelkezett: „Engedtem tovább is említett Barják Ferencz vajdának oly erőt és hatalmat, hogy ezen levelemnek ereivel akárhol találja és tapasztalja afféle protectióm alá tartozandó szökevény Czigányokat, szabadon megfoghassa és birodalmam alá hajthassa. Parancsolom is kemény büntetés alatt reája bízott Czigánságnak, hogy ki-ki, mint általam rendeltetett és eleikben állított Vajdának és Főbb-Bírájoknak mindenekben szavát fogadják és obtemperáljanak (engedelmeskedjenek); másként a kire szófogatatlanságért helyes panasz tétetik, – érdemlett büntetését pálczával, tömlöcczel és vassal is elvész.”

Ezt a mentekötőt, a „vajdalánc”-funkcióban használt ötvösmunkát a Néprajzi Múzeum 2015-ben szerezte meg. A kételemű mentekötő súlya 1550 gramm, anyaga tizenkét vagy tizenhárom latos antik ezüst, s a mesterjegy szerint Setosits keszthelyi ötvösmester műhelyében készült. Az egyik korong hátára az 1774-es évszámot karcolták. Ez a karcolás 1961-ben már mindenképpen létezett, bizonyosság erre az *Ország-Világ Putrik alkonya* című cikke, melyben időse Vajda Pál „csácsbozsoki vajda” fényképe is szerepel az alábbi

Vajda Pál vajdaláncával, azaz mentekötő-jével, 1960. Zalaegerszeg, amatőr felvétel

„Vajdabot”, készült Varsóban(?), a 18–19. század fordulóján

Mentekötő („vajdalánc”), készült a keszthelyi Sotetics-műhelyben, 18. sz. vége

megjegyzéssel: „...ezüstgombos botja és vajda-lánca még 1774-ből való.” Mindezek ellenére nem kizárt, hogy a mentekötő, mely két részből kapcsolható össze, a 19. század legelején készült. Egyik felén alul-felül egy-egy nagy méretű, rozetta formájú korongban oroszlánpár küzd egy tekerdő óriáskígyóval, körülöttük tizennyolc „szíromban” ezüstszálas, filigrán díszítéssel. A másik felén csak egy nagy korong található, a végében viszont egy kapocs szolgál a két rész egybefogására. Mindkét láncon későbbi átalakítás fedezhető fel. A felső korongból kijövő láncot elvágta, s újabb két oroszlán között a magyar címermotívumot építették be, oldalt egy-egy II. Józsefet ábrázoló ezüstpénzzel. Az egyik fél hossza 76, a másiké 68 centiméter.

Vajda Pál 1904-ben, Szombathelyen született, Csácsbozsokra nősült, nőül véve Havasi (született Kolompár) Rozáliát. Egy 1947-ben keletkezett „igazolvány” szerint, melyet dr. Patóh Sándor rendőr alezredes írt alá, a férfit cigány vajdasággal bízták meg. A család elbeszélése szerint ez a megbízás az 1960-as évek elejéig volt érvényben. Vajda Pál a vajdai jelvényeket apósától, Forgács Gyulától örökölte, aki 1882-ben született, és 1947-ben halt meg Csácsbozsokon. Fia nem lévén, vejére hagyta a jelvényeket, a láncot, a botot és az ezüstgombos mellényt.

Eddigi vizsgálódásaink egyértelművé tették, hogy nemcsak hogy ötvösremekkel van dolgunk, hanem a tárgy társadalomtörténeti kontextusa is igen izgalmas. A jelvények valójában presztízstárgyakként értelmezhetők, az egykori feudális uralkodó osztály elhagyott divatját követik, át- és újraértelmezve. Az etnográfiai és antropológiai kutatások régi adóssága, hogy tiszta képet teremtsen vajdaügyben is. Aktuális lehet ez a fenti két tárgy kapcsán, amikor egyfelől önjelölt vajdák ajánlkoznak, hogy rendet teremtenek a társadalomtól egyre inkább leszakadó cigány csoportok körében, másfelől az identitáskeresés, a pozitív önkép felépítésének vágya egyre határozottabban fogalmazódik meg különböző közösségek körében.

A misztikus cigány

Az etnográfiai és folklorisztikai irodalom vastkos köteteket állított össze a parasztok hiedelmeiről, babonás eljárásairól. Életük szinte minden területét áthatotta a mágikus gondolkodás: védőeljárások által próbálták biztosítani a termést, varázslás által szaporítani a gazdagságát, de hittek abban, hogy mások megronthatják állataikat, elvehetik azok hasznát.

A betegséget ártó emberek rontásának tekintették, s gyakorta jobban bíztak mágikus eljárásaikban, mint az orvoslásban. Szerették kifürkészni a jövőt, tudni akarták sorsuk alakulását. Hittek a boszorkányokban, hittek a halottlátónak, de bármilyen jövendőmondásnak is. Az iskolázatlan tömegek zárt, majdhogynem áthatolhatatlan kultúrája volt ez.

Miközben a jobbágyparaszi, majd a felszabadított paraszti népesség archaikus világképben élt, a mágikus és misztikus ábrázolása a cigányokra tapadt. A cigány jövendőmondó lett: jószolt tenyérből, gömbből, vetett kártyából; a cigány rontott és gyógyított. Titokzatos és félelmetes lett. A valóságban a cigányok többsége hasonlóan gondolkodott, mint a velük élő (szegény) parasztok, s csak kisebb csoportok foglalkoztak (mintegy „mellékállásként”) jóslással, varázslással. A művészetek már a 19. századra megteremtették a mágikus és misztikus cigány topozát. *A trubadúr* című

N. Balázs János: Jósnő. Olaj, vászon, 20. század eleje (69x91 cm)

Verdi-opera kiinduló konfliktusa is az, hogy egy cigány asszony szemmel veri Luna gróf kisebbik fiát. Az operabéli cigányok a társadalom többségétől elkülönülve, tábortban élnek. A darabbal szinte egy időben keletkezett Barabás Miklós metszete is, melyen egy vándorló csoport férfi tagjai üstöt készítenek, az egyik asszony pedig egy fiatal nőnek a tenyeréből jósol (lásd 38. o.).

A cigányok jóslóként való ábrázolása a magas művészetből leáramlott a népszerű és tömegművészet világába is. A 19–20. század fordulójától előbb a kispolgári, majd később a paraszti lakások gyakori díszé lett a kártyavető cigány nő alakja gobelinen, nyomaton vagy festményen. A kortárs roma képzőművészek közül többen festettek olyan képet, melyen a cigány nők mint jósek jelennek meg, utalva ezzel a hagyományos megélhetési módok egyikére, és nem a misztikusságra.

A kamarakiállítás anyagának nagy része a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből származik: részben korábbi dokumentálásból, részben pedig az elmúlt két évtized gyűjtőmunkájából. 1995 óta a roma gyűjtemény gazdagításán dolgoznak a múzeum munkatársai: koncentráltan figyelve arra a képre, amelyet a roma művészek fogalmaznak meg önmagukról, de rögzítve azt a képet is, amelyet a többség konstruált a cigányokról.

Az egzotikus cigány

„Hanem a vacsorára szomorú kilátás lehetett. A tűz meg lett volna rakva iglice tövisből; – hanem mellette nem volt semmi fazék, csak egy nagy fekete macska ült ott, dorombolva.

– De hát mi lesz itten vacsorára?

– Majd meglátod mindjárt. Héj Szaffi, kelj fel mindjárt, ne szundikálj!

Erre a szóra a nagy fekete macska felkelt, s nagy kurrogva, hízelkedve odament a Cafrinkához, hozzátörülve a hátát.

– Eredj a devlába – kiált rá a Cafrinka, ráhúzva a tenyerével, mire a nagy fekete macska leugrott a tűzhelyről, s befutott a kályhalyukba, s onnan aztán, amint a Cafrinka azt kiáltá: »no mégsem vagy itt?«, előbújt, borzas cigányleány képében.

Jónás úrfi meg sem ütődött ezen; az anyjától gyakran hallotta, hogy a boszorkányok el tudják változtatni a leánykáikat macskává, és ismét vissza leánnyá.

A leány arca kormos volt, a szeme álmos volt, a haja buglyos volt, a ruhája rongyos volt. Morgott, nyafogott, mint a nyűgös gyermek, akit álmából felzavarnak, s az ökleivel dörzsölte a szemeit.”

Jókai Mór *A cigánybáró*ként elhíresült, eredetileg *Szaffi* címmel megjelent elbeszélése adta Johann Strauss operájának/operettjének alaptörténetét. A darabban Cafrinkából, a cigány asszonyból Czippa lett, Jónás úrfiból pedig Barinkay Sándor.

A cigány népszerű figurája és témája az irodalomnak, nemkülönben a zeneirodalomnak is. Operák, operettek, daljátékok készültek színpadi előadásra, sokszor egy-egy irodalmi mű inspirációjaként. Az eredetileg színpadi műveknek szánt darabok egy része aztán a filmvásznon is megjelent, sőt ismerünk olyan alkotást is, amely zenés filmsikere után kapott színpadi átíratot. Arra is van példa, hogy regényadaptációt filmesítettek meg játék- és rajzfilmben, s ezután készült belőle musicalváltozat is.

Az alapvetően romantikus és egzotizáló műveket tematikájuk szerint két főbb csoportra oszthatjuk. Egyik csoportjukban a cigányok mint vándorló, táborozó, a társadalom egységétől elkülönülten élő emberek jelennek meg:

Nemes György: Cigány primás, filmplakát, 1929 (126x95 cm)

jobbára vadak, titokzatosak, a jóslás és a varázslás, a mágia tudói, akik saját törvényeik szerint élnek. Közösségüknek saját főnöke, „vajdája” van (ahogy a Cigánybáró a cigányok bárója, azaz vajdája lesz). Az ábrázolásokban a kiemelt szerep természetesen a vajdáé, de rendre megjelenik a fiatal, csábos és kacér nő is. A másik csoportba a muzsikuskok közül kikerülő „hősök” sorolhatók, akik már nem annyira kiterjedt közösségek képviselői, hanem egyedi, mégis tipikus identitással rendelkező emberek. A muzsikuskok fiatalokukban sármosak, fess, csinos és forróvérű legények vagy férfiak, akik arisztokrata hölgyek szerelmét is elnyerik, s főúri udvarok keresett vendégei. A magyar nábobnak muzsikáló banda mellett is ott a kacér cigány lány, aki az asztalon táncolással kezdi s a nagyúr ölében végzi. Amíg a jónevű primások tehetik, jól élnek, s nem gondolnak a jövővel, így aztán életük végét általában szegénységben és nélkülözésben, elfeledetten élik.

Kiállításunk elsősorban e két csoport többségi és „művészi” cigányképét kísérelte meg rekonstruálni a 19. század második felének képző- és fotóművészeti alkotásain keresztül, a színházi plakátok és előadások képeinek felelevenítésével, a népszerű és tömegművészet körébe sorolható, a kispolgári enteriőrökben megjelenő alkotáspárokkal – ezzel együtt megidézi a velük is polemizáló, későbbi etnográfiai tárgygyűjtések darabjait.

A vándorló cigányok festészeti ábrázolása

Barabás Miklós: *Vándorcigány tanya*. Színes litográfia, 1846 (28x40 cm)

Ha Barabás Miklós képeit alapvetően költészetként szemléljük, s képeinek egyes gyakorta megjelenő figuráit variációknak, ugyanígy eljárva a más művészeknél, például Jankó Jánosnál is feltalálható alakokkal és kompozíciós részletekkel, akkor nem kell számonkérnünk rajtuk a kor valóságát. Azt azonban fel kell ismernünk, hogy a cigányokról szóló toposzok itt nyernek markáns formát. A nyomukban kialakult képi közhelyek olyan „cigányképeket” konzerváltak, amelyek a 20. században már csak a kispolgárság ízlésvilága számára jelentettek érdekességet. A 19. század végén még a klisék cigánytípusai, képi közhelyei: a vándorló vagy táborozó, tűz körül táncoló cigányok, a faluszéli viskók és kunyhók árnyékában ülő, nyűtt vonóval hegedülő figurák kizárólag a műkereskedők számára dolgozó piktorok vásznain nyernek „értelmet”.

A népszerű és tömegművészet hazai alkotásai

A 20. században többnyire – jórészt a kispolgári és a középparaszti háztartások kedvelt faliképei között – a cigányábrázolás megfinomodott és letisztult darabjai, páros zsánerképek voltak jellemzők. A jobbára saját kézimunkaként készített selyem- és gobelinképek házi áldások, olajnyomatok, szentképek, színezett esküvői és családi képek, fotómontázsok társaságában díszítették a lakás különböző falait. De megtalálhatók voltak üvegre vagy vászonra festett képek is párban vagy szólóban. Ezekon jellemző volt a zenére történő utalás.

Filmplakátok és színházi előadások cigányképei

Cigány hőseket alakító színészekről értékes felvételek maradtak fenn, melyekből rekonstruálható az adott kor cigányképe. A jelmez, a környezet, a gesztusok viszonya segít minket a kép árnyalásában. A korai ábrázolások még csak műtermi vizitkártyákon maradtak fenn, a későbbiek viszont már képeslapokon népszerűsítették a darabokat.

Szigligeti Ede *A cigány* című, 1853-ban írt népszínműve a cigány romantika egyik legjellemzőbb alkotása, egyben egy demokratikus gesztus hordozója is. Egy letelepedett cigány család történetét és az őket érő atrocitások sorát mutatja be a darab. A cigány Zsiga, az öreg és becsületben megöregedett kovácmester (más feldolgozásokban hegedűs) gyermekei, Peti és Rózsi már nem tipikus cigány figurák, inkább csak érzelmeik által motivált alakok. A darab kiindulópontja, hogy mindketten egy-egy falusi, nem cigány fiatalba lesznek szerelmesek, a szülők pedig ellenzik a szerelmüket, és minden eszközzel el akarják szakítani egymástól a fiatalokat. Zsiga mondja ki a kérdést: „Hát a cigány, az nem ember?” A válasz azért megnyugtató.

Blaha Lujza Cigány Panna szerepében. Képeslap, sokszorosított fénykép, 1884 (21x14 cm)

Cigányok a képeslapokon

1895 óta tudunk Magyarországon megjelentetett képeslapokról. Egy részük kortárs fényképezészek cigány csoportokról – terepen vagy műteremben – készített felvételein alapult. Adler Arthur 1911-ben, Brassó környékén egy vándorló kalderás csoportról örökített meg több képet, melyeket kiszínezve sokszorosítottak. (A színezés emelte a mondanivalót.) A célközönség a levelezés szokását gyakorló polgári közönség volt, akik a valóságban aligha, ám a tömegkultúra ezen eszközén keresztül igazán egzotikus kirándulást tehettek. A képeslapok másik csoportján rajzok, grafikai munkák jelentek meg. A szegény muzikus képzete egyszerre lekezelő és szájalomkeltő; azokhoz szól, akik „húzathattak” maguknak.

Vándorcigányok. Színezett képeslap Adler Artúr fotója alapján, Brassó környéke, 1910

Hivatkozott mű

CSENGEY Dénes 1988. *A kétségbeesés méltósága*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 259–260. o.

Szuhay Péter (1954) antropológus, muzeológus. 1980 és 2018 között a Néprajzi Múzeum munkatársa. Kezdetben a kortárs falusi társadalom kutatásával foglalkozott, majd a '80-as évek vége óta a roma kultúra tárgykörében végzett kutatásokat, készített számos kiállítást, dokumentumfilmet, szerkesztett képzőművészeti és fotóalbumot, és írt néhány könyvet és több tanulmányt. Legfontosabb munkájának a barátaival közösen teremtett *A roma kultúra virtuális háza* multimédiás DVD-ROM-ot tekinti.

Ayhan Gökhan

Gyerekkórház

Ebben a kórházban gyerekek nevét viselik a tárgyak.
Senki nem meri kimondani, ha valaki meghalt,
az átmenetileg név nélkül maradt tárgy beismerés, valami súlyos dolog történt,
néhány napig, amíg új nevet nem kap, a tárgy nem is létezik, néhány napig,
az állatok teremtsékor,
sorbaáll, várakoz, emlékezetből születést idéz.

Minden tárgy kiskorú, egyedül sehova nem mehet,
ha elengedik, jobban látszik a név, a kezét, ha elengeded.

Mozgó tárgyak vagyunk magunkra hagyott szobákban.
Nincs hova illeszkednünk, alkatrészek, nagy egész töredékei,
helyzetünkből adódóan kihasznált hangok,
féltekeny létezés elutasító sérült mondatok,
akik alól kilopták a nyelvtant,
születő állatok lába alól a semmit.
Ebben a kórházban magukra hagyott betegségek a tárgyaink.

Cerberus kórháza

Isten, mint belső szavak megismételhetetlen tudója, válaszokra érzékeny létező, a teremhosszúságú kórházdélután egyik pontján megállt, hogy nyelvtant erőltessen, ha azt kérdeznéd, mihez, a fájdalomhoz természetesen, mondanám, a kiskorúak tanácstalan körülményessége érintette nyelvemen, kutyák alszanak el minden hetedik éjszaka a gyerekhaltak ágya mellett, kísérik őket nem kitapasztalt utakon, ahol virág nő, pedig dehogyan nő virág, ahol kéz-közeledést utánoz kavicsot nyugtató út, pedig dehogyan kéz-közlekedés a kavicsot nyugtató út.

Cerberus egyik feje betegen talált gyerekfej, mint mákgubó, a születésben fogant spórát szórja szét, betiltották a felesleges szaporodást, a létezését kisajátította kórtermek mélyén a mitológia alapigazsága levágta mindhárom fej hizott mákszemként gurul a betegségekben megfogant kórházak gödrein keresztül, csaholást húz maga után orvosi eszközök mögül érkezett árnyék, csaholást erőltet magára a fej, mint nevetéssel táplált gyerekek szájára a vért, elfogadták, hűvös alámerülést tanult karjuk nyakuk köré: megfojtani őket, kötélként szorul.

Képzeltbeli találkozások kocsmakoncertje

Papp
Máté

Interjú Hoppál Mihállyal a Cigányidők című lemez kapcsán

– Először is a lemez címéről, a Jónás Tamással közös verses-zenés estetek, az Aszinkron létezés hívószavairól, illetve a bandád különleges műfaj-meghatározásáról kérdeznék: mit takar a „kortárs kávéházi stílusgyakorlatok”, miféle tematika bomlik ki a Cigányidők albumból, s mennyire kapcsolódik mindez a cigányság sorskérdéséhez, társadalmilag még mindig „aszinkron létezéséhez”?

– Tamással egy *Versbeállítás* elnevezésű estsorozaton találkoztam 2016-ban; ő volt a házigazdája ezeknek a zenés-verses rendezvényeknek, ahol költőkkel beszélgetett. Nekem az volt a feladatomban, hogy random-rapid módon, szinte ott, helyben zenésítsek meg két verset: egyet az adott vendégtől, egyet pedig Tamástól – itt raktam le a *Cigányidők* lemez alapjait. A cigány származás, vagy ahogy ő megnevezte saját létét: „aszinkron létezés” sosem egyszerű, mert nincsenek igazi ide- vagy odatartozás-érzetek. Tamás cigány származású, de a cigányság úgymond nem érzi őt magáénak mint „avantgárd” kortárs költőt; túlzottan eltávolodott tőlük, „magyar lett”. Arra, hogy a többségi társadalom befogadta-e, nos, nem igazán tudunk egyértelmű választ adni. Sokan érezhetjük „szekértábor” nélkülinek magunkat, származástól függetlenül.

– *A nyitó, Cigány himnusz című opuszt rögtön egy kis kollektíva adja elő. Mesélnél arról, hogy ki hogyan került a képbe, és mi lett a szerepe az adott számban, esetleg a lemez egészében? Egyáltalán, tudjuk, hogy a cigány közösség(ek) mit tartanak autentikus cigány himnusznak?*

– Ez a kis kollektíva a közvetlen baráti és zenési környezetem, akikről azt gondoltam, hogy ez a dal érdeklí őket. Egy roma van köztük csak: Horváth Kristóf, alias Színész Bob, a többiek mind magyarok. (Ezt én valamifajta külön értéknek is tartom.) A cím egy kicsit provokatív, utólag változtattam meg, a vonatkozó versnek ugyanis nem ez a címe. Nyilván nem ez lesz az új cigány himnusz, de úgy voltam vele, hogy miért ne, egy próbát megér. *Adjon az Isten* címmel megtalálható a YouTube-csatornánkon az én „magyar himnusz tanulmányom”, de a szóban forgó *Cigány himnusz* is ilyen: nem pályázik valódi himnusi babérokra, szókimondó, de szerethető, dallamos nóta a cigány életérzésről, egy cigány költő tollából. Tiszteletben tartva mindenki érzéseit, dalszerzőként megengedtem magamnak, hogy annyira ne kedveljek bizonyos himnuszokat, főként azok két típusát: a siratósat (a Jóisten megvert minket, örökké bolyongunk, és árván éheznek szegény népünk stb.) és a militánsat (nagyok vagyunk, fényes a haza, eltörlünk minden ellenséget).

Vagyis ezekhez a kérdésekhez igyekszem lazán, de komolyan és őszintén hozzáállni. Nem vagyok híve a tabusításnak, beszélni kell az érzéseinkről, és ki lehet mondani úgy dolgokat, hogy nem sértünk vele másokat. Két cigányzenekari tagság és tizenhárom év szociális munka után nincs is semmi bizonygatnivalóm romaügyben. Bátran ki merem mondani azt, hogy *cigány*, illetve azt is, hogy *hymnus*, és persze azt is, hogy ezekkel kapcsolatban mit érzek. Szerintem a cigányok többsége nem tudja, hogy mi a himnuszuk, sokan többféleképpen gondolják. A *Djelem djelem*et elfogadta himnusként egy komoly szervezet, de mivel nincs ország mögöttük, ezért ez is inkább egyfajta

„ajánlás”. Ebbe a részbe igyekeztünk mi is belefolyt a szeretettel, humorral. Egyébként nem akartam a zenei merítést lokálisan nagyon behatárolni, ezért három nagyon különböző helyről is hoztam tradicionális elemeket a dalba: magyarországi, törökországi és spanyolországi cigányzenei elemek is fellelhetők a számban.

– *A Tavaszi anizx klipjében egy cigány gyerekeknek szóló szabadtéri koncert és egy utazás képei peregnek. Milyen közösséghez, alkalomhoz kapcsolható a videó, s miféle vetülete lehet ennek a versre/dalszövegre?*

– A klipet Todoroff Lázár készítette. S bár nem teljesen az eredeti tervek szerint zajlott a forgatás, mindenki nagyon rugalmas volt, és szerintünk szuper lett a végeredmény. A dalszövegíró-költő Jónás Tamás szülőfaluja,

Csernely volt az eredeti elképzelés a helyszínre, de valahogy nem jött össze, így leszerveztem egy „B tervet” Arlóra, ami pár kilométerre van Csernelytől, ahol működik egy cigány missziós ház; koncerteztem már ezen a helyen, és kapcsolatban voltam Szent Ferenc Kisnővéreivel is, akiknek – világnézettől teljesen függetlenül – lenyűgöző munkájuk van a roma integrációban.

Szóval szeretjük volna megjeleníteni Tamás gyermekkorát és azt a közeget, ahonnan ő elindult. A klipben borsodi cigánygyerekeket lehet látni, ahogy játszanak a koncertünk után. A gyerekekben van valami romlatlan szeretet és játékoság, aminek felnőttként nagy hasznát veszi az ember, persze csak ha marad belőle valami tartaléknak. Tudja ezt Tamás is, aki nagy hangulatfestő. A *Tavaszi anizx*-ban is keserédes emlékezést hallunk, ahol az ember keresi a maradék erőforrásait. Egy cigány barátom mindig azt mondja: „Én nem vagyok cigány, csak apu meg anyu!” – és hozzá nagyot mosolyog. Ha pedig megkérdem: „Akkor mi vagy, Kálmikám?” – azt feleli: „Hát, brazil!” – és itt már nevetni kezd... Szóval

mi is ezzel a derűvel álltunk neki a munkának, azaz megengedtük magunknak, hogy vicceljünk is ezzel a brazil párhuzammal, s belecsempésztünk a dalba pár szambás-rumbás elemet, pár brazil, illetve portugál indulatszót. Ajánlom figyelmetekbe továbbá Süle Ferenc „Zsül” érzékeny perkajátékát a dalban!

– *A Minden, ami szemérmetlen orosz nyelven akár egy Viszockij-dal is lehetne – hogyan kötödsz, kötöttök az általa képviselt dalnok-, modern trubadúr-, versénekelő hagyományhoz?*

– Érdekes, ez az orosz vonal sokaknak bejön a képbe a zenénk kapcsán, de esküszöm, nincs tudatos kapcsolódás Viszockijhoz és a többi orosz szerzőhöz, előadóhoz. Sokkal inkább az lehet a kapcsolódási pont, hogy hasonló az út: ott van a zenénkben valami összeurópai értelmiségi könnyűzenei, kávéházi hagyomány, ami nyomokban tartalmaz csasztuskaparódiát, klezmert, keringőt, sanzont, umcaccát, egy kis bluest, gitáros és harmonikás dalokat. A hangszerelés is fontos, mert behoz ilyesfajta érzeteket. Nálunk a „kebelzongorát” két lány is kezeli, állandó billentyűs vendégművésznőnk is van, Farkas Virág; ha ő nincs, akkor sem maradunk teljesen harmonika nélkül, mert olyankor Borzsák Kamilla fuvolista kolléganő herflizik néhány dalt. Ez persze alapvetően határozza meg a lemez, esetleg egy koncert hangulatát. A magyar versénekelő hagyományhoz csak lazán kötődünk, igyekszünk sajátos stílust és hangzást létrehozni, ami egyben attitűd is: „kortárs kávéházi stílusgyakorlatok”.

– *A malac vallomása többszörösen is fúziós kompozíciónak tekinthető: a Weöres Sándor-átirattól a Jimi Hendrix-„rock-reminiscenciáig” van itt sok minden nyencség. Miből perdül ki az ilyesfajta „zenei összevetések” alapötlete? Miképpen tudjátok a sok stílusbeli szál összefésülésekor elkerülni az eklektikus, zavaros hangzást?*

– Olyan zenei találkozások ezek, amelyek csak a képzeletünkben születhettek meg. Valami „vezérhangya” alapján összekötök két alkotót, jelen esetben Weörest és Hendrixet, és elképzelem, hogy milyen közös dalt hoztak volna együtt össze. Plusz csavar, hogy Jónásnak is van egy Weöres-adaptációja, úgyhogy csináltunk évekkal ezelőtt egy

Bóbitát, most pedig *A malac vallomása Bóbitának* című dalt szültük meg, ami már ugye Jónás-szöveg. Egyébként mindkét, pontosabban mindhárom figura valahol igazi hippi alkotó volt. A *Voodoo Child* és *A tündér* nagyon is hasonló stílusú és tematikájú szöveg, varázslókkal, látomásokkal. Köztudott, hogy Weöres Sándor nem nagyon tudott mást publikálni az ötvenes években, csak „gyermekirodalmat”, ezért a *Pajtás Magazin* – a kommunista ifjúsági nevelés mellett – sorra hozta le gyerekversnek álcázott „hippi” szövegeit. Hendrix is gyakran merített indián és néger rabszolga ősei meséiből, látomásait pedig gyakran látogatták varázslók, tündérek, vudu- és black magic-figurák, így ezek visszaköszönnek a dalszövegeiben is. Más-más irányokból tehát, de ők ketten nagyon hasonló irányba haladtak – ezzel a dallal találkozhatjuk őket. Ez a kortárs kávéházi stílusgyakorlat: kis kultúrtörténeti kutatás, sok zenei példával. Kiemelném két vendég szerepét: Pusztai Gábor dobos, Bogdán Norbert énekesként segített minket.

– *A Nóta már a címében hordozza magát a műfajt is, de azért akadnak itt az intróban kis „manouche”-ízék, Django Reinhardt-os futamok, aztán táncmuzika talpalávaló-dallamtöredékek is elcsattannak. A hangszerelés komplexitását milyen intuíciótól hajtván formáljátok? Vagy inkább zsigerből, ösztönösen formálódnak így a szólások, szekvenciák?*

– Itt tudatos szerkesztésről van szó. Összekötöm azokat a műfajokat, amelyek szerintem lazább vagy szorosabb módon összekapcsolódnak, különböző kísérettel, más műfaji jegyekkel, de elbírnak egy ugyanolyan vagy hasonló dallamot. Ilyen műfajok a népdal, a nóta és a manouche jazz is; átfolyanak rajtuk azonos melódiák, melyek táplálkoznak egymásból, s ez szerintem nagyon izgalmas dolog. Egy jó kávéházi cigányzenekar tud közlekedni ezek között a műfajok között, sőt egy jó „szalonzenekarnak” tudni kell táncost és random élő éneket is kísérenie. Mivel volt alkalmam játszani ilyen bandákban, sok trükköt sikerült ellesnem a roma kollégáktól. Ez esetben a vízió az, hogy a hősszerelmes a kocsmában leinti az épp kemény roma jazzt játszó zenekart, és kér egy „nótát”, amelyet aztán lekísér a zenekar. A valóságban is láttam és tapasztaltam hasonlót; egy ilyen „kísérő” zenekarban való játék igen sok tapasztalatot és önbizalmat ad. Ajánlom mindenki figyelmébe Kovács Misi kolléga éneklését!

– *A Szemérmes lánykák dalánál újabb műfaji merítéssel van dolgunk: ezúttal, ha jól sejtem, a szonok világába kalauzoljátok a hallgatót. Hogyan folyik egy-egy ilyen „hangképhez” szükséges műfaji megmerítkezés, s ez milyen úton-módon passzintható hozzá egy vershez?*

– Amennyire tudatos a *Nóta*, annyira ösztönös szerkesztés a *Szemérmes lánykák*. A kulcsszó a bátorság, a kockáztatás, az, hogy mennyire merjük megvalósítani a komfortzónán kívüli ötleteinket. Tudtam, hogy valami meglepő hangszerrel szeretnék harmonizálni a dal elején, csak azért, hogy a szám kapjon egy fura hangulatot; félig poénból kipróbáltam, hogy egy hegedűt pengetek, mint „ritmusgitárt”, s ez is vált be leginkább. A szöveg, a vers az első; olvasás után igyekszem zeneileg pontosan körülírni azt a hangulatot, ami megjelenik bennem. Ez gyors és impressziószerű kell, hogy legyen. Éveken át kellett gyakorolnom a mindenféle megfelelések, preconcepciók, előítéletek kizárását, hogy minél jobban tudjak koncentrálni, hallgatni saját magamra, pontosabban az első, őszinte képet meglátni és aztán azt zeneileg megfesteni. Ennél a dalnál (is) füstös kocsmat látok egy tetszőleges európai városban, a színpadon jó zene szól, egy visszafogottságban kiváló énekesnővel, aki érettségében is kicsit távolabbról szemléli a fiatal lányokat (ő éppen Buzás Gabriella, akinek nagyon jól áll ez a karakter). Kiemelném még a dalban Siska Tamás dobos izléses játékát és finom szólóját.

– *A Novemberi valcernél fejrémlett Tom Waits, aki hasonló hangzásokat tud produkálni: az ő kocsmás időszeke utáni kísérletező, varietés zenei dramaturgiával tarkított zenéje esetleg jelentett neked valamilyen löketet? Kik azok, akik úgy általában inspirálnak?*

– Tom Waits az egyik legnagyobb király, örülök, ha beugrik a zenénk hallgatásakor, nem bánjuk egyáltalán! Ugyanígy szeretem Leonard Cohent, de – hogy valami teljesen mást mondjak – nagy példa a már szóba került Jimi Hendrix is. Inspirálóan hatnak rám a virtuóz bőgős/basszeros előadók: ők számomra az igazi „nehézsúlyúak”

a zenében, vannak köztük, akik énekesek is, zeneszerzők is, újítók, producerek, tanárok is: Jaco Pastorius, Victor Wooten, Richard Bona, Marcus Miller. Beleástam magam Wooten gondolataiba, mikor a zenéről mint nyelvről beszél, meghallgattam és elemeztem Bona elképzeléseit az improvizációról. Sokat lehet tanulni abból is, hogy Pastorius és Miller milyen hangszereken mélyítette el a tudását azért, hogy még jobb legyen mint basszusgitáros, mint dalszerző. (Kevesen tudják, de Pastorius dobosnak, Miller fúvósna indult.) Szóval igyekszem őket teljességükben szemlélni, és azt kell mondanom, hogy ezek egyáltalán nem hülye fickók, a tehetségük nagyon komoly önfejlesztéssel, tanulással, elméleti és gyakorlati tudással párosul.

De visszatérve a *Novemberi valcerre*: a végeredmény ugyan valóban „Tom Waits-es”, de ez a dal szintén stílusgyakorlat, méghozzá Johann Strauss képzeletbeli keringője! Persze mi sem áll tőlünk távolabb, mint az operettek habos-babos világa és a nagyon átlátszó Strauss-keringők olcsó birodalmi boldogsága. Mégis eljátszottunk a gondolattal, hogy a mesternek rossz napja van, s véletlenül kicsúszik egy depis valcer belőle... A fúvós hölgyek munkája párját ritkítja: Borzsák Kamilla fuvolán, Nedeczky Júlia klarinéton, a vendégzenész Juhász Györgyi pedig fagotton játszik.

– *Végül az úgynevezett közép-európai kulturális olvasztótégely zenei hatásairól, a temérdek kis kultúra együttélésének, metamorfózisainak zenei oldaláról kérdezlek. Hiszen a ti stílusgyakorlataitok is tekinthetők a velünk élő különböző zenei hagyományrétegek felhántásainak, kiegészülve a beatkultúra, a jazz s egyéb euroatlanti műfajok inspirációival. Van-e ehhez tartozó – akár pofátlan – „arc poétikád?”*

– Ha jól válaszoltam az eddigiekre, akkor tulajdonképpen már körvonalazódott, hogy erről az egészről miképpen gondolkodom. A tudatosságot és az ösztönösséget egyaránt fontosnak tartom, ahogyan az önfejlesztést, a saját korlátaink feszegetését is. A dalaimban benne vannak a hobbijaim, az érdeklődésem, a tanulmányaim. Vonzódom a történelemhez, tanultam néprajzot, becsülöm a tudományt és a kutatómunkát. Szeretem a dalokat valamiféle kultúrtörténeti, filológiai keretbe ágyazni. Elvem a totális zene, nincs ilyen-olyan műfaji, bal- vagy jobboldali, nemzeti vagy liberális, komoly- vagy könnyűzenei C-dúr: csak C-dúr van! Szóval nincsen műfajfetisizmus. Nekem nem attól blues-rockos valami, hogy az illetőn bőrszerekó van, hanem hogy hallom-e a bluesos „filleket” (egy tempón vagy harmónián belüli kötetlen kísérő játékmód – *a szerk.*).

Tisztában vagyok vele, hogy sokaknak tetszik, hogy több stílusban otthon vagyok, sokan viszont nem tudnak ezzel mit kezdeni. Ha nem tudnak egy polcra tenni, akkor inkább a kezükbe se vesznek. Azok viszont, akik értékelnek, sokra tartják a zenémet, és ez az, ami fontos. A totális zenében a zenész a zenét nézi, a dalt szolgálja, nem a műfajt vagy a célcsoportot, nem az öltözködést, esetleg egy divathullámot. Nincsenek is leszűkített, specializálódott zenészi feladataink. A zenekaromat úgy mozgatom, hogy többféleképpen fel tudjon állni: duóban, trióban, kvintettben, kvartettben. Fontos, hogy egy zenész tudjon harmonizálni, ritmizálni és dallamot játszani, megforduljon különböző szekciókban, képben legyen. Bizonyos fokú univerzalitás, mesterségbeli alázat szükséges mindehhez. A fuvolista gyakran találja magát harmonikás szerepben, az énekes gitározson is, ha úgy hozza a szükség. Mert a dalokhoz, versekhez, szövegekhez választom a zenei stílust, és nem a zenekarhoz. Kedvenc primásom jelmondata: „Attól még, hogy népzeneész vagy, tudnod kell hegedülni!” – és ez igaz mindegyik műfajra, az összes hangszerre. Nem uniformis van rajtunk folyamatosan, hanem mindig az időjáráshoz öltözködünk, a bandából mindenki a saját stílusában. Amíg élünk, bátran, szabadon és örömmel fogunk így kísérletezgetni.

Papp Máté esztéta, szerkesztő, esszéista, kritikus. Az *Új Forrás* folyóirat vers- és zenerovatának szerkesztője. A *Credo* rovat- és olvasószervezője.

Jó ebédhez szól a nóta?

Lakatos
Tibor

A magyarországi muzsikus cigányság története, asszimilációs törekvései és az új kihívások

Magyarországról feltétlenül, de egész Európáról is elmondható, hogy a cigányság és a zene szorosan összekapcsolódik egymással. Olybá tűnik, mintha ez lenne a cigányok legősibb mestersége. A hagyomány szerint Thököly és II. Rákóczi Ferenc udvara is tele volt muzsikus cigányokkal (erre azonban semmilyen írásos bizonyíték nem utal). A reformáció után az egyházak elítélték, egyúttal tiltották a táncos-zeneszórakozást, amint arról egy korabeli forrás is megemlékezik: „Glaser rendelkezése szerint nem jó dolog az, ha valaki egész héten gürcöl és dolgozik, majd az Úr napját tilos játékokkal és multságokkal bepiszkolja, részegséggel és tánccal megsérti. A szántóiak szabjanak határt az ivászatnak és a táncnak, helyezték ezeket a hét másik napjára, istentisztelet alatt legyenek zárva a kocsmák és ne zenéljenek. Az esti pihenésre felszólító harangszóval (télen 8 óra, nyáron 9) fejezzék be a multságokat.” (BÁRTH 1999, 331–333. o.)

Sárosi Bálint, a cigányzene történetének első számú kutatója szerint az első név szerint ismert híres cigányzenész – az 1730 körüli években – Barna Mihály volt, Csáky Imre bíboros egyik udvari muzsikusa, a Szepes megyei Illésfalván. Negyedmagával muzsikált: kontrás, hárfás és kisbögös kíséretével. De amint a róla szóló híradásban olvassuk: „...az utóbbi három nem volt cigány, csak Barna Mihály egyedül. Pedig voltak ott még cigányzenészek. Közülük tizenkettővel versenyztettek is Barna Mihályt, aki fölényesen legyőzte őket. Ezért patrónusa libériába öltöztette, és életnagyságú portrét festetett róla.” (SÁROSI 2004, 21. o.)

A cigányzenekarok tömeges elterjedése a 19. század közepére tehető. Általános közkedveltségnek örvendtek, ráadásul a magyarosnak tekintett, úgynevezett nemzeti zenét képviselték. Nemcsak zsenialitásuk ragyogásával, virtuóz előadóművészetük páratlan eredetiségével lettek jelentősek önmagukban, de szerepük, hatásuk s velük együtt a cigányzene, a nemzeti muzsika hatása felbecsülhetetlen értékű a nemzettelé válásban, a hazafias érzelmek alakításában, a polgárosodás előmozdításában – egy olyan országban, ahol a főváros lakosságának többsége németül beszélt. A magas művészetek nagy értékű csúcsteljesítményei igencsak messze estek az élet hétköznapi valóságától, míg a cigánymuzsika – ha mesterek szintjén tudott megszólalni – művészi élmény volt, akár megrendítő érzelmekkel, végtelenül populáris, végtelenül sokszorozható hatással.

A cigánybandák ott voltak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonái között is, később pedig segítettek a nemzeti ellenállás ébren tartását a kiegyezésig. A szabadságharc leverése utáni években kiemelten támogatták a cigányzenészeket, akik hangversenykörutakat szerveztek az országban, ezzel is fenntartva a nemzeti ellenállás szellemét. Ekkorra már egész zenészdinasztiák alakultak ki (körükben a kovács- és egyéb mesterségek űzése már a távoli múltba vész), s kezdett elterjedni a mítosz is: *ezek a zenészek csakis muzsikusok lehetnek az ősi időktől fogva*. A cigányság arisztokráciája egyre jobban megkülönbözteti magát a cigányság többi csoportjaitól: elképzelhetővé válik egy egyszerű „paraszt cigánynak” beházasodni egy ilyen jeles családba (KÁLLAI 2002, 72–90. o.).

A cigányzenészek pedig oda szegődtek, ahol megfizették őket: lehetett az illető nemes, polgár, sőt akár gazdag paraszt is. A leglényegesebb elvárás minden esetben annyi volt csupán, hogy a legtökéletesebben ki kellett elégíteni a megrendelő igényeit. *A Hét* című korabeli lap újságírója plasztikusan érzékelteti a helyzetet: „A cigányprímás a magyar úrnak utolsó, fel nem szabaduló jobbágya. Az urak a teljes alázatot várták el a zenészekről. (...) Keseregjen helyettünk a cigány. Rájuk bízunk ezt a mesterséget, mivel, hogy urak vagyunk. Vagy van-e nagyobb uraság annál, hogy az érzést is a szolgára bízuk?” (SÁROSI 1971, 173. o.)

A 19. század közepe táján, amikor már a cigányzenészekben is megérett a készség az önképzés iránt (ami a kottaolvasás elsajátítását és a zenei műveltség megszerzését jelenti), az ebből fakadó folyamatot az általános vélekedés már a cigányzene hanyatlásaként kezeli. Úgy gondolták ugyanis a hozzáértők, hogy ezzel veszélybe kerül a cigányzene kuriozitása, mindenekelőtt a rögtönzés képessége, a zenei spontaneitás. Ennek ellenére a 19. század végétől kezdődően a híres cigányprímások és bandáik egész Európát bejárták, és mindenhol ünnepezt sztárrá váltak. Nagyon imponált a hallgatóságnak egzotikus, ugyanakkor könnyen érthető előadásmódjuk, kotta nélküli, improvizatív játékok. Szintén a 19. század közepe felé születik meg a verbunkos elemekre épülő műfaj, a magyar nóta, kevésbé népszerű néven a népies műdal. A kor haladó szellemiségű rétegének égető igénye támadt egy olyan szimbolikus jelleggel bíró zenei műfajra, amelyet magyarnak lehetett tekinteni, illetve amely alkalmat adhatott a mulatozásra és a mélabúra egyaránt. Bár ezeket a dalokat zongorakísérettel együtt írták meg a szerzők, az első perctől egyértelmű volt, hogy a magyar nóta terjesztői a cigánybandák lesznek. (Még mielőtt megjelentek volna a dalok kottái, a cigányzenészek „hallás után” játszva már rég megkedveltették azokat a közönséggel.)

Az első világháborút közvetlenül megelőző időszakban a magyar nóta egyre kedveltebbé vált a híres előadóművészek, valamint a kedvelt művek miatt: Déryné, Tamássy József vagy Blaha Lujza közvetítésével nagyon hamar megkedvelte ezeket a dallamokat a közönség. Idővel a fővárosi cigányzenésznek afféle mindenesnek kellett lennie, vagyis otthonosan kellett mozognia minden műfajban. Sárosi Bálint így jellemzi a 19. század végi, 20. század eleji magyar nótát és annak cigány közvetítőit: „A világháború előtt tehetős úrnak nemcsak nótája, hanem kisebb-nagyobb mértékben patronált »cigánya« is volt. Például József főhercegé Banda Marci, Rudolf trónörökösé a kolozsvári Pongrácz Lajos, Szegeden Ráday grófé Urbán Lajos – aki a gróftól kapott Kukac névvel vált híressé –, Tisza István grófé Magyarai Imre.” (SÁROSI 2004, 173. o.) Az újságok értékeléséből kitetszik, hogy a cigányzenészeket is érintő bánat és pusztulás ellenére az első világháború alig változtatott a zenéjük előadói formáin, és nem csökkentette annak népszerűségét sem. A katonának alkalmas zenészeket behívták, majd a frontra küldték, mint mindenki mást; sokszor őket sem kerülte el a sebesülés, a rokkanttá válás, a halálos lövedék, ám sokan akadtak közülük, akik a fronton is élvezhették zenész mivoltuk számos előnyét. Az első világháború végén nagyjából tizenkétezer cigány muzsikus élt Magyarországon, akiknek valóságos nimbuszuk alakult ki a két világhégés között, főleg a fővárosban.

A második világháború utáni időszakban a polgári világ jelképeit, a kávéházakat, családias kisvendéglőket egyszerűen megszüntették. Ez történt a világhírű New York kávéházzal is, amely egy ideig IBUSZ-irodaként és sportáruházként is működött (CSAPÓ 1996, 12–13. o.). Helyettük név nélküli, számokkal ellátott italboltok, egyenétkezdék, minden hangulatot és szellemi szabadságot nélkülöző vendéglátóegységek létesültek. Egyszer-mind kiment a divatból a mulatozás, a nótázás, vele együtt pedig „kimentek a divatból” a muzsikus cigányok is. Legtöbbjük műfajt próbált váltani, nagyon sokan feljöttek vidékről a fővárosba, abban bízva, hogy ott akad némi munkalehetőség. De csalódnuk kellett: legtöbbjüknek nehéz fizikai munkát kellett végezni, és csak esetenként, hétvégeken gyakorolhattak otthon vagy egyes családi ünnepeken. Így megszakadt a régi nagy muzsikus cigány generációk sora is.

1952-ben azonban újjáalakult a mai napig működő Rajkó Zenekar, amelynek kitűzött célja volt a cigányzene megújítása, színpadszerű, nagyzenekari előadásmóddal, lehetőséget nyújtva arra is, hogy a zeneileg tehetséges cigány gyerekek kibontakoztathassák a képességeiket. Az 1960-as évek politikai enyhülése után megnőtt az ország idegenforgalmi vonzereje, egyre több nyugati turista érkezett Magyarországra. Ismét komoly igény mutatkozott a cigányzene (az ő szemükben a magyar zene) iránt, és ezzel újra lehetőség nyílt a külföldi turnéokra, ami igencsak jövedelmezőnek bizonyult. Ennek hatására a fiatal generációk kedve is megnőtt, hogy hódoljanak „ősi mesterségüknek”. A korabeli idegenforgalmi kínálatban is kiemelt helyen szerepelt a cigányzene mint afféle hungaricum. A '70-es években már különböző variációk jelentek meg a – már a '60-as években megismert – „gulyáspartira”, amelynek aranykora végül a '80-as évekre esett. A zene-történeti jelentőségű folyamat kiteljesedéseként 1985-ben megalkult a Budapesti Száztagú Cigányzenekar. Ezen túlmenően a televízióban és a rádióban is gyakran lehetett hallani cigányzenét, magyar nótát. A rendszerváltozás után – a '90-es évektől kezdve fokozatosan, és mára szinte teljesen – megszűnt a szórakoztató cigányzene, a magyar nóta iránti igény. Manapság is csak elvétve találhatunk ilyen profíllal rendelkező szórakozóhelyet, akár a fővárosban, akár vidéken.

A 19. század végén, a 20. század elején két egymástól különböző imázsa alakult ki a cigányságnak. Az egyik – mint korábban már tárgyaltuk – a vándorló, öntörvényű, gyakran deviáns, a társadalmi periférián élő cigányoké; a másik a törvénytisztelő, a társadalomba beilleszkedni szándékozóké. Az utóbbi csoport részben a muzsikus cigányságban öltött testet.

Az utóbbi évtizedekben jelentős szemléletváltozás zajlik a családjaikban: mert bármennyire is a zene, a muzsikálás határozza meg az életüket generációk óta, a változásokat felismerve a gyerekeknek már nem feltétlenül ezt a hivatást szánják a szülők; vagy ha mégis, akkor a komolyzene vagy a jazz műfajt preferálják a „vendéglátós” cigányzene helyett. Ugyanakkor a zene szeretete, a kedvtelésből, szabadidőben űzött zenélés most is szinte kötelező náluk.

Cigányzenekar. Debrecen, Piac (korábban Vörös Hadsereg) u. 29. 1955. Forrás: Fortepan, 13698, Nagy József

A muzsikus cigányság asszimilációs törekvéseinek motivációja és jellegzetességei

A muzsikus cigány családok generációk óta olyan asszimilációs stratégiát követnek, amely végső soron és szükség-szerűen a teljes asszimilációhoz vezet. Tanulmányozva a „zenésszé válást” mint folyamatot, nyilvánvaló, hogy nem is volt más lehetőségük, mint ezt a stratégiát választani. Ahhoz, hogy ki lehessen elégíteni a megrendelők igényeit, ahhoz, hogy a zenekarok és maguk a zenészek is „szalonképesek” legyenek, át kellett venni (vagy legalábbis „elját-szani”) a megbízók szokásait. Természetesen ettől még nem lettek a cigányzenészek egyenrangú tagjai a korabeli, többségi társadalmaknak, abbéli igyekezetükben viszont, hogy minél inkább megfeleljenek az elvárásoknak, saját értékrendjük, családi szocializációs modelljük is megváltozott.

Az is lényeges, hogy a magyar cigányoknak (romungróknak) az, hogy a zenélésből meg tudtak élni (eleinte csak részben fedezte megélhetésüket a muzsikálás, később teljes egészében), lehetőséget adott arra, hogy biztos

és a korábbinál magasabb színvonalú életet biztosítsanak a családjuknak. A magyar cigányok egy része számára a muzsikálás eddig soha nem látott lehetőséget kínált a társadalmi ranglétrán való előrelépéshez, amellyel éltek is. Ehhez azonban szükséges volt a többségi társadalom szokásait, viselkedését, ünnepeit, erkölcsi normáit elsajátítani, azokhoz alkalmazkodni. Ez sikerült is, vagyis megtették az első lépéseket az integráció irányába.

A családmódel jellemzőségei

A családmódel lényege a család „feladatának” meghatározásában rejlik. A család fenntartója, egyben szimbóluma is a családapa, aki a veleszületett és rengeteg gyakorlás által kiteljesedett tehetségével biztosítja a család egzisztenciáját. Szintén jól meghatározott szerep hárul a családanőre: az ő feladata a háztartás vezetése, a gyerekek gondjának viselése. Lehetőleg vegyen le minden terhet az apa válláról, hogy ő minden energiáját a muzsikálásnak tudja szentelni. A gyerekek úgy nőnek fel, hogy tisztában vannak az apa családfenntartói szerepével, ugyanakkor a napi, rutinszerű problémákkal, feladatokkal az édesanyjukhoz fordulnak. Ha nagy horderejű, fontos döntést kell hozni, akkor mindenképpen az apa szava a döntő. Természetesen „javaslatok” érkeznek a feleségtől, amelyeket nem árt megfogadni.

Mindemellet a rokonsági kapcsolatok ápolása is nagyon fontos. Számontartják, hogy a tágabb családban kinek hogy áll a karrierje, milyen zenekarban játszik, milyen megbecsülésben áll. A gyerek zenei oktatása tradicionálisan négy-öt éves korban kezdődik, és legalább napi négy-öt órányi gyakorlással jár. Ez szinte kizárólag a fiúgyermekre vonatkozik, ritka kivételnek számít, ha egy kiugróan tehetséges leányból is zenész lesz.

A gyerekevelés fontossága, a tanulás prioritása és az iskolához való viszony

A gyermekek nevelésében témánk szempontjából kiemelkedően fontos az iskolával, a tanárokkal fenntartott viszony. Teljesen általános az iskolával való hatékony kooperáció. Ez többek közt megnyilvánul abban, hogy a szülők (elsősorban az anya) minden szülői értekezleten és minden fogadóórán ott van. Az iskolai rendezvények (kirándulás, farsangi bál stb.) előkészítésében és szervezésében, a költségek fedezésében az édesanyák szinte kötelező módon részt vesznek, együttműködők, sőt proaktívak a családlátogatások terén.

Ha probléma adódik a gyerek magatartásával vagy tanulmányi eredményével, először csak az anya próbálja megoldani a helyzetet, de ha ő nem jár sikerrel, akkor a családfő kezébe veszi a dolgokat. Az általános, viselkedést meghatározó attitűd, vagyis az átlagosnál magasabb megfelelési kényszer nemcsak a felnőttek életében, munkájában meghatározó, de a gyerekek számára is kötelező.

A társadalmi kötelezettségekből vagy kapcsolatból fakadó kapcsolati tőke nagy szerepet játszik az egyén sikerességében, amelynek nagysága a mozgósítható kapcsolatok hálójának kiterjedtségétől, valamint az összekapcsolódó személyek másféle tőkének mértékétől függ. A muzsikus cigányság esetében ez a kapcsolati tőke lényegesen nagyobb, mint a többi cigány népcsoport esetében.

A vegyes házasságok fontossága

A vegyes házasságok száma nyilvánvaló módon úgy nőtt a muzsikus cigányok és a „magyarok” között, ahogy a muzsikusok egyre inkább integrálódtak a környezetükbe. Eleinte ez kuriózumnak számított, és nagy hírverést kapott (lásd Rigó Jancsi esetét a 19–20. század fordulójáról). Később, a 20. század első harmadának vége felé, amikor már léteztek a híres cigányzenész dinasztiák, már nem számított olyan különlegességnek mindez, és nem is kaptak akkora nyilvánosságot a szóban forgó párok. A vegyes házasságoknak megkérdőjelezhetetlen szerepe van az integrációban, hiszen a házaspár nem cigány tagja hozza magával a többségi társadalom szocializációs modelljét, gazdasági-kulturális tőkét, kapcsolatrendszerét. Az ilyen családban született gyerekek kettős identitása már születésüktől fogva valószínűsíthető.

Az értelmiségivé válás hatása az asszimilációra

Azok a muzsikus cigány fiatalok, akik értelmiségivé váltak, szinte teljes mértékben felhagytak a cigányzene, magyar nóta művelésével. A konzervatóriumot végzett cigány származású zenészek többsége a komolyzenét választja, esetleg a jazzt, és csak elvétve akad olyan, aki a tradicionális cigányzene mellett marad. Ez önmagában még nem jelenti a cigány identitás automatikus megszűnését, azonban mindenképpen a teljes asszimiláció irányába hat, hiszen a felsőoktatási intézményekben nagyobb eséllyel születnek cigány–nem cigány ismeretségek, barátságok, melyek színesebbé teszik a kapcsolati hálót, illetve növelik a vegyes házasságok esélyét. Az értelmiségi cigány fiatalok más-képpen, árnyaltabban látják a cigányság helyzetét és benne saját maguk lehetőségeit. Feltehetően az ő terveikben, családmmodelljükben több a tudatosság, mint a szüleikében volt.

A polgári foglalkozás választásának hatása az asszimilációra

Egyre több fiatal van, aki teljesen felhagy a zenei hivatással, és polgári foglalkozást választ. A muzsikus cigány családok legfontosabb kohéziós ereje a tradicionális hivatás összetartó erejében rejlik. Amennyiben ez megszűnik, új értékek és ezzel összefüggésben másféle életmód jelenik meg a családokban. Hangsúlyozom, ez nem azt jelenti, hogy ezekben a családokban egy csapásra megszűnik az összetartozás érzése, és a családtagok eltávolodnak, elhidegülnek egymástól. Arra célok inkább, hogy az új helyzetben megsokasodnak azok a situációk, élethelyzetek, amelyek erősítik, felgyorsítják az asszimilációs törekvéseket (gondolok itt az iskola, a munkahelyek szocializációs hatásaira, az új kapcsolati tőke kialakulására, a családi értékektől eltérő, többségi társadalom értékrendjének megfelelő viselkedésmintákra).

A kettős identitás szerepe az asszimilációs törekvésekben

Hagyományos közösségekben az identitást az ember készen kapja, így az állandó konstrukció marad. Az egyén számára nem adottak e téren a választás lehetőségei. A mi korunkban a növekvő individualizáció azzal jár együtt, hogy egyszerre több csoportnak is tagja lehet az egyén, ily módon maga alakíthatja, választhatja meg az identitását. A csoportidentitás a csoport tagjaival való kapcsolatból épül fel, és megértésre törekvő érték szempontú, valamint

érzelmi összetevőkből áll. A megértésre törekvő (kognitív) rész az egyén gondolkodásában azt jelenti, hogy az adott egyén tagja egy más csoportoktól jól elhatárolható csoportnak. Az értékelem a csoporttagsággal járó értékmagyarázatokat jelenti: hogy megéri-e, és ha igen, miért, vagy ha nem, akkor miért nem többféle csoporthoz tartozni (TAJFEL 1978).

A magyarországi muzsikus cigányok csoportján a cigány népcsoporton belüli, a többi népcsoporttól egyértelműen megkülönböztethető csoportot értek, amely bizonyos, csak önmagukra nézve meghatározó jellemzőket, identitást alakított ki. Egyéni tulajdonságai szerint, mint elnevezés („muzsikus cigány”, „zenész cigány”, „úri cigány”), nyelv (a magyar nyelv használata), érték- és normarendszer (a többségi társadalmi normarendszerek, értékrend magáévá tétele), esetleg sztereotípiák mentén eltér más cigány csoportoktól. A muzsikus cigányság, hasonlóan más etnikai jellegű csoportokhoz, folyamatos interakcióban van a társadalommal, annak gazdasági, politikai változásaival, és érzékenyen reagál azokra. A régóta meglévő nagyfokú integráció és asszimiláció miatt már nincsenek olyan csoportra jellemző tulajdonságok, amelyek az elkülönülést támasztanák alá (vallás, nyelv, kulturális szokások, történelmi megítélés). Ugyanakkor léteznek olyan, elsősorban családi, elsődleges szocializációs minták, viselkedéstípusok, amelyek fenntartják a csoporton belüli összetartást, az identitást és az egymás iránti szolidaritást.

A „muzsikus mesterség” iránti kereslet csökkenésének hatása az asszimilációra

Nem szóltam még arról az objektív és legerősebben ható tényezőről, amely az asszimilációs törekvéseket nemcsak hogy erősíti, hanem tulajdonképpen generálja is. Az identitás átalakulásának, csökkenésének és majdani megszűnésének meghatározó eleme a legfőbb összetartó erőnek, a muzsikálásnak mint foglalkozásnak a megszűnése. Ez a folyamat a 1970-es évektől folyamatosan tart, s ha nem is feltétlenül jelenti a zenéléssel való teljes szakítást, de a műfajon belüli változás ugyanazt a hatást válthatja ki: a zenélés ugyan megmarad mint hivatás, de az már nem cigányzene, hanem komolyzene vagy jazz, esetleg más műfaj.

A rendszerváltozás után ez a folyamat jelentősen felgyorsult. Az új politikai és gazdasági rendszer pillanatok alatt romba döntötte azt a sikeresnek induló folyamatot, amelyet a muzsikuskok valamikor elérhettek. A vendéglátó-ipari egységek privatizálása teljesen új munkaerő-piaci helyzetet eredményezett a cigányzenészek számára. Az állami és önkormányzati bérlakások tömeges kiárusítása kritikus lakásproblémákat okozott a roma családok körében. A szakképzettség iránti megnövekedett igény, az új gazdasági és társadalmi jelenségek, valamint az információs társadalom kibontakozása jelentősen megnehezítette a muzsikus cigány családok életét. A családfenntartó férfi addigi életpályája a muzsikus életről szólt, a befektetett energia és munka a zenetanulás területére összpontosult, amelyet más területre átváltani, konvertálni nem lehetett. A továbbképzés, az átképzés lehetőségével a cigányzenész nem tud élni, annál is kevésbé, mivel a hagyományos szakmák és az ahhoz szükséges ismeretek, készségek, gyakran még az alapkompenciák sem álltak rendelkezésére, és ezáltal nem versenyképes a munkaerőpiacon.

Az új kihívások, a rendszerváltozás következményei és a rájuk adott válaszok

A többségi társadalom által kialakított intézményrendszerhez, a piacgazdaság követelményeihez való alkalmazkodás nehézsége a cigányzenészeknél is nagy gátat jelent. Sok muzsikus cigánycsalád szociális transferekből való megélhetésre kényszerült. A feketén alkalmazott zenészek elesetek a munkajogi védelemtől, illetve azoktól az ellá-

tásoktól is, amelyek munkaviszonyhoz kötöttek. A cigányzenész családok a gyermekeiket már vagy a polgári pálya felé irányítják, vagy a zeneművészet területén a klasszikus zene felé terelgetik.

Való igaz, hogy a cigányzenét többször is eltemették már, de eddig mindent túlélte. Túlélte azt is, amikor a 20. század elején megérkezett ide a jazz Amerikából. Túlélte az 1930-as évek világgazdasági válságát (jellemző példa: a bevezetett kötelező betegbiztosítási díjak miatt a húsz-huszonöt fős cigányzenekarok létszáma nyolc-tíz főre csökkent). Túlélte a Rákosi-korszakot is, amikor osztályidegennek bélyegezték a cigányzenét. Sajnos úgy tűnik, hogy a rendszerváltozás megadta a kegyelemdőfést. (A rendszerváltozást megelőzően az állami tulajdonban levő legtöbb „vacsorázós” vagy „vendéglátó-ipari” egységben szinte kötelező volt cigányzenekart alkalmazni.)

Még a zenekarok létszáma is meghatározott volt, ez az üzlet befogadó méretétől függött. Szinte mindenhol volt élőzene. Amikor a piacgazdaság bevezetésével és az állami tulajdon felszámolásával megszűnt az ilyen irányú kényszer, majdhogynem pillanatok alatt eltűnt ezekről a helyekről a cigányzene – tisztán gazdasági okokból. Felvetődhet a kérdés, hogy miért szűnt meg egy pillanat alatt mind a hazai, mind a külföldi vendégek érdeklődése a cigányzene iránt. Nem könnyű erre válaszolni, és valószínűleg nem is erről van szó. Van olyan vélemény, hogy miután nem voltunk többé szocialista ország, megszűnt a különlegességünk, nem voltunk már olyan izgalmasak a külföldieknek – nem volt már eladható a „gulyás”, a „betyárság”.

Szerintem nem erről van szó, inkább arról, hogy valamilyen ok miatt mi, magyarok gondoltuk úgy, hogy a rendszerváltozással, a piacgazdaság megteremtésével együtt változtatni kell a rólunk kialakított képen is. Új országimázs kellett, és ebbe nem fért bele a cigányzene, a magyar nóta. Meggyőződésem, hogy a külföldieknek lenne rá igénye, eszükbe sem jutna zenehallgatás közben arra gondolni, hogy Magyarországon a mai napig „betyárbicskával” járnak a férfiak, vagy hogy mi a hét minden napján gulyást eszünk... Amikor Spanyolországban beülünk egy étterembe, és gazpachót eszünk, azért tudjuk, hogy a spanyolok többsége megkóstol másfajta levest is. A magyar harmincas és negyvenes nemzedékek számára már idegenül hangzik a magyar nóta. Nem az újabban divatos vegyes hangszerelésű és meghatározhatatlan stílusú (ettől még igen népszerű) „bulizós” roma zenére gondolok, hanem arra, amit még az én nemzedékem, de talán még az ötvenes éveikben járók is magyar nótaként ismerünk (többek között a hajdanvolt *Jó ebédhez szól a nóta* című rádióműsorból). Nem lenne jó, ha a magyar nóta más zenei műfajok helyett szólna, de jó volna, ha rajta lenne a palettán.

A muzsikus cigány önazonosság mindig is nyilvánvalóan a cigányzene hivatásszerű művelésén alapult. Ez jelentette, jelenti a legerősebb kohéziós erőt a családon belül, a családtagok között, és ez képezi a biztonságot, az önbecsülés bázisát is, amely nélkül nem lehet felvenni a harcot a sztereotípiák és a stigmatizáció ellen. Manapság a (most ötven-hatvan éves) cigányzenészek gyermekei keresik a maguk helyét a magyar társadalomban. Egyrészt a fent említett biztonság és önbecsülés döntően már nem biztosítható a cigányzene által, másrészt nincs más lehetőség számukra, mint a családi szocializációs mintát, integrációs és asszimilációs törekvéseket követve beilleszkedni a társadalomba – ellentétben a többi cigány népcsoport tagjaival, ők nem rendelkeznek olyan identitással, amelyet a „magyarságuk” konkurenciájának tekinthetnének. Érdekérvényesítő képességük – amely kizárólag vagy döntően

Emlékmű részletei a Cigány muzsikuskok parkjában (Budapest, VIII. kerület).
Fotó: Szőnyi István

a cigány származásukra épülne – eleve nincs, hiszen nem kaphattak a családban ehhez muníciót. A beilleszkedést azonban megkönnyíti számukra saját kapcsolati hálójuk, amely nem korlátozódik cigány emberekre (ugyanakkor kisebb-nagyobb mértékben őket is éri az előítéletekből fakadó negatív élmények).

A társadalom a kulturális diskurzusokban elvár bizonyos viselkedésmintákat, egyfajta hierarchikus cigányszerepet, kiváltképpen új, ismeretlen környezetben. Egyszerre kell tehát a felnövekvő generációknak megfelelniük a társadalmi elvárásoknak, ugyanakkor meg is kell hogy őrizzék vagy éppenséggel ki kell hogy alakítsák a saját önazonosságukat – mindig ügyelve arra, hogy ne sérüljön a családtagjaikkal meglévő érzelmi viszonyuk.

Az asszimilációs törekvések és az objektív okok alapján vizionált jövőkép

A muzikus cigány családok számára legvalószínűbb alternatívának az kínálkozik, hogy néhány nemzedéken belül teljesen asszimilálódnak a magyar társadalomba. Ezt az asszimilációt segíti a már meglévő nyelvvesztés, segíteni fogják – véleményem szerint – az egyre gyakoribbá váló vegyes házasságok, továbbá segíteni fogja az is, hogy egyre többen választanak maguknak „polgári” foglalkozást. Amennyiben a hivatásszerű zenélést választják, akkor is a pop, a komolyzene vagy a jazz jöhet szóba a cigányzene iránti kereslet szinte teljes megszűnése okán. Az asszimilációt fokozza továbbá, hogy a tanulás rendkívüli fontossággal bír a muzikus cigány családok életében. Ezzel együtt az értelmiségivé válás a társadalom részéről növelheti az elfogadás erősödését és a sztereotípiák csökkenését.

Az első generációs értelmiségi fiataloknak szemlátomást nagy kihívást jelent ennek az új szerepnek a vállalása, az egzisztencia elérése, a családdal való jó viszony fenntartása. Ennek oka, hogy nem áll már rendelkezésre a családi minta. A pszichológiában ezt az állapotot „kapunyitási krízisnek” hívják, és a megpróbáltatás terheinek az enyhítésére különböző tréningeket is alkalmaznak. A muzika, a zenélés öröme talán gyógyír lenne minderre!

Hivatkozott irodalom

- BÁRTH Dániel 1999. A hercegszántói egyház vizitációja 1767-ben. In: *Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve*. 16. köt. Kecskemét.
- CSAPÓ Katalin 1996. A százéves irodalmi kávéház, a „Newyork”. *Budapesti Negyed*, 4. évf. 2–3. (12–13.) sz. (1996. nyár–ősz)
- KÁLLAI Ernő 2002. Cigányzenészek. In: *Roma migráció*. Szerk. Kováts András. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest. 72–90. o.
- SÁROSI Bálint. 2004. *A cigányzenekar múltja 1776–1903*. Nap Kiadó Kft., Budapest.
- TAJFEL Henri 1980. Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás. In: Csepeli György (szerk.): *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Lakatos Tibor okleveles közgazdász tanár, idegenforgalmi és vendéglátó-ipari üzemgazdász. Húsz évet töltött az idegenforgalomban mint a New York kávéház egyik vezetője. Ezután közel két évtizeden át köznevelés- és szakképzés-fejlesztési kormányzati programokban dolgozott mint szakértő, tanácsadó. A BCE Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási témája a muzikus cigányság története, asszimilációs stratégiáinak elemzése.

Puczi Béla és a szív bölcsessége

Blénesi
Éva

„– Szerencsétlen az az ország, melynek nincsenek hősei.
– Nem. Szerencsétlen az az ország, melynek hősökre van szüksége.”¹
Bertolt Brecht

Annak az esélye, hogy a Puczi Béla-emléktáblát a Nyugati pályaudvar mellett elhaladó járókelő észrevegye, körülbelül annyi, mint annak, hogy bárki is magától felfedezze azt a parányi sellőt, amely a Cambridge melletti Ely-katedrális² szenteltvíztartójának alján található. A bronz portrédombormű és a szenteltvíztartó alján diszkréten kőbe vésett kis sellő között csak annyi a közös vonás, hogy mindkettő egy-egy erősen frekvenciált helyszín legkevésbé szembeütő pontján található. Pedig mindkettő ott lapul *a maga helyén*. Ezzel együtt jószerivel csak a beavatottak tudhatnak róluk, és ugyancsak ők hívhatják fel rájuk a kívülről figyelmét is. Rendeltetését tekintve azonban egészen más a szerepe egy díszítőelemnek, mint egy emléktáblának; ugyanakkor más a tétje is annak, hogy szem előtt van-e a szóban forgó tárgy, vagy pedig alig észlelhető.

Ha valaki mégis ráirányítja a sellőre a figyelmét, és szemlélődni kezd, az apró műremek látványa egyszeri, örömteli és szemet gyönyörködtető pillanattal ajándékozza meg. Puczi Béla emléktáblája viszont nem a szépzékünkre apellál, hanem a lelkiismeretünkre: olyan szünni nem akaró, felkavaró érzések egész sorát indíthatja el bennünk, amelyhez hasonlót csak RÖHRIG Géza *Angyalvakond* című verseskönyvének olvasása okozhat az olvasónak (2018). A hajléktalanokról szóló szövegek kapcsán készült interjúban így fogalmaz a költő: „Sok hajléktalant ismerek. Az egyik első Puczi Béla volt, a marosvásárhelyi fekete vasárnap egyik letartóztatottja. Hét napig verték a kihallgatói, de nem vallott senkire. Szabadulása után Párizsban, majd Pesten csövezett. Napokon át kísérgettem mindenhová. Tulajdonképpen ő avatott be engem ebbe a szubkultúrába.”³ A kötet sokatmondó mottója – „Története annak van, aki eltört” – fájóan rezonál Puczi Béla (1948–2009) sorsával. Ő volt az a sáromberki, cigány származású erdélyi magyar menekült, aki 1990-ben a „fekete márciusként” emlegetett marosvásárhelyi pogrom idején a hidegvölgyi cigányok egyik vezéralakjaként, társaival együtt megvédte a magyar tüntetőket a félrevezetett és felheccelt – Hodac nevű faluból buszokkal behozott –, lincselni készülő román paraszttal szemben. Neki tulajdonítják az elhíresült biztatást (amely az említett emléktáblára is felkerült): „Ne féljete, magyarok, mert itt vannak a cigányok!” Puczi Bélát az akkori bátor és önfeláldozó kiállásáért az eseményeket követően letartóztatták, majd nyolc hónapi vizsgálati fogság után egy év és hat hónap munkahelyen letöltendő börtönbüntetésre, valamint 600 000 lej pénzbírságra ítélték emberölés és a román állam vagyona megrongálásának vádjával. Az

¹ Bertold Brecht szövegét Ungvári Tamás fordította.

² A jelenlegi székesegyház épülete 1083-tól 1375-ig épült. A román és gótikus stílusjegyeket ötvöző építészeti remek évente több mint kétszáz ezer látogatót fogad. Nyolcszögletű kupolája a világ egyik legképrázatosabb látványát adja.

³ „Az idős hajléktalanok látványa borít ki leginkább”. Röhrig Gézával, új kötetéről Szántó T. Gábor beszélget. *Szombat*, 2018. október 4.

ítélet végrehajtásának megkezdéséig feltételesen szabadlábra helyezték; ezt a helyzetet kihasználva Magyarországra szökött, ahol politikai menedékjogot kért, amelyet először elutasítottak, majd – mintegy tíz évig elhúzódó eljárást követően – mégis megadták. Ám a magát mindvégig magyarnak valló erdélyi cigány férfi sorsa még ezután sem rendeződött. Végül testileg-lelkileg összeroppant.

Az *Idetartozunk! Egyesület és a Roma Sajtóközpont* azért éppen a Nyugati pályaudvar Váci út felőli oldalának árkádjai alatt helyezte el emléktábláját,⁴ mert Puczi Béla élete utolsó szakaszában, súlyos betegségekkel küzdve a Nyugati téren élt hajléktalanként, és mint „parkolássegítő”, illetve „kocsivigyázó” kereste meg mindennapi betevőjét. A domborművön a következő felirat található:

A szerző Puczi Béla emléktáblája előtt. A szerző felvétele

PUCZI BÉLA
1948–2009
TÁRSAIVAL
MEGVÉDTE A MAGYAR
TÜNTETŐKET
A LINCSELNI KÉSZÜLŐ
TÖMEGEKTŐL.
MAROSVÁSÁRHELY, 1990
„NE FÉLJETEK MAGYAROK, ITT VANNAK A CIGÁNYOK!”

Ha Puczi Béla ripityára tört életének darabkáit autentikus forrásból akarjuk összerakni a magunk számára, mindenképpen el kell olvasnunk hozzá a *Marosvásárhely, 1990. Három napig magyar – egy roma a barikád magyar oldaláról* című „kislélegzetű” (általam is forrásként használt) könyvet, hiszen a kiadvány törzsanyagát tulajdonképpen az ő visszaemlékezései adják, egybeszerkesztve a Bernáth Gáborral folytatott mintegy tízórányi beszélgetéssel.⁵ Ebből a szövegegységéből kerekedhet ki számunkra Puczi Béla sokrétű története, amelynek kihívásokkal teli felszíni fordulatairól a sajtóból is értesülhettünk annak idején; de sorsának mélyrétegéhez csak saját, (ön-)reflexiókat is tartalmazó visszaemlékezése visz igazán közelebb bennünket. Amint magunk is egyre inkább

bevonódunk a felelevenített eseményekbe, úgy bontakoznak ki előttünk a belső életút egyes stációi, amelyek felfelé és lefelé ívelő szakasza között Puczi Béla bátor kiállása húzza meg azt a cezúrát, illetve azt a radikális változást, amely új időszámítást hozott egyéni életére nézvést – mintegy pogrom előtti és pogrom utáni korszakra tagolva azt. A magyarok melletti kiállása előtti korszakot életében az önépítkezés, a bizakodás, a gyarapodás, a távlatosság jellemezte, míg a pogrom utáni szakaszt mindinkább a megbélyegzettség, a számkivetettség, a margóra kerülés, a mélyszegénység, a kilátástalanság, az önbecsülés elvesztése és végül nemcsak a volt családjától, hanem önmagától való teljes elidegenülése is. A „fekete vasárnapot” megelőző időszaka, ha ugyan nem is volt mentes a nehézségektől, de semmiképp sem hiányzott belőle sem az önbecsülés, sem pedig a megbecsültség. Mindehhez elsősorban a családi háttere szolgáltatta az alapot.

⁴ A Puczi Bélát ábrázoló bronz dombormű alkotója Kállai András szobrászművész.

⁵ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Szuhay Péter barátomnak, hogy kölcsönadta a könyvet, amely egyébként már a Roma Sajtóközpontban sem szerezhető be.

„Nagyapám Teleki Sámuelné nagyságos asszonynak volt a kísérelőlovasa, többet tudott a magyarságról, mint akármelyik magyar. Közte és a magyarok között soha nem volt különbség.

Úgy lett díszlovas, hogy nem volt cigány típusú ember, valamelyest kivált a többi cigány közül. Voltak cigányok, akik még nem akartak beilleszkedni a civilizált életbe, de nagyapámat nagyon szerették a magyarok.

Fehérkés volt, nem volt fekete egyáltalán, és a grófok tudták, hogy kiben van kis civilizált érzék. Nagyon vitézesen tudott viselkedni a nagyapám, magyar stílusban, fejet föl, mellet kihúzni. Nagy, kipödört bajusza volt. Megvannak a képek otthon, mindig mutatta: nézd meg, fiam, milyen voltam én, vitézkötéses ruha, bekecs, meg magas sapka, mint a magyar huszároknak. Kísérte a grófnőt, mikor az más faluba ment látogatóba, vagy ha Pestre jött, itt ült vele egy hónapot, kettőt. Sokat mesélt az Andrássy útról meg a Citadelláról. Mikor mesélt, az olyan volt, mintha én is ott lettem volna. [...] Nagyapámtól tanultam a legtöbbet, a magyar nemességet, tőle hallottam először az igaz magyar emberek nevét.” (PUCZI 2000, 15. o.)

Ugyancsak a nagyapja járult hozzá ahhoz, hogy identitásának meghatározó elemévé válhasson a magyarság: „...mindig érdekelt, hogy honnan származom, mi a magyar nemzetnek a múltja” (uo. 16. o.) – emlékszik vissza Puczi Béla, akinek pozitív énképe kialakulásához az is hozzájárulhatott, hogy nagyapja mellett édesanyja is mindenben támogatta. Főként a tanulásban, így abban is, hogy kiemelkedhessen; szép ruhában járatta, és az egész család büszke volt rá, amikor egy másik cigány gyerekkel együtt elsőként lettek szakmunkások a faluban. „Mindketten a falu dicséretes cigányai lettünk.” (Uo.) Ezt követte a házassága Barabás Máriával, „Bunival”, akivel négy gyermeket neveltek fel. Később, Puczi líbiai vendégmunkás keresete révén szoba-konyhás kis lakásukat felcserélhették háromszobás panellakásra, amelyben úgy érezhették, hogy olyan életet élnek, mint akármelyik marosszentgyörgyi lakos. Ennek a viszonylag konszolidáltnak mondható életformának vetett véget mindaz, ami a családfő kiállításának folyamánya volt: a bebörtönzés, a perköltség, az állástalanság okozta elszegényedés és a megaláztatás, amely akkor érte igazán először, amikor szabadulása után az esperes behívta a templomba... „Előre ültettek, és imát mondtak értünk, és mindenki kapott egy borítékot, ami szegényt semmi nem tudja lemosni rólunk. Ötszáz lej volt a borítékban. Én odaadtam a gyerekeimnek, költsék el. Azt hitték, hogy ötszáz lejért az egész bánatom, az egész börtönöm ki van fizetve.” (Uo. 31–32. o.) Mindezt csak tetézte, hogy az utcán a helybéli románok utánakiabáltak, hogy „Gyilkos!” – ezt már nem bírta elviselni, inkább bezárkózott. Munkát továbbra sem talált: „Nem tudtam eltartani a családomat. Utolsó embernek éreztem magam a földön.” (Uo. 32. o.) Abban a reményben menekült tehát Magyarországra Puczi Béla, hogy „kihozza” a családját; azt remélte, új életet kezdenek az anyaországnak tekintett új hazában, amelyről álomképet dédelgetett magában a nagyapja elbeszélései alapján. Azonban ezt a képet a menekültügyi hivatal már a kezdet kezdetén egyhamar szétoszlatta...

„Átadtak egy ügyintézőnek, Madarász Jánosnének hívták. Leültetett, tollat, papírt adott, írjak le mindent: megint leírtam. És akkor azt kérde: magyar vagyok, vagy más nemzetiségű? Mondtam, persze, hogy magyar vagyok, meg mutattam a személyi igazolványomat, bele van írva: magyar. Látja, asszonyom, magyarul írtam mindent, magyarul beszélek, persze, hogy magyar vagyok. Erre ő: úgy tudja, hogy más nemzetiségű vagyok. Kiparancsolt az irodából, várjak kint, és még utánam szólt: *maga miért jött ide, magából van itt elég.* Ez nagyon szíven szúrt. Hogy én mint cigány mit keresek itt. Vártam a folyosón. Kijött végre, annyit mondott: menjek vissza Bicskére, és várjak tovább. Úgy lett. A menekültstátuszom nem érkezett.” (Uo. 34–35. o.)

Mintegy tíz évet kellett várnia, miközben megjárta Franciaországot. Visszatérve Magyarországra le kellett buknia ahhoz, hogy megtudja: időközben megkapta a politikamenekült-státuszt. Visszatekintve a megpróbáltatásokkal teli életére, Puczi Béla meggyőződésesen vallotta: „De azért azt, ami otthon történt, nem bántam meg. De minden érzelmet, szeretetet kiöltek belőlem itt, Magyarországon. Család nélkül hagytak, gyerekek nélkül hagytak. Nincs

házam, városom, nincs senkim. És nem ismerték el azt, hogy amit tettem, nem azért tettem, mert utcai verekedő vagyok, hanem egy ügyért tettem.” (Uo. 35. o.)

Puczi Béla visszaemlékezése kettős tükör, amely két irányba mutat: kifelé és befelé. Egyfelől tükröt tart a társadalom felé, amelyben kivételes élességgel, exponáltan képes megjeleníteni a kiszolgáltatottságának azt a fokát, amelyet Josef K. sorsából oly jól ismerhetünk. Másfelől ön maga számára is tükröt tart a visszaemlékező, amelyben nem kevesebb éleslátással fürkészi, hogy vajon tényleg idegen-e, vagy csak annak nézik. Eltolja magát önmagától, és meghökken: arról, amit lát, csak a döbbenet hangján tud beszélni. „Annyira lealacsonyodtam, hogy azt se merem mondani, hogy élek. Nemhogy még családot eltartani, gyereket nevelni, az unokákat ajándékozni. Nem merem elmondani.” (Uo. 63. o.) Önbecsülésének és önazonosságának, mint azt az idézetekből is kiolvasható, döntően fontos eleme volt a magyarságtudat. Bátor kiállása is ehhez a mozzanathoz kapcsolódik, illetve ebből eredeztethető az a *noblesse oblige*, amelyet a nagypája hagyományozott rá. Magyarországra érkezve nemzetiségi hovatartozása megkérdőjelezésének árnyéka egyúttal rávetült helyzetének megítélésére is – így mindkét érték, erény a végletekig erodálódott, anélkül, hogy ő ezekhez egy pillanatra is hűtlenné vált volna. Meghasonlása akkor következik be, amikor végletesen idegennek kezdi érezni az életét önbecsülésének elvesztése miatt. Tragédiája abból fakad, hogy bármit választott volna, ugyanerre az eredményre jutott volna: ha nem áll ki a magyarok mellett, ugyanúgy elveszíti, elveszejtí magát, mint így, hogy kiállt – emiatt ugyanis meg kellett járnia egy másik kálváriát, amely szintén végzetes veszteségekkel járt.

Puczi Bélának a saját testvérei mondták a szemébe, hogy *így jár, aki nem törődik magával, hanem a más dolgaiért kínlódik*. Feltehetjük a kérdést: vajon bölcs dolog volt-e kiállni *egy ügyért* (ahogy ő fogalmazott)? A visszaemlékezésekből kirajzolódó portré alapján azt mondhatjuk el, hogy rendelkezett valamiféle bölcsességgel, amely mégsem elvont, elméleti ismereteken alapuló, hosszasan érlelt gondolatok gyümölcse, hanem sokkal inkább egy magatartásnak, bensővé tett értékrendnek a megnyilvánulása – vagyis maga a *sapientia cordis*, azaz a szív bölcsessége. Ez olyan képesség és ritka ajándék is egyben, amellyel a *szenvedés emberén* kívül csak azok rendelkeznek, akik ki tudnak lépni önmagukból, és mérlegelés nélkül mindig és minden körülmény között következetesen a bajban levők mellé tudnak állni és velük szolidaritást vállalni.

Hivatkozott művek

PUCZI Béla 2000. *Marosvásárhely, 1990. Három napig magyar – egy roma a barikád magyar oldaláról*. Szerk. Bernáth Gábor. Budapest. (Roma Sajtóközpont Könyvek I.)

RÖHRIG Géza 2018. *Angyalvakond*. Menhely Alapítvány – Fedél Nélkül, Budapest.

Blénesi Éva erdélyi örmény gyökerű irodalomtörténész. 1989 óta Budapesten él. A Corvinus Egyetem oktatója. Bari Károlyról szóló monográfiája *Cigánynak lenni, költőnek lenni* címmel a Kalligram Kiadónál jelent meg 2018-ban. Jelenleg kortárs örmény költészeti antológia szerkesztésén dolgozik.

Égig érő Anyaföld

András
Tamara

Szentandrassy István festői vízióiról

Szentandrassy István plasztikus-poétikus festészetében képről képre megpihennek a vándorok a világegések mentőinál, melegednek a lánglelkűek égéstermékeinek zsarátnokainál, majd – miután arcukat a forrás víztükrébe mosták – múltporos lábaikkal újra régi útra kelnek... „Szenty” öskép(zet)einek *szabad átjárásuk* van mindazon (szocio)kulturális téridő-koordináták között, amelyek egy sorsközösség tagjainak helyzetét határozzák meg; folyamatos találkozás ez, földön, fából rakott tűz és szálló hamu. A Péli Tamás mestertől örökölt, reneszánsz hagyományokon alapuló, mitologikus-biblikus *történeti festészet* úgy hordozza magában a prométheuszi áldozathozatal kiolthatatlan elevenségét, mint a gyúlékony anyag égést biztosító közeggel való *keresztveződésének keresztútját* (az anyag gyulladásához szükséges hőfokon természetesen). A „negatív” társadalmi szimbiózisba vetett *bízó ember* így az eleve felhasadásra növekvő fa magjával táplálja a hamuból születő fönixmadarat – a profán világ és a szakralitás gyújtópontjában. „A szakralitás maga a tény: ahogy a szél fúj” – *szögezte le* Szentandrassy egy interjúban Leonardo da Vinci festészeti kivételessége kapcsán.

Amint a szél megmozdítja a balladisztikus-misztikus árnyékú jelképlombozatot, egyszerre feltáruul a *befogadott és kitaszított*, hazaér(ke)zésében is szabadon el-elvándorló cigányság örökös, immár háncsába szervesült üzöttsége, kérges tradíciói, egy-egy göcsörtbe férgesült bűnössége. Hogy maga és az ő tisztességüket tisztára moshassa, Szentandrassy (mind szertelenségre hajlamos személyén, mind szigorú alkotói ethoszán keresztül) az Anyaföld emlőin csüggve Égbe kapaszkodó kultúrák és népek bemocskolása-megcsonkítása ellen protestált – azoknak minden vétkét és varázsát képeire feszítve. Sem borostyánkővet, sem babékoszorút nem várt cserébe: csupán – megadva az ősöknek (hozzájuk való) tartozását – ujjára húzta eme családfa évgyűrűit. „A család a haza, mert az örökkévalóságig szól” – mondta.

Ahogy a szakralitás tényyszerűségében és a fenyegetettség teremtő erejében, úgy a végtelenbe ágyazódó népi-tradicionális örökségek esszenciájában is a transzcendens és immanens terek szakadatlan, horizonthoz (vagy akár világfához) hasonlítható találkozása tűnik fel – a kollektív megvált(hat)atlanság felismerése és az ahhoz felelős részvétellel való viszonyulás, az alkotás szentsége által. Miképpen Bari Károly *Angyalok, kutyák, varjak, cigányok* című hosszúversének¹ részletében:

Órület, 2000

¹ Bari Károly: *Csönd*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2017. 10. o.

„hajlik a nap, az üszkösödő jelenlét körvonala,
a lüktető járatokban tanyát lelt szökevény
előbújik,
mutatkozik a múlt,
elevenné válnak a megfakult vonások,
a nyári levegőt átszövő károgások szálai,
a bokrok,
melyek mögött
kártyáznak a cigányok,
ajkaik közül füst fakad,
mellöttük homály-nyakú táj,
múlt lesz-e még
a most?
az ablakpárkányon kaparászó ég?
a kert liliom-habja?
a szorongás?
kívülről látom magamat,
ami vagyok, árnyéka nélkül kószál a mezőkön,
ami vagyok, mozdulatlanul térdel
a hamuval kitömött fák között,
ami vagyok”

Imaszempontok, 1993

Amikor egy interjú során hitéről kérdezték, Szentandrassy csak ennyit felelt: „Nekem nincs szükségem ilyen mankókra. Én szeretem Istent és rajongok Jézusért. Egyszerűen azért, mert megengedte, hogy hasonlítsunk néha egymásra.” Korábban, egy 1986-os felvételen pedig arról számolt be Szent (valamely festményének keletkezési körülményeit taglalván), hogy az életbevágó műtétje körül (az orvosilag-elméletileg nem létező húszas vérnyomással), kórházi ágyán fekvő megálmódott krisztusi láb, a vízióba szivárgó megváltó (?) üzenet és egy (fel)riasztó kiáltás kényszerítették arra, hogy megfesse azt, *ami a láb mögött van*. („Mily szép, ha feltűnik a hegyeken az örömbírt hozó lába!” – Ézs 52,7) Hogy mit láthatott az archaikus álmok kovácsa rettenet és rejtelem (*fá*)kereszttüzebe nézve, már nem lehet szavak tárgya. Maradandóan, sőt mindinkább érvényes útravalóit – megannyi gyöngyöt a sárba – azonban mindmáig szórja, Rafi Lajos nemrég elhunyt kortárs cigány költő szavaival szólva: *port rúgva a Napba...*

Cigányok vándorlása, festett hegedű, hátlap, 2000

„A Csepürágón egy földgolyóba bezárt ember van, akinek feje felett megy el az idő. Elgyengül, elfárad, ez az út vége. Befogadja magába a föld, nem löki ki. Itt nincsenek előítéletek. Nincs olyan, hogy nekem több van, neked kevesebb. Enyém vagy. Gyere ide” – írja a garabonciásforma, vándorcigány-figurákat idéző képéről (a tanítványaitól is élete végéig tanuló) mester, aki megfestett

Pietà, 2001

alakjai-alakváltozatai (Villon, García Lorca, Szindbád, azaz az ő szavaival élve: „a legnagyobb rajok”) közül talán a kentaurhoz hasonlít legeredendőbb módon (bár ő magát egyszer inkább farkasembernek titulálta). A kentaur humán és animális, kevert létformája, földhöz kötött, ugyanakkor nyilait ég felé lövellő aktivitása mintha a Szent-képekben is megnyilvánulna, ahol e nyilak olykor visszahullani látszanak a sebzett égről a sebzett földre, vért serkentve a felfelé meredőn (festőn, festményt nézőn) is.

„A művészet feltétel nélküli szeretet; és az utad, (...) a te szekered. Viszont, ha arra a szekérre rátaláltál, azt végig kell húzni, mert kapaszkodnak rá...” Szenty – az indiai őshazától egészen az égboltig – húzta végig ecsettel a tüzes szekeret, miközben mindvégig, fáradhatatlanul énekelhette magában: *nem loptunk mi, csak egy szöveget Jézus vérző tenyeréből.*

András Tamara 2000-ben született Kecskeméten. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem esztétika szakos hallgatója.

Dukay Barnabás

Bari Károly összegyűjtött verseinek A befejezetlen tenger című sorozatához

Bari Károly összegyűjtött verseinek / Kalligram 2019 - ISBN 978-363-468-428-1/

BEFEJEZETLEN TENGER című sorozatához

28 oldalon 12 vers (181. old.-tól a 208. old.-ig) Hold- és Napszerűség

hét rövidebb [1. 5. 6. 7. 8. 9. 10.] egy-egy oldalt nem kitöltve

három közepesen hosszú [2. 11. - 3.] másfél, két oldal

kettő hosszú [4. 12.] öt és hét oldal, 8 illetve 13 részből (arany metszésutalások)

* nagy világ is kis világ, a kis világ is nagy világ, egymásba játszik át.

* belső csend valódi csend.

Hordozója, mint akárki más emberfia.

Szívét sorsára hagyta.

Szem nélküli szeme lát és figyel.

Köszöntik, kérdezik, fölemelik, letaszítják, magára hagyják... és csak figyel.

* Lételemény valamikor-egyszer, ígyis-úgyis fölviláglik,

ahogy újhordas éjszakán a gyógynövények látomása a mezőn

az ÉG által választott gyűjtőnek.

Kötelékek.

Van még benne valami, a mit meg lehet bántani?

Egyszer minden elfogy és ott marad a testetlen valóság.

* megtestesült hordozóban önmagunk viselése magasabb gyakorlat bárminél.

Sok színés árnyalat, lélekállapot, rezdülés fátyolként rejti ÖT, az ismételt hetetlent.

Közel Hozzá, távol Tőle, értelmezhetetlen tértapasztalás.

Szeretet áradása.

Atman.

Önzaló.

Csillagos ég – Isten csillagvára
 a hegyekben, fejünk fölött
 a nyári éjszakába,
 rénes végtelen.

Beteljesítések s beteljesülések.

Szövetségesek,
 verebek, galambok, macskák s itt-ott emberek.

Nappali álmodás,
 nyugati szóismétlésekre,
 új próza
 a maradékhoz.

Tavasz,
 márciusi délelőtt.

Szívek csöndje, szavak csöndje, lélek csöndje.

És ekkor Huszein ... a-Halláds látva ŐT, így stólt HOZZÁ:

Ki vagy TE?

S Ő ezt válaszolta:

TE?

Halálra követték.

Esik (mint Andrejnél)

hajnalban,
 nappal,
 alkonyatkor,
 éjszaka.

„fúj a szél, az utat fújja,”

Dukay Barnabás

Dukay Barnabás (1950) zeneszerző. Iskoláit Kisbéren, Győrött és Budapesten végezte. A Zeneakadémia különböző intézményeiben tanított nyugdíjba vonulásáig. Az Új Zenei Stúdió tagja volt. Kitűnő jazzmuzikusokkal – Gadó Gábor, Grensó István és mások – improvizációs koncerteket adott. Két szerzői lemeze és improvizációs felvételei jelentek meg. Tizenhat éve költeményeket is publikál.

Papp
Máté

„A könyvem voltaképpen jóvátétel”

*Interjú Kácsor Zsolttal Cigány Mózes című kisregényéről**

– Egy kortárs, harmincas évei második felében járó költő, irodalmár – számomra megdöbbentő módon – Bari Károlyról szóló esszéjét úgy kezdte, hogy egy éve találkozott először Bari Károly nevével egy könyvesboltban... Mit gondolsz, a magyar kulturális-művészeti, irodalmi élet képviselőinek szűklátókörűsége általános a cigány szerzőket tekintve? Illetve: neked mi volt az első találkozásod az ún. cigány (nép)költészettel, prózával?

– Nem tudom, hogy az említett irodalmár esete mennyire egyedi, mindenesetre nekem furcsa, hiszen Bari Károly nemcsak a cigány, de a 20. századi magyar kultúrának is fontos, megkerülhetetlen alakja. Az ő munkássága nélkül még kevesebb fogalmunk volna arról a cigány világról, amelyről amúgy is elég keveset tudni. Hogy a kulturális élet említett képviselőinek mire terjed ki a szűklátókörűsége, azt nehéz megítélni, tekintettel arra, hogy a magyar társadalom felől nemcsak a cigány szerzőkre jut érdemtelenül kevés figyelem, hanem elég sok művészemberre, származástól függetlenül. Az én találkozásom a cigány kultúrával egy embernek köszönhető: a már említett Bari Károlynak, akit régóta olvasok és szeretek. Nagy tisztelettel tartozunk neki. Követem Jónás Tamás dolgait is, akit ismeretlenül is nagyra becsülök. Igaz, nem irodalom, hanem képzőművészet, de ha cigány kultúráról van szó, akkor meg kell említenem Szentandrassy István festőművész munkásságát, aki igen jelentős életművet hagyott hátra. Ami pedig a cigány kultúrával való, valóban legelső és személyes találkozást illeti, az számomra is a zene útján vezetett: Egerben nőttem föl, ahol a nyolcvanas években több cigányzenészt ismertem. A cikornyás cigányzenét nem szerettem, de a zenészeket nagyon is. Cigány prózai műveket a népmeséken, mítoszokon és legendákon kívül nemigen tudnék mondani, bennem a cigány kultúra inkább poétikus hangon szól.

– A Cigány Mózes című kisregényed már a címében evokál két ősi hagyományt (a zsidót és a cigányt), melyek közül csak az egyik reprezentált, archivált, uralkodóvá vált, társadalomalakító tradíció, a másik amolyan „aszinkron” létezésben lévő, homályos múltú kultúra. Mi volt az alapmotivációd e két világ szövegszerű szintézisére?

– Nem hiszem, hogy volt alapmotivációm a két kultúra szintézisére, ráadásul ez a törekvés azt feltételezné, hogy mindkettőt többé-kevésbé ismerem. Holott nem. A zsidó hagyomány, a Tóra, a Tanach a mindennapi kultúráim része, mégsem állítanám, hogy töviről-hegyire ismerem; ami pedig a cigány kultúrát illeti: sem romológus, sem cigány szakértő nem vagyok. De ha már az alapmotiváció a kérdés, akkor azt mondanám: úgy gondoltam, a magyar cigányság is megérdemel egy saját Tórát. Egy szent-bolond-radikális-formabontó szöveget, olyan eposzt, amely nem idealizál ugyan, de heroizál, még ha ezt abszurd módon is teszi. A cigányságnak szüksége volna ismert történelmi és mitikus ősökre – ezt a nem létező világot igyekeztem megalkotni. Az jó kérdés persze, hogy miért, ha se cigány, se romológus nem vagyok. Igazából a cigányok ellen több mint tíz éve elkövetett sorozatgyilkosságok traumáját

* Pesti Kalligram, Budapest, 2020.

akartam kiírni magamból. Nagyon megviselt lelkileg, hogy ártatlan embereket lóttak le a saját hazámban a bőrszínük miatt. A könyvem voltaképpen „jóvátétel”, még ha ezzel persze nem is lehet az áldozatokat föltámasztani, de azért mégis gesztusértékű tetteknek gondolom a többségi társadalom részéről a kisebbség felé. Ráadásul eléggé jó érzés volt megírni, hogy a regényem fiktív hőse személyesen számol le egy fiktív cigánygyilkossal.

– *Az előző kérdésből következik az a jelenség, amelyre Csengey Dénes is utal a ('80-as évek elején keletkezett) cigány irodalmat taglaló esszéjében: a cigányság mindig aktuális kiszolgáltatottságának ontikus alapelvéről van szó, amely alsó hangon szociálisan érzékelhető; ugyanakkor kulturális értelemben (amolyan felső hangon) is visszahangzik Csengey következő állítása: „Vándor népek történelme sejtések, legendák, mítoszok, a racionális elme számára tétélezések birodalma.” S amellyel kapcsolatban „a szigorú pányvára fogott képzelet is iszonyú képeket vetít elénk”. A te költői elméd hogyan vélekedik minderről (a szociálisan is megragadható, kallódó, lecsúszott, drogos főhős, valamint a megmozgatott cigány legendárium felől)?*

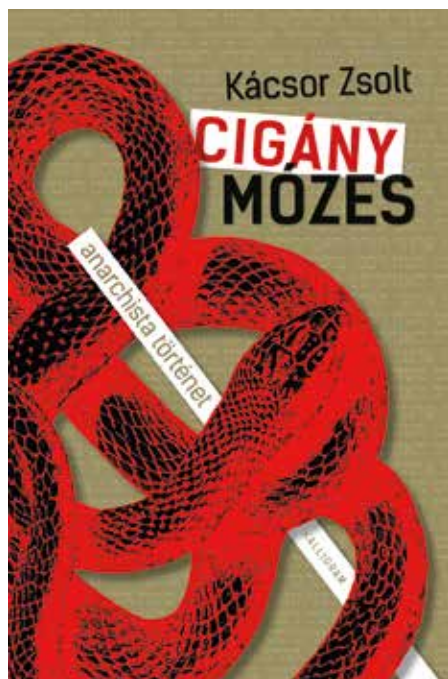
– Odáig nem merészkednék, hogy lételméleti megállapításokat tegyek a magyar cigányságra vonatkozóan, mindenesetre azt eléggé jellemzőnek tartom, hogy a kérdésedben kétszer is előfordul a „szociálisan” kifejezés. Igen, sajnos legtöbbször számunkra a hazai cigányság valóban csak szociálisan skatulyázott réteg, és akkor még finom voltam. Jó volna a magyar cigányságról nem csak ebből az aspektusból beszélni; jó volna, ha a társadalmi tudatban (ha van ilyen) e két fogalomkör nem kapcsolódna össze. Tudom, hogy ez naiv és idealisztikus elképzelés, de azért milyen érdekes, hogy a naiv és idealisztikus elképzelések olykor képesek valósággá válni. Éppen a szociális beskatulyázástól való eltávolítás volt az oka annak, hogy a könyvemben a cigányságot próbáltam kiemelni még a saját történelméből is, és igyekeztem historikus, meseszerű, reliigiózus szintre hozni azokat a figurákat, akiket szimbolikusan érzek. Egyszerre kíséreltem meg a heroizálást és a deheroizálást, ami persze nem az én találmányom, hiszen a héber Biblia éppen így ábrázolja a zsidókat: elemeli őket a mindennapok valóságából, ugyanakkor kíméletlen emberi tulajdonságokkal ruhazza fel őket.

– *Már magyar kultúranropológusaink, néprajzkutatóink, költőink is bajban voltak az autentikus népi eredetmondák, eposzok megképzésével... Te egyfajta imaginárius történetképzésben miképpen vetted bele magad a Cigány Mózes külön bejáratú genezisébe? Mik voltak mindehhez a legfőbb, a kötetben nem jelzett forrásaid?*

– A felkészülés során nagyon sok cigány mondát, mesét, legendát elolvastam, de nem eredetiben, hiszen cigány nyelvjárásokat nem beszélek. Ezeket az eredetmondákat egy az egyben nem építettem be a könyvbe, csak motívumokat, színeket, díszeket vettem át belőlük. A regényben „eredeti” cigány mítoszoknak tűnő történetek ugyanis mind saját szövegek, vagyis „fiktív”, általam kitalált mondák. Ezeket helyeztem rá a Tóra és a Tanach keretére, vázára, ügyelve arra, hogy még azok is észrevegyék a nyilvánvaló párhuzamokat, akik nincsenek otthon a héber Biblia világában. Remélem, sokaknak feltűnnek majd a Zelk Zoltántól vagy Jónás Tamástól kölcsönzött sorok; aki viszont a klasszikus Arany János- és Homérosz-idézeteket nem fogja felismerni, az tényleg magára vessen.

Kácsor Zsolt. Forrás: Facebook

– *A tulajdonképpen (formailag is) megszakítatlan szövegfolyam mennyire alakult asszociatív írásmód, mennyiben egyfajta koncepció, vezérfonal mentén? Helyenként ugyanis az automatikus próza jegyeit véltem felfedezni olvasáskor.*

– Roppant tudatosan dolgozom, mindent előre megírok vázlsruerűen, részről részre, fejezetről fejezetre, szóval vezérfonal nélkül nekem nem megy a munka. Alapnak persze ott volt a Tóra öt könyve: aki figyelmesen és értőn olvassa, rá fog jönni, hogy a regényem öt könyve a Tóra öt könyvének parafrázisa, még a kezdőszavak is stimmelnek mind az öt könyv esetében. Koncepciózus és tudatos volt az is, hogy a Tórához hasonló nyelvi eszközöket használjak: a fokozás jelölésére ezért alkalmazom a gyakori szóismétléseket. Ugyancsak bibliai nyelvi jellegzetesség az élőbeszédből szinte teljesen kivészett határozói igenevek sűrű használata. Az persze minden tudatosságom dacára megtörtént, hogy helyenként a szöveget nem én írtam, hanem a regény „saját maga” – ez ritka és csodálatos jelenség, nehéz is beszélni róla.

– *A te úgynevezett szerzői éned mennyiben van átfedésben a fő alakkal, illetve a tulajdonképpen belőle kilépő egyéb alak(zat)okkal? Melyik vándormotívumo(ka)t tartod kulcsfontosságúnak a műegész (nem biztos, hogy egyszerű) felfejtéséhez?*

– Semmilyen átfedés nincs köztem és a cigány Mózes között, elvégre én nem vagyok se cigány, se drogos, se gyilkos, se vallási fantazta. A bipoláris depresszióját és az olvasási mániáját viszont tőlem örökölte! A vándormotívum érdekes kérdés,

szerintem az állati szféra az egyik legfontosabb, amit kiemelhetek: a főhóst élete során végigkísérik különböző állatok. Ez szintén tudatos írói döntés eredménye volt. Ezek az ember animálisan gyilkos ösztöneit jelképezik, azt a soha le nem vetközhető gyilkost, aki bennünk él, és ha veszélyben érzi magát, akkor gondolkodás nélkül öl. A másik fontos motívum az erőszak, a halál, a harc. A többség folyamatos összecsapása a kisebbséggel. Ezt soha nem a kisebbség provokálja, csak elszenved, aztán a maga eszközeivel reagál rá. Úgy látszik, a társadalmi csoportképződésnek a gyilkolászás elmaradhatatlan velejárója, ami egyre civilizáltabb formában ugyan, de mindig velünk marad.

Tabuk, tapasztalatok és a megtartó közösségek

Zászkaliczky
Zsuzsanna

Beszélgetés cigányokról Forgács Istvánnal

Forgács István romaügyi szakértő másképp látja a világot, mint sokan. Cigánynak lenni című könyvében arról is ír, hogy a cigányok és a nem cigányok közötti feszültség kialakulásában a cigányok is felelősek. Erre szeretné őket ráébreszteni és segíteni abban, hogy – a többségi társadalom támogatásával – kihúzzák magukat a csávából. Számos helyre hívják szakértőnek politikusok, gazdasági szakemberek, beruházók, pedagógusok. Hosszú beszélgetésünk közben is többször pittyen a telefonja, de mintha két helyre is tudna figyelni. Interjúnkban szó esik családról, hagyományról, vallásról, munkáról és foglalkoztatásról, és ami a leginkább biztató: jövőképről.

– *Kérem, meséljen kicsit az indulásáról, családi hátteréről. Láttam az életrajzában, hogy huszonhárom évesen szerzett diplomát – ez látszólag sima ügy, de cigány családban felnövő fiatalnak talán mégsem.*

– Zalaegerszezen, oláh cigány közösségbe születtem. A hagyomány a mindennapjaink része volt. Abban volt szerencsém, hogy nagyon erős vidéki gimnáziumban tanulhattam. Onnan azonnal felvettek az Államigazgatási Főiskolára. A húgom, aki most az *Index* újságírója és az ország egyik legjobb cigány nyelvoktatója, szintén ott végzett.

– *A szülei mivel foglalkoznak?*

– A szüleim egész életükben dolgoztak. Apám szakmunkás volt a Ganz-Mávagnál, aztán piacozott, amíg csak lehetett, édesanyám pedig szakácsnő.

– *Szóval jó szakmájuk van. És ön miért épp ezt a főiskolát célozta meg?*

– Jó kérdés. Kivételesen jó és támogató tanáraink voltak, akik a szociológiát és a hasonló klasszikus dolgokat javasolták a továbbtanulásra – azzal, hogy cigányként ezt tanulja az ember. Én azonban valami gyakorlatiasabb diplomát akartam.

– *Ami kiemeli?*

– Nemcsak, hogy kiemel, hanem a mindennapokban is hasznos.

– *A szociális munka és a szociológia is hasznos.*

– Természetesen, de én a rendszert belülről akartam látni és formálni. Hogy hogyan működik a közigazgatás, hogyan működik az állam. Mit lehet alakítani a közösségeken? Mit jelent a vidékfejlesztés?

– *Hány évesen ébredt rá arra, hogy ez érdekli?*

– Jóval az érettségi előtt. Nagyon egyértelmű döntés volt ez. És kamatozik is, amit ott összeszedtem: tudást, szemléletmódot. Az állam működéséhez nagyon sokféle megközelítés kell. Nemcsak bürokratákat képeztek itt, hiszen szervezés- és vezetéselméletet tanultam, sok olyasmit, amiről nemrég derült ki, hogy nélkülözhetetlen. Rá-

adásul cigányügyben akkoriban – ez a '90-es évek – még nem nagyon volt ilyen tudás a roma közösségek környékén. Nagyon fontos, hogy megéreztem, ezzel a tudással lehet majd a dolgokat alakítani.

– *Nem próféta akart lenni a saját hazájában, hanem?*

– Ez a szándék nem volt meg bennem, nem akartam próféta lenni. Olyan diplomát szerettem volna, amely sokféle lehetőséget kínál nekem a munkavállalásra, karrierépítésre, akár a közigazgatáson túl is. Szervezéshez, vezetéshez, irányításhoz akartam érteni, az emberek koordinációjához. Akkor még nem gondolkodtam azon, hogy a roma közösségekkel konkrétan mit kellene kezdeni. De azt tudtam, hogy akár ott is lehet ezzel a diplomával valamire jutni.

– *Tehát burkoltan már ez is ott volt a célok között?*

– Persze, de nem volt annyira egyértelmű... A budapesti Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány viszont még hallgató koromban jelezte, hogy vár. És mindjárt bele is kerültem a sűrűjébe. Remek munka volt, jó fizetéssel, nemzetközi kapcsolatokkal, rengeteg dolgot tanulhattam meg itt is. Négy éven keresztül Kelet- és Közép-Európában roma közösségi házakat hoztunk létre egy kis csapattal. Pontosabban az általunk közvetített pénzből az érintettek hozták létre ezeket a házakat, ahol helyi tevékenységeket, feladatokat vállaltak, és mi ezeket finanszíroztuk, monitoroztuk, tapasztalatcseréket szerveztünk. Angoltudásom mellett nagy érték, hogy beszélék cigányul – ez a diplomás

Forgács István portréja. Fotó: Talán Csaba, Origo

fiatalok között elég ritka volt, és a nemzetközi roma ügyekben ez nagyon sokat ér. Aztán a 2002-es kormányváltáskor a Miniszterelnöki Hivatalba hívtak. Vállaltam természetesen, de rossz döntés volt. A közeg még nem volt kész arra, hogy például a romák felzárkóztatása kérdésében modern megoldásokra találjunk, hogy ezeket elbírja a rendszer. Ezután az Európa Tanácshoz kaptam meghívást: csináljuk meg Európa legnagyobb roma civil ernyőszervezetét. Ez lett a European Roma and Travellers Forum, amelybe harmincnégy országból delegáltak választott képviselőket.

– *Ez nagy karrier Zalaegerszegről nézve, nem?*

– Zalaegerszeg nagyon jó hely, kiváló alapokat és háttérrel ad mindenkinek, aki onnan származik el. Nekem az a közeg nagyon sokat adott. A Sorosnál eltöltött négy év alatt találkoztam először világnézeti megközelítésekkel, természetes volt, hogy magam is liberálisnak határoztam meg magam. Ez egyfajta természetes állapot: pályakezdő, diplomás cigány fiatalok többsége a balliberális oldalon találja meg magát – sokaknál valóban ott van a háttérben a hányatott sors, a kirekesztettség, a többségi társadalom elnyomása... És bár nekem nem ez jutott, sorsközösséget éreztem sokakkal, akiknek pedig igen. A Jóisten akarta így, hogy ezt az oldalt lássam először, aztán négy évvel később, amikor eljöttem, elkezdhessenek beszűrődni azok a dolgok, amelyek árnyalni tudják ezt a képet. Kiderült, hogy az általunk támogatott roma közösségi házak környékén is voltak, akik nem akartak változást, főleg, ha rajtuk múlt. Ez nagyon sokat változtatott rajtam is: elkezdtem kicsit messzebbre látni a dolgokat. A véleményem megváltozásában nagy szerepet játszott, hogy klasszikus oláh cigány családból jövök. A nyelv, a kultúra, a hagyományok nagyon erősen kötnek. Az én oláh cigány közösségem soha nem akart egy „nagy, hazai cigányságnak” mint

tömbnek a része lenni. „Mi zalaegerszegi cigányok vagyunk. Ne befolyásoljon, hogy másutt mi történik. Nekünk itt, helyben kell megoldanunk a dolgainkat.”

– *Ez nagyon fontos gondolat.*

– Igen, kevesen értik meg, hogy „cigányság” egy nagy homogén masszaként nem létezik. Egyrészt azért nem, mert a három nagy csoport önmagában is hihetetlen különbségeket hoz elő.

– *Ők az oláh cigány közösségek, a romungrók és a beás cigányok.*

– Igen. És rengeteg hozzáállásbeli különbség is létezik. Jó volt rájönnöm, hogy az én cigány közösségem megtette, hogy az erőforrások kinél vannak.

– *A többségi társadalomnál.*

– Pontosan. És a legfontosabb kérdés: hogyan jutok én azokhoz az erőforrásokhoz? Követelözöm, fenyegetözöm vagy keresem a kooperáció lehetőségeit: megpróbálom meggyőzni a többségi társadalmat, hogy ossza meg velem az erőforrásokat.

– *A cigány közösségek – egyébként – nagyon alkalmazkodók. Hiszen egyeseknek a magyarokhoz, másoknak a románokhoz, a szlovákokhoz, megint másoknak a franciákhoz kell alkalmazkodniuk, annyira, hogy a nyelvüket is használják. Épp az alkalmazkodóképességgel – bizonyos szempontból – nem is lenne baj.*

– Persze. Nézzük meg, hogy a hagyományok hogy változnak az én közösségemben! Nálunk a nyelv a kultúra alapvető eleme. A gyerekszülés, virrasztás, a nők helye a családban – ezek az alapvető dolgok úgy tudtak megmaradni klasszikus formában, hogy közben nagyon komoly progresszivitás is jelen van ebben a közösségben. Tehát én más kasztból érkező lányt nem vehetek el, ellenben az apám azt mondja, hogy tanuljak, amíg lehet. Vagy bőven vannak praktikus okai annak, hogy a feleségnek is legyen jogosítványa. Ezekről nem leszek kevésbé cigány. A közösségeknek saját magukban kell megállapítaniuk, hogy mi az, amit értéknek tartanak, mi az, amihez igazodni akarnak. Hasonlít ez a nyugat-európai szociológusok tapasztalataihoz: ha egy Franciaországban élő, ott született arab fiatal a francia többséghez viszonyítva határozza meg önmagát, nem pedig a saját közösségéből eredezteti azt, hogy mi is az ő identitása, akkor ott komoly gond jelentkezik.

– *Tudna mondani konkrét példát?*

– Több borsodi településen fordult elő, hogy cigány fiatalok arra a kérdésre, hogy ők mitől cigányok, nem tudtak válaszolni. Vállat vonnak, félrenéznek. Nem tudják felidézni a nagymamát. Nem tudják, hol dolgozott a nagypapa.

– *Nem tudják felidézni a gyökereket?*

– Sajnos nem. Sokan úgy nőttek fel, hogy mindig a többségi társadalomhoz képest határozták meg magukat – ők a gádzsók –, de hogy mitől cigányok, azt nem tudják megfogalmazni. Ellenben sok oláh vagy beás cigány közösségben, ahol a hagyományoknak megtartó ereje van még, ott három-négy nemzetségre visszamenőleg is fel lehet idézni egy receptet, találni egy fényképet, vagy megmutatni, hogy hol állt az a régi ház, a templom – ezek megmaradnak. Általánosítani nem szabad, de ezek a különbségek igenis kirajzolódnak az egyes közösségek között. Az én közösségem ennyiben, ha nem is gazdagabb, de ennyivel biztosabb alapokra tud építkezni, amikor az identitását akarja meghatározni.

– *Ez egyértelmű. Az identitásom nem abban áll, hogy miben különbözöm, jelesül a többségi társadalomtól, hanem abban, hogy mit hozok magammal.*

– Ha a cigány közösség nem létezik a gádzsók nélkül...

– *Akkor az nem is létezik.*

– Igen, így van. Az én közösségem a gádzsóktól függetlenül is tud létezni. Nyelve van, kultúrája van, nagymama-receptje van. Olyan cigány közösségek kellene, amelyeknek van önazonos identitásuk. Akkor, ha nem is mindegy,

de másodlagos, hogy a többségi közösség hogyan áll körülötte. Mondok konkrét dolgot. Ez a kedvenc példám. Megkérdezi egy cigány fiatalember tőlem – együtt voltunk ösztöndíjasok –: „Te, Pista, hogy főzi anyád a töltött káposztát?” „Hát, anyám nem főz töltött káposztát.” „Nem főz?” „Hát – mondom – nem.” „Hú, oszt milyen volt a telepen?” „Én nem a telepen nőttem föl.” „Nem?” „Nincs cigánytelep Zalaegerszegen, már a hatvanas években sem volt.” „Se töltött káposzta, se telep – há’ milyen cigány vagy te?” Mintha lenne valami ellenőrző lista: kaptál egyest, mert cigány vagy? Igen, pipa. Lakoltattak ki? Igen, pipa. Anyád főz töltött káposztát? Igen, pipa. Hm, akkor te 93%-ban vagy cigány. Ez nagyon rossz megközelítés. Nem szabad a cigányságát senkinek sem csakis ez alapján megélnie, meghatározni. Folyton a külsőségekbe beleragadni nagyon nagy hiba. A helyi cigány közösségekben inputok kellenek, és ha ezek nem jönnek belülről, akkor csak kívülről tudnak jönni.

– *És ehhez a többségi társadalomban is megtalálom a támogatókat...*

– Abszolút így van! Ha az én cigány közösségemben az a téma, hogy a hétvégén el kellene menni a csatka búcsúba – amely 1880 óta fontos eseménye az oláh cigány közösségnek –, akkor ennek semmi köze a többségi társadalomhoz. A saját identitáshoz szükséges inputokat a többség nélkül is meg tudjuk élni.

– *Csatka Mária-kegyhely.*

– Igen, és itt harminc-negyvenezer cigány – fiatalok, idősek, szépen öltözött lányok és anyák – van együtt két napig, és közösségben élnek meg a búcsút. Ehhez nem kell a többségi társadalom, bár örömmel fogadják őket is. Tehát, ha nem kell az öndefinícióhoz a többségi társadalom pozitív vagy negatív hozzáállása, akkor az a közösség erős. És akkor ez a közösség tud tenni saját magáért.

– *Cikkeiben, interjúiban folyton ezzel találkozok az ember, hogy ez az aktivitás közösség nélkül nem működik.*

– Az úgynevezett kollektív áldozatiságot kell meghaladni. Nincs olyan, hogy egymillió cigányt egyszerre utálnak ebben az országban. Vannak jobb és rosszabb közösségek. Mondok példát. Van két nyírségi falu, legyen az egyik X falu, a másik pedig Uszka. Uszka egy protestáns kisegyház és gyülekezet működik. Az istentisztelet kétórás. Zenekar van, zászlók vannak, látványos megnyilatkozások vannak. A cigány pásztor felteszi a kérdést: „Mondjátok, testvérek, jó dolog-e az iskola?” És százötven ember a gyülekezeti házban hangosan válaszol: „Jó dolog!” „Szereted-e a feleségedet, a férjedet?” „Szeretem!” – kiáltja a tömeg. „Rossz dolog-e a drog?” „Rossz dolog!” A közösség érdekében fontos alapvetések fogalmazódnak ott meg, és ezek a belső kohéziót erősítik. Erre van nagy szükség.

– *Fontos, hogy ezeket a mondatokat cigány lelkipásztor mondhatja ki?*

– Nem. Csak az fontos, hogy ezek hangozzanak el. Bár a cigány pásztor lehet, hogy hitelesebbnek tűnik. Ezért lehet, hogy a kis egyházak ügyesebben evangelizálnak, mert könnyebben érnek el közösségeket. Szerencsés az a közösség, amelynek jó cigány vezetője van.

– *A hierarchiájuk sokkal rugalmasabb – ez is lehet oka ennek.*

– Igen, és nagyon egyszerűen fogalmazznak meg nagy dolgokat. Uszka lakosságának 70 százaléka cigány, és itt van ez a gyülekezet talán százötven emberrel. És az utcán egy csikket nem dobnak el... Átmegyünk valamelyik szomszéd faluba, néhány kilométer, és ott viszont már aggasztóak az állapotok. Mindegy, miben hisz egy közösség, csak higgyen.

– *Ilyen szempontból...*

– Igen, bocsánat, persze, ebből a szempontból. De kell, hogy legyen valami, aminek közösségformáló ereje van. Ha a lelkipásztor a helyi közösségben magyarázza el azt, hogy miért jó az iskola, miért jó az idősek tisztelete, miért jó a munka, az önkéntesség, a szolidaritás, a pedagógusok tisztelete, akkor ő a helyi közösséget tudja formálni.

– *Szóval a lelkész tisztelete evidencia?*

– Igen, az, de jól kell csinálnia. Nem arról beszélnek, hogy Magyarországon a cigányoknak milyen rossz, hanem

arról beszélnek, hogy a közösségüknek ott, helyben akkor lesz jó, ha... Azaz az erőforrásokat is a helyi igényekhez alakítva, a helyi szintre kell levinni. Lózungokat lehet dobálni, de az élettér – az élet valóságos tere – helyben van. A falu eleje meg a falu vége tábla között van az a tér, ahol a dolgok eldőlnek, ahol a feladatokat el kell látni. A zalaegerszegi oláh cigányoknak fájhat és fáj is Tatárszentgyörgy, de nem az fogja meghatározni a másnapi relációjukat a szomszédjukkal, az aljegyzővel, a polgármesterrel vagy a pedagógussal, mert a relációjuk a saját közegükben alakul, ahogy alakul. Ez nagyon fontos, de sokan még nem értik. Tatárszentgyörgy végtelen tragédia, de nem növelheti helyi szinten a többség irányában a bizalmatlanságot a cigányok részéről. Nincs kollektív áldozatiság. Ezen sok jogvédő és szociális munkás nem tud átlépni. Nem cigány Mózesek kellene, akik kivetnek minket Egyiptomból, hanem helyben kellene olyan emberek, akik a közösséggel megértettek olyan dolgokat, amelyek a felemelkedésüket szolgálják. Foglalkozzunk azzal, hogy mi történik két faluval odébb vagy az országban, de csak akkor, ha már a saját dolgainkban elértünk változást.

– *Viszont kell a közösség mellé olyan valaki – pap, polgármester, iskolaigazgató, Bogdán László, mindegy –, aki ismeri azokat a lehetőségeket, amelyekkel megkönnyíthető ezeknek a közösségeknek a működése. Ilyenekre lenne szükség.*

– Igen, csak hogy ez nem tanulható igazán. Mármint az a hozzáállás.

– *Erre születni kell? Ön hogy csinálja?*

– Elmegeyek valahova, ahol beszélek az emberekkel.

– *Szóval mindjárt akár több tucatnyian hallgatják, és nem csak a kiemelt vezetők.*

– Abban tudok segíteni, hogy ez a fajta gondolkodásmód belemenjen a fejekbe, hogy ne csak a vezetők, de a közösség tagjai is elsajátíthassák. Például: a személyes sérelmeket függetleníteni kellene a közös és közösségi tenni-
alóktól. És újra mondom, nem okolhatom minden rosszért a többségi társadalmat.

– *További, nyilván kardinális kérdés, hogy a hazai cigány közösségek nagy hányada szegény, sőt mélyszegénységben él. A szegénység felszámolása lenne a legfontosabb lépés ahhoz, hogy a leszakadás abbamaradjon.*

– A tudatosság – főleg, ahol kicsi az emberek erőforrása – nehezen költözik be mind a fejekbe, mind a szívekbe. Az ember alapjában véve gyarló. Egy kevés erőforrással rendelkező embert folyamatosan nyomás alatt tartani – feladtad a csekket? ugye, nem vettél csipszet? és cigit? – megalázó és embertelen. Miközben ők is teret akarnak, nyugalmat, biztonságot, némi harmóniát. Egészen gyarló, de egészséges, ha veszek a gyerekeknek csipszet, mert kiüvöltötte a fejemet, és nekem még dolgom van mára. Tudatosságot vezényszóra nem lehet elvárni. Nagyon lassan lehet az embereket eljuttatni oda, hogy próbáljanak tenni valamit magukért. Ezért nem elég folyton megengedőnek lenni velük szemben, hanem tükröt is kell tartani. Az egyik városban, ahol dolgoztunk, leégett egy cigány család háza. Félmillió forintra lett volna szükségük. A lakossági fórumon ült vagy száz ember, annyit kértem tőlük, hogy aki tud, egy ezrest tegyen ide. Hárman jöttek oda. A fórum után a dohányboltnál fűrtökben lógtak az emberek. Persze, nem nyúlhatok senki zsebébe, hogy mire is költi a pénzt... Az egészséges önkontroll vagy önkényszerítés lehet, hogy segít.

– *Mit jelent ez?*

– Bemegy Jóska a dohányboltba, háromezerért cigit akar venni. Mire az eladó: „Te, Jóska, nem adok cigit, el-
lenben ugyanannyiért elviheted a gyerekeknek ezt a pár tornacipőt.” Józsi elgondolkodik egy másodpercre: „Nagyon fogom bánni fél óra múlva, hogy nincs cigim, de most mégis elviszem a gyerekeknek a cipőt, és akkor lesz a lábán tornacipő néhány hónapig.” Ez a fajta önkorlátozás nagyon sokat tud segíteni. Ennél még jobb példa Monor, ahol a cigánytelepen sok köztartozást halmoztak fel. A szolgáltató ki akarta kapcsolni az áramot. A máltaiak zseniális programja úgy segített ebben a helyzetben, hogy kártyás mérőórákat szereltek fel, ami az elején nehéz volt, de egy idő után megszokták. És a külső kényszer rávette őket, hogy másképp álljanak a dologhoz: takarékoskodjanak az árammal. Ez az önkontroll segít.

– *Raadásul nyomasztó teher került le a vállukról.*

– Abszolút! A saját példámat is el szoktam mondani. Amikor megjön a fizetésem, azonnal átküldöm a feleségemnek. A cigányok ezen mindig csodálkoznak, amikor mesélek erről közösségi fórumokon. És csak akkor kérek tőle, amikor nagyon muszáj – így jókora rész megmarad belőle. „Á, Pista, hát nekem ez biztos nem menne!” – nevetnek a cigány férfiak ilyenkor. De azt ők is értik, hogy amikor kevés az erőforrás, és rábízta az ember a kulcsot valaki másra, akkor az sokat segít. Meg kell tanulni lemondani, és meg kell tanulni szenvedni, bár borzasztóan nehéz. Ez persze azt jelenti, hogy valami cél érdekében szenvedni – hiszen szenvednek ők eleget. A valamiért való szenvedésben tudjuk, tudják, hogy az a szenvedés miért történik. Nem depresszív, hanem konstruktív szenvedés, ahol megszenvedünk valamiért – ez nem folyamatos fájdalom, hanem a valahonnan valahová eljutás – nem könnyű – útja. De a végén vár valami.

– *Olvastam egy cikket arról, hogy a kulcs talán az asszonyok kezében van. Ők azok, akik a pénzt is jobban beosztják, de elsősorban a gyerekekkel való kapcsolatban, a tanulásra biztatásban, otthon őrajtuk van több teher, nagyobb felelősség.*

– Így van, csak hogy a nőket meg kellene erősíteni. Megint tabukról beszélünk. A férfi–nő viszonyt rendezni kell, közelíteni egymáshoz a két pólust. És itt nem csak a családon belüli erőszakra gondolok. Amikor cigány közösségben azt mesélem, hogy az apás szülés milyen klassz dolog, és javaslom, hogy a férfiak vegyenek részt a szülésben, akkor először mindig bolondnak néznek. Majd beszélgetünk egy órát, és az jön ki a dologból, hogy ezt nem is gondolták volna... Magam – oláh cigányként – három apás szülésen vettem részt, és mindig úgy jöttem ki, hogy jobb ember vagyok, több vagyok, megéltem valamit, és hiányozna, ha ez nem lenne az enyém. A cigány férfi és nő nexusában épp az a nehézkes, hogy a férfi a hagyományra hivatkozva levesz magáról felelősséget, terhet, „női dolgokat”. Ettől senki nem lesz kevésbé cigány...

– *És nem lesz nagyobb férfi!*

– Arról nem is beszélve. Persze ne általánosítsunk, de számtalan hasonló példa van. Így aztán még inkább elnehezülnek dolgok, rossz helyzeteknek még inkább kitétté válnak emberek. Azt kell megértenünk, hogy a cigányoknak sokkal kevesebb hibalehetőségük van, mint a többségieknek.

– *Egyik cikkében utal erre – engem mélyen megérintett. Én is rengeteget hibáztam, hibázom, a gyerekeim is nyilván sok hibát elkövettek, de nagyon erős háttér volt mögöttem, mögöttük: az anyjuk, az apjuk, a családjuk, a gyülekezetük, baráti közösségük – mikor mire volt inkább szükség. Egy cigány kamasz, ha egyszer hülyeséget csinál, olyan gödörbe csúszhat bele, ahonnan aztán az életbe nem tud kímászni.*

– Pontosan így van. Ennek a megértése, hogy kevesebbet lehet hibázni, valamint ennek az igazságtalanságát elfogadni borzasztóan nehéz. De nem tudunk jobbat tanácsolni, mint azt, hogy nekik háromszor jobban meg kell gondolniuk a döntéseiket, mert később helyrehozni szinte lehetetlen.

– *Szorosan kapcsolódik ide az iskolák és az iskolai szegregáció kérdése is. Mit gondol erről? Megegyezhetünk, gondolom, abban, hogy rossz. De úgy látom, ez kétirányú folyamat lehet: szándékos szegregáció – a többségi társadalom részéről, illetve szegregálódás – a cigányság részéről a negatív viselkedésminták következményeként. Persze mindkettő zsákutca.*

– A szándékkal történő szegregáció jogellenes, és fel kell lépni ellene mindenféleképpen, ebben nem lehet vita. A passzív szegregáció olyan folyamat, amelyet ma nem lehet befolyásolni közvetlen módon. Ahhoz arra lenne szükség, hogy több gyermeket vállaljanak a nem romák, és ne engedjük a szabad iskolaválasztást. Ennek nem sok értelme van. Helyette arra kellene koncentrálni, hogy azok az iskolák legyenek a legjobban felszereltek, a legjobb körülményeket és a legjobb tudást kínáló iskolák, ahol sok a roma és hátrányos helyzetű diák. De az eredményekhez

az is kell, hogy a jó körülmények között és a jó tanárok által tanított diákok és a családjaik maguk is segítsék, hogy az oktatói munka eredményes legyen.

– *Az uszkaiakkal kapcsolatban már érintettük a kérdést. Nagyon érdekel a véleménye: milyen szerepe van, lehet az egyháznak – vallásosságnak, hitnek – a cigányság „felzárkóztatásában”?*

– A '90-es évek végére elfogytak a valódi, erős, összetartó cigány közösségek, illetve csak nagyon kevés helyen maradtak meg, és ott sem úgy, ahogyan az korábban jellemző volt.

Ez azt jelenti, hogy ahogyan átalakult egy-egy település belső demográfiája, ahogyan fogytak és átalakultak a szolgáltatások és közösséghez kapcsolódó szokások, magatartásfajták (például elfogytak a programok a művelődési házakból, mert mindenki otthon bújja a telefont, vagy a közeli városba jár teszközni és plázázni), úgy gyengült a belső szolidaritás, odafigyelés, közösségérzet. Ez sok településen oda is vezetett, hogy kiderült, a cigány közösségekben nagyon sok esetben pont a belső viszonyok romlanak meg annyira, hogy egymással szemben megjelennek a feszültségek, konfliktusok, sok esetben akár tettelegességig is jutó ellentétek. Ezek a közösségek nem közösségek már. Hogy ezt vissza lehessen fordítani, vagy a közösség érzetét újra fel lehessen ébreszteni, ahhoz komoly szükség van az egyházakra – történelmiekre és a protestáns kiségyházakra egyaránt. Vannak klasszikus értékek, amelyek

minden, a zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó gyülekezeti közösségekben örök érvényűek maradhatnak. Ezek az értékek ma mindennél fontosabbak, hogy a közösségek és az azokat alkotó családok ne essenek teljesen szét. A mai modern világban számos dolog kérdőjeleződik meg – az egyházi közösségek segíthetnek abban, hogy ennek a megkérdőjelezési folyamatnak gátat lehessen szabni. Az egyik kedvenc szavam a megkérdőjelezhetetlenség. Mert a világ és az emberiség akkor marad egész és egészséges, ha egyes dolgokat soha nem enged megkérdőjelezni. Ilyen dolog a család és az élet védelme, az erőszak elutasítása, az egyenlő jogok kérdése, az idősek megbecsülése, a tanulás és a munka tisztessége, a család és a közösség érdekében felvállalni szükséges felelősség kérdése, a mások tisztelete, valamint a többséghez igazodás úgy, hogy a kisebbség jogai se sérülhessenek. Ezeknek a dolgoknak a megtartásában sok mindenki sokat tehet, de talán a vallási közösségekre is bátrabban lehetne építeni, mint a korábbiakban.

– *Min dolgozik most?*

– Van egy kis szakmai csapatom, tizennégy szerződésünk van folyamatban. Mi a cigányügyet gazdasági kérdéssé formáltuk. Tehát én a gazdasági alapú társadalmi felzárkózásban hiszek. A világ egyik legnagyobb üdítőital-gyártója megkeres, hogy egy roma és hátrányos helyzetű fiatalokat motiváló tréningprogramot szeretne megvalósítani, és kéri, hogy dolgozzak benne. Vagy a paksi atomerőmű-beruházás a térségben amúgy meglévő munkaerő biztosítása érdekében bevonna cigány fiatalokat, ezt is segíthetem, és ebben is rengeteg izgalmas feladat jelenik meg. Több nagyvárosnak próbálok abban segíteni, hogy a cigány munkaerő jól hasznosuljon, vagy hogy eredményesebben tanuljanak a cigány fiatalok. De segítem a kormányzati szereplők munkáját is, vagy éppen pedagógusokat vagy közfeladat-ellátókat tréningezek.

Forgács István portréja. Fotó: Talán Csaba, Origo

– És ezen nemcsak maga keres, hanem mindenki: aki foglalkoztat, és aki munkát vállal. Sőt a családjuk is profitál, anyagilag és mentálisan is.

– Az egész cigányügyet sokáig körbelengte ez a szociális-mentális hátrányos helyzetről szóló diskurzus. Ehhez járultak a segítség nehézségei: az önkéntesek kiégnek, belefáradnak, az alapítványoknak elfogy a pénzük. Aki altruista módon megy bele a cigány ügyekbe, nem bírja sokáig. Részben, mert megváltozik az élethelyzete, és pénzre lesz szüksége, másrészt pedig bele is fárad a gyors eredménnyel nem kecsegtető munkába. Én az értékes időmet megpróbálom arra fordítani, hogy a gazdasági alapú társadalmi felzárkózást próbálom előmozdítani.

– Meg hosszabb távon segít. Amit most csinál, az nem látszatsegítség, hanem nagyobb, távolabbról látszó, mérhető eredménye van.

– Ha egy vidéki nagyváros a javaslatomra ösztöndíjprogramot indít, vagy ha a paksi atomerómű-bővítés miatt támogatáshoz jutnak olyan szakközépiskolák, ahol cigányok nagy számban tanulnak, esetleg valaki a motivációs tréning miatt megy vissza tanulni, akkor az siker, mérhető siker.

– Nagyszerű kifejezést olvastam Sárosi Péter Indexen megjelent cikkére válaszolva: no-go zóna helyett to-go zóna. Mit ért ezen?

– Azt, hogy oda kell menni és meg kell nézni, hogy mi történik a roma közösségekben. Fontosak az elméleti kutatások, fontosak a gyakorlati felmérések, fontosak a könyvek, de nagyon kellene, hogy a roma közösségekről úgy gondolkodjunk, hogy elmegyünk, és megnézzük őket egészen közélről. És rengeteg tabu van, amelyek ledöntéséhez az kell, hogy ott legyünk, és lássuk közvetlenül, hogy minek kellene megváltoznia. Mondok két ilyen tabut: cigányok és drog, cigányok és családon belüli erőszak. Szerintem mind a kettőben komoly gondok és elvégzendő feladatok vannak. De csak akkor lesz változás, ha ezt ott, helyben próbáljuk meg előmozdítani.

– Mit gondol erről a mondatról a magyarországi cigánysággal összefüggésben? „A közösség félelem ellen is kitűnő orvosság.” (Csányi Vilmos)

– A közösség nagyon kell, mert segíthet abban, hogy az egyén pszichéje kevésbé sérüljön akkor is, ha nagyon sok trauma éri. Éspedig a cigány közösségekben nagyon sok cigány embernek rengeteg küzdelem jut az életben, ami biztosan rombolja az egészséges lelket, ezen a közösség önmagában segíteni tud, és akkor a félelem (a holnaptól, a többségi társadalomtól) is oszlani tud.

– És ez? „A rasszizmust a szorongás táplálja és a fantázia erősíti meg.” (George Dennison)

– Ez elméleti okfejtésnek szép gondolat. De ma már úgy vélem, nem az a rasszizmus, mint ami húsz éve volt. Az idegenkedés nem egyenlő a rasszizmussal. Az idegenkedést pedig nemcsak az előítéletek, de a saját tapasztalatok is erősítik, és ezek azok a helyzetek, amikor mindenki visszautasítja a rasszizmus vádját. Én ezzel kapcsolatban még egy mondatot fűznék hozzá, és ez a saját gondolatom: az előítéletek elleni leghatásosabb küzdelem, ha nem hagyjuk beigazolódni őket.

– Remélem, jó talajra hullanak ezek a magok.

Zászkaliczky Zsuzsanna 2009 óta a Credo főszerkesztője.

Völgysötétből, kitaposatlan úton, a csúcsra

KELE FODOR Ákos: *A szív vége. Cigány újmesék.* Tea Kiadó, Budapest, 2018.

Mindenkinek lehet egy meseországa, amely más, mint az összes többi világrész – de vajon mi lehet a közös e párhuzamos univerzumokban? Kele Fodor Ákos kötete, *A szív vége* „Cigány újmesék” alcímmel jelent meg, egészen újszerű világot tárva az olvasók elé; mi pedig kíváncsian léphetünk be körbenézni, felfedezni ezt az újonnan és egyszermind újratemtett mesevilágot. A „mese” címke itt értelmezésre, újraértelmezésre szorul, hiszen nem gyerek-, hanem felnőtt-mesékről van szó, ami Bán Sarolta markáns, erős képi világú grafikáiból is egyből átjön, még mielőtt egy sort is olvastunk volna. A szuggesztív védőborító alatt fekete, téglaszzerű könyv található: mesék, inkább Grimm, mint Disney köntösében. Hiszen itt a háttér is fekete, a képvilág sötét és felkavaró, valahol a horror és a szürreália mezsgyéjén fejtve minket, hogy aztán tapogatózva keressük a kiutat. Bizonyos értelemben „szabadulószoza” is az olvasás, nem csupán felfedező kaland. Az érzelmi völgysötét bevilágításához fényes, magas csillagok kerülnek, még mielőtt egészen bealkonyulna a kép...

Kele Fodor gondosan felépített kozmológiát terít elénk, műgonddal mazsolázva ki alighanem megszámlálhatatlan könyvtári és élő terepgyakorlat-óráját, illetve azok felhalmozott anyagát, amelyből sajátosan folklorisztikus nyelvezetet, burjánzó pseudohagyományt szintetizált. Nyilván egészen más néprajzos vagy romológiai háttérismeretekkel olvasni *A szív vége* történeteit, ahhoz képest, hogy az ember csak úgy odatéved a Kesélyik, Holyipik és Locholicsók lakta végekre egy sötét éjszakán. Mégis, a szövegekben rejlő történetek, valamint az egész műmitológia megáll önmagában; biztonsággal olvasható mindenféle különleges előképzettség vagy beavatottság nélkül. Ennek az alacsony küszöbű hozzáférhetőségnek pedig nem csak az az értelme, hogy az olvasó magyar lakosság nagy része jobban megismerheti a cigány hagyományt és folklórt; mindinkább attól lesz érdekes, ahogyan a szerző elhelyezi ezt a kevésé

körüljárt világot a befogadó valóságához képest. (Nem is egészen belülről, nem is egészen kívülről helyezve azt.)

A narráció alapvetése, hogy az úgynevezett *újmesét* tényleg elmeséli valaki – nem pusztán narrátorként, hanem virtuális közösség részeként, egész mesehallgató sokadalomnak szólva, melynek tagjai mind beszélnek ezt a nyelvet, amelyen a mesélő is megszólítja őket. Eme szövegvilág tehát nem egyfajta átfordítás vagy adaptáció, hanem szerzői szavak összessége – interkulturális narratívában. Kele Fodor úgy merít és adaptál, hogy magyar nyelvre írja a művet, miközben vegyes kulturális-etnikai háttérű közönséghez (multikulturális közeghez) szól. De hol is helyez el bennünket? Egyáltalán, mi az új az újmesé(k)ben? Sok minden persze: elsőre már a nyelvezet is egzotikus, a látványvilág is szembetűnően egyedi; ugyanakkor a mitológiai szemezgetés és világbarkácsolás egyáltalán nem újszerű, hiszen a fantasyirodalom klasszikusai, de még a modernizált műeposzok szintetizálói is előszeretettel építik be az általuk fellelt folklórt egy-egy újraértelmező alkotói koncepcióba. Tolkientől Macphersonig sokan és sokféleképpen nyúltak különböző folklór-, illetve epikus hagyományokhoz. Ami ezeknek a feldolgozásoknak a problematikáját mindig összeköti, az az autenticitás kérdése. Tolkien valami ilyesfélét mond: *Ez itt mesevilág, utánam, olvasó!* Macpherson pedig simán elhitei, hogy lefordított egy eredeti gael-kelta forrásszöveget. Kele Fodor saját művét ezzel szemben nem állítja be autentikus folklórnak, de saját kútforrásból írt fanfictionnek sem: saját utószavában beszámol négyéves kutatómunkájáról, írása koncepciójáról stb. Az újírási alapos háttérmunkája alkotói szabadságot és egyfajta alternatív folklórháttérvilág-alkotói koncepciót is magával hoz; persze paratextusként, ami a szövegek befogadását nem feltétlenül könnyíti meg, bár kétségtelenül választ ad sok menet közben felmerült kérdésre.

Ezek közül az egyik legégetőbb az újmesék cigányságának identitáshalmaza, amit nyilván a mai magyar kulturális kontextusban kell elhelyezni. Magyarorszá-

gon alapvető tendencia az általános cigányellenesség és a (többé-kevésbé szalon-)rasszizmus; ezt azért is fontos tényként leszögezmem, mert két vonatkozásban is meghatározó lesz a könyvre nézve. Mert a szerzőre így akarva-akaratlanul a másság nagykövetének kikerülhetetlen szerepe hárulhat (a többségi közönség felől). Másfelől a cigányságnak „magyar” hangot adás is bélyege lehet a kötetnek. Persze nem mintha ne magyar lenne eleve az a hang, amelyen megszólalnak a történetek, és nem mintha Kele Fodor külső segítsége nélkül ne találna magának ilyen-olyan úton-módon hangot a cigányság. Örvendetes módon a szerző mindkét charybdist öntudatosan kikerüli: az általa felépített mesevilágban nem vélt vagy valós mondanivalók, nyílt vagy rejtjelezve kódolt üzenetek labirintusában tájékozódhatunk, mert mindennel szövegszerűen „tapintható” önértékként találkozunk. Ebben a vonatkozásában sikerül az „igazat mondani, nem csak a valódit”. A hagyományban megmerített műmesék kreálmányai autentikusnak hatnak, a cigány identitás témája pedig (bár reflektált) nem kisebbségi identitáskényszerként van jelen, hanem mint alapértelmezett tradíció: szörnyekkel és tündérekkel, csodalényekkel és beszélő alakváltó állatokkal.

A már említett közösségi mesélői pozíciót venném másik gócpontnak: ez alapján az a szóbeli közösségi hagyomány köszön vissza, amely a mai könyves kultúrától alapvetően idegen. Hiszen a nyomtatott szöveget nem meséljük és hallgatjuk, hanem olvassuk – ezt a zökkenőt egy közönség előtt, élőszóban előadó mesélőnek fel-tüntetett narrátor sem fogja áthidalni. Ám ezen hamar, szinte észrevétlenül átlendül az ember, és amint teljesen ismeretlen tájak, szereplők és események forgatagában halad előre – gyakran az eltévedés határán –, a legtöbb, amit tehet, hogy erősen kapaszkodik a mese fonalába. Szimpatikus lehet a mágia, babona és a tabuk döntőgetése a mesefolyamban, egészen más normák és fogalmak szerint szétszálazva eme hálószerű fonalat, mint ahogy

azt a népmeséket idéző forma alapján feltételezhetnénk. „Az átkok helyet keresnek” – ezzel a pár szavas idézettel akár összegezhető is, ahogyan viszonylag epizodikus fejezetekben egy egész mitológiai panteon balettozik el a szemünk előtt, szinte minden elképzelhető emberi és embertelen megpróbáltatással terhelve. *A szív vége* ráadásul a testiség univerzális félelmeit és gyötrelmeit is alaposan kivésézi; igaz, a maga szalonképességi szabályai szerint választékosan, stílszerű következetességgel. Nincs messze innen a görög mitológia, Ovidiusszal, vagy az újvilági törzsi szövegek világa sem: az ember helye a világot, az életet meghatározó jótékony és kártékony erők között esetleges, törekény, a pusztát túléléshez is hősiesség, bátorság, kitartás és legfőképpen lelemény szükséges.

Lehetetlen és méltatlan próbatételeken kell átesnie szinte minden történet esetében egy-egy szereplőnek; az ezzel járó meseelemek hol kozmikus léptékűek és szimbolikusak, hol pedig inkább bizarr vuduceremóniakat idéző boszorkányságbonyodalmaknak tűnnek. Átkok és ellenátkok, ősi szerződések mesebelien teljesíthetetlen feltételekkel, újabb és még újabb kanyarok és csavarok, meg persze rengeteg kiszámíthatatlan és szélsőes hatalmi önkény – mindez egészen váratlanul került helyre bennem, amint elképzeltem, milyen lehet a mai „normalitás” valóságát így elmesélni, még ha csak olyan köznapni dologról is van szó, mint például a hivatalos ügyintézés. Idegenszerű, gyakran ellenséges, néha pedig jóságos meselények tűnnek fel, akik érthetetlen mágikus blablával kövezik ki az A-ból B-be való eljutást: innen nézve teljesen stimmel az ügyintézős párhuzam... Hogy épp tintapecsét vagy egyik-másik nehezen beszerzett testnedv kell az adott akadály leküzdéséhez, csak ugyanazon mitikus massa alakváltozata, a lényeg, hogy misztikus módon megvalósulhasson egy amúgy gyakran triviális torlasz leküzdése. Hiszünk mi „idekint” is bőven babonában, mesebeli félistenekben és démonokban – talán egyszer majd ezeket is archaizálva írja meg valaki egy valamikori jövőben.

Akárhogy is éri a kortárs olvasót ez az epika (hogy ezt a könyvet végül interkulturális szafarinak tekintie-avagy érzékenyítő társadalmi szatírának, dark fantasy utazásnak, folk-horror fúziós népmesekötetnek, esetleg modern folklórértelmezésnek), *A szív végével* (ami magát a halál pillanatát jelenti) messzire kanyarodhat

a cigány kultúrához kötött fősodorbeli sztereotípiáktól és elvárásoktól, valami egészen egyedi és kitaposatlan úton. Ez az út gyakran meredek, a táj pedig fenyegető, kietlenül sötét: de feltétlenül ajánlott körbenézni a csúcsairól – ellátni egészen messzire.

Dányi Dániel

Nem csak kenyérral él az ember

VERSEGI Beáta Mária: *Punya. Egy falat kenyér*. Keresztény Múzeum, Esztergom, 2020.

A *Punya* – *egy falat kenyér* a legtöbb irodalmi kategórián kívül áll. Nem kér a keretéből, és nem kedveli a halmazokat. Feltehetnénk a kérdést, hogy ez a *Punya* akkor tán különködő, kihúzó lázadó-e, ám ez így azért mégsem volna helytálló. Érzékletesebb talán, ha úgy fogalmazunk: a *Punya* oly sok kategóriába tartozik bele egyidejűleg, hogy azzal akaratlanul is önálló kategóriát hoz létre. Nem szándékozott tudatosan új halmazt nyitni, ám nem maradt számára más megoldás, mivel a már meglévőkben nem érezte magát otthonosan. Lett hát belőle kategóriateremtő: egyszerre szól gyermekeknek és nem csak nekik; egyszerre mesekönyv és mégsem az; egyszerre cigánypasztorációs eszköz és közel sem csupán az; egyszerre tölti ki az evangéliumok képzeletünkre bízott réseit, és közben esze ágában sincs felülírni a Bibliát.

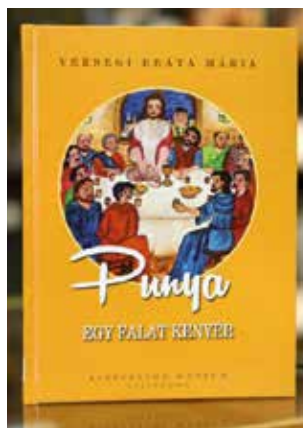
A *Punya* tehát – kategóriák közti kategóriateremtőként – képes volna akár komoly műfajelméleti vitákat generálni, ha nem a könyv műfaja volna mind az alkotó, Versegi Beáta Mária, mind a befogadók felől tekintve a történet legkevésbé lényeges jellemzője. Stílszerűen úgy is mondhatnánk: ez így alakult, ez sült ki belőle; ugyanis a történet a *Punya* – *egy falat kenyér* címet kapta, mely utal egyrészt magára a „punyára”, a cigány

kenyérre, amely több alkalommal is fontos szerephez jut a könyvben, másrészt pedig erősen kapcsolódik Jézus Krisztus alakjához is.

Versegi Beáta Mária, a Nyolc Boldogság Közösség szerzetesnővére, teológus, szupervizor, coach, tréner az 52. nemzetközi eucharisztikus kongresszus oktatási referenseként támogatja, követi a rendezvény lelki elő-

készületeit. Ilyen módon még 2019 nyarán merült fel benne a kérdés, miként tudná bevonni a tudományos előadások és rendezvények iránt kevésbé nyitott rétegeket, s különösen a cigány kisebbséget a kongresszusra történő előkészületbe. Vagyis miként tudná velük megosztani a kongresszus és Jézus üzenetét? Célja egyfajta adományozó kölcsönösség lett, egymás felé történő kölcsönös odafordulással – és mindennek legfőbb eszközeül egy ősi eszközt, a történetmesélést választotta. Így lettek a *Punya* szereplői evangéliumi alakok és egy cigány család

tagjai, akiket olykor a névtelen bibliai figurák helyébe léptetve fedezünk fel. Különös kettősség ez: az ismeretlen mellékszereplők személyiséggel, ismerős arcvonásokkal telnek meg, s a Szentírás lapjairól közénk lépve hirtelen valódi, érző, szerető, szenvedő emberekké alakulnak át a szemünk előtt. Ahogy pedig csökken a távolság, egyre ismerősebbé válnak, sőt eggyé közülünk – akik mi magunk vagyunk vagy lehetnénk, itt és most. Ezt a lehetőséget kínálja fel nekünk a *Punya*.

Egy idő után, miközben előrehaladunk a történetben, az evangéliumokban járatosabb befogadók számára kifejezetten izgalmas játékká válhat az olvasás; keressük, várjuk, hogy a Bibliából ismert szereplők felbukkanjanak, hogy ráismerjünk egy-egy jelenetre. A keresés kapcsán pedig új kérdések állnak elő: ugyanezzel az izgalommal keressük-e életünkben a „bibliai” helyzeteket? Képesek vagyunk-e – éppúgy, ahogyan a mesében olykor felbukkanó Jézust – felfedezni Isten jelenlétét a magunk életében? Ezzel együtt a *Punya*nak nem célja új tartalmakkal kiegészíteni az evangéliumot, hiszen erre nincs szükség; ám segíthet másként, új szempontokkal, frissebb szemmel olvasni a Szentírást. Az újszerű – a kiemelt bibliai szakaszok hagyományos olvasatához képest szokatlan – látásmód másféle olvasatok, értelmezési lehetőségek megalkotására készíti a befogadót. Cinkának és családjának Krisztusával párhuzamos életútja ugyanis arra sarkall, hogy a frissen kapott viszonyítási pontokat elhelyezzük a szentírási részletek tükrében, és fordítva: leporoljuk, ismét az első befogadás élményével tekintünk rájuk, egyúttal aktualizáljuk önmagunk és az adott pillanatban rendelkezésünkre álló világszemléletünk, gondolatmintáink, érzéseink számára a Szentírást.

Erre a gondolatkíséretre s egyben lelki kalandra hív a *Punya* a már említett műfajköztiségében is: merjünk kilépni megrögzött kategóriáinkból, műfajokhoz kötöttségeinkből; merjünk beleereszkedni a műfajok közti átjárhatóság szabadságába, ebbe az új, felcímkezhetetlen valóságba, és merjünk általa figyelmesebb szemmel tekinteni a Szentíráásra, valamint a bennünk Isten szava által kibontakozó életre. Ajándékot kapunk így: Cinka családjának szemén, gondolatain keresztül kerülhetünk közelebb Jézushoz. (Fikció ez, amely nem akar a tényszerű valóság szerepében tetszelegni; őszinte, nyílt fikció, mely mégis igazat mond, akárcsak mesekincsünk java.) A könyvet, melyhez Török Csaba atya, teológiai tanár írt előszót, tömör címek osztják öt fejezetre: *A születés*, *A próbák*, *A meglepetés*, *A nagylelkűség*, *Az élet*; s nem kevésbé tömörek maguk a címek alatt húzódó történetívek sem. A szép, igényes megjelenésű könyv nagybetűs, szedése szellős, jól olvasható. Kiváló választás hát esti mesét olvasni kívánó szülőknek vagy önálló olvasásra vállalkozó gyerekeknek –

mindazoknak tehát, akik számára a zökkenőmentes olvasás még kihívásokkal szegélyezett, de azoknak is, akiknek teológiai értekezésekben és tanulmányokban megfáradt szeme valami üdítőbb olvasmányra vágyik. A mű utolsó lapjain két interjú olvashatunk az alkotókkal, Versegi Beáta Mária nővérrel és az illusztrációkat készítő Ráczné Kalányos Gyöngyivel, melyekből kitetszik a készítők elhivatottsága, motivációja, és világossá válik a teljes, Istentől gazdagon megáldott munkafolyamat is.

***

Míg Versegi Beáta Mária a történetet és a könyv hiteleségéhez szükséges fogalmi-teológiai háttérrel dolgozta ki, addig Ráczné Kalányos Gyöngyi már ezek ismeretében festette meg a fő jeleneteket. Így készült el a kötet, s az írás folyamatával párhuzamosan a tizennégy festményből álló sorozat, oda-vissza kölcsönhatásban.

A *Punya* Ráczné Kalányos Gyöngyi jellegzetes világgépének, összetéveszthetetlen, kedves alakjainak képi tolmácsolásában jelenik meg. Az illusztrációként szolgáló festményeken a reménnyel átitatott élet kerül előtérbe, első pillantásra mintegy háttérbe szorítva a kemény, durva, felfoghatatlan drámát, amely mind a cigány család, mind Jézus Krisztus életét végigkíséri. A virágmintával díszített öltözékek, ingek, kendők jellemzően a cigány család tagjain jelennek meg, mintegy jelezve: virágzó, burjánzó, gazdag sokszínűségben megélt történet az övék, s ez a megjelenítés – szépen rímelve a történetben ábrázolt család leírására – megközelíthető természetességet sugall. Az alakok stilizált egyszerűséggel jelennek meg a képeken, illetve a könyv lapjain, de ugyanez a puritánság jellemzi Jézust, Máriát és Józsefet is. A kedves, bájos figurák világára pillantva elsőre talán azt feltételezzük: ez a kifejezésmód könnyebben befogadhatóvá teszi, mintegy lecsiszolja az elkerülhetetlen dráma éleit. Azonban – a tizennégy darabból álló illusztrációsorozat utolsó festményeihez érve – be kell látnunk: egy ilyen szép, bájos világból, a mesekönyvek idilljének kontextusából hangosabban rí ki a fájdalom, erősebben markol a szívbe a döbbenet, a kiontott vér pedig mintha még

vörösebben izzana... A kifejezőmód naiv egyszerűsége és a dráma sűrűsége között feszülő mérhetetlen kontraszt az, ami párhuzamra talál a *Punya* történetével. Ahogy a könyv a mese nyelvén beszéli el a leírhatatlant, úgy beszél el a festmények a naiv művészet nyelvén a soha nem látottat – érthetően, stilizáltan, emberközeli; nem utolsósorban hatást gyakorolva a valamennyiünkben ott szunnyadó, gyermeki, ösztönös befogadóra.

Az esztergomi Keresztény Múzeumban októberben nyílt (2020. december 31-ig megtekinthető) kiállítás ezt a tizenégy, könyvillusztrációként szolgáló festményt mutatja be, ám a tárlat ennél sokrétűbben látatja a *Punyát* magát. Megjelenik – a formátumához illő módon, interaktív képernyőn – a könyvből készült, online is elérhető digitális képregény, valamint a történet feldolgozását

segítő óravázlatok részletei is megtekinthetők, amelyek a katekéta munkatársak szolgálatát hivatottak segíteni. Láthatunk továbbá nagyított képeket arról, amint egy cigány többségű település női olvasóköreben, egy foglalkozássorozat keretében éppen a *Punyát* dolgozzák fel a résztvevők. Megragadó, elgondolkodtató felvételek ezek arról, ahogyan érdeklődő tekintetű asszonyok merülnek el Cinka és családja történetén keresztül az evangéliumban, mellyel addig így, ilyen közeli, megtapasztalható formában valószínűleg soha nem találkoztak. Most örömmel fogadják a *Punyát*: olvassák, beszélnek róla... Ki-ki letör belőle magának egy darabot, ízlelgetik, kóstolgatják. Egy nap pedig tán hazaviszik, elteszik, és ínséges időkben továbbadják mindazoknak, akiknek szükségük lesz rá.

Leitner Veronika

Amit estig raktak

Múltba nyíló kapuk – Ország Lili művei az Antal-Lusztig-gyűjteményből. Bozsó Gyűjtemény, Kecskemét. 2020. március 18. – október 4.

„És mondának: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, és szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész földnek színén.” (1Móz 11,4)

Elhaladva a zárt ajtók báránnyal bekent félfái mellett, Ország Lili művészete olyan *válaszfallakon* zörget, amelyek e kérdő kopogtatás minden egyes pontján valamiképpen kinyílnak, és *feltárják* a lüktető falak bensejében szervesült permanens apokalipszis üzeneteit. A nyomtatott áramkörökből konstruált körkörös romok forró felületeit borostyánként borítják be az elmeszesedett mementók memóriakártyái és a véglegességre vonatkozó jóslatok jelképei. A 20. század világései után, a faltól falig némaságban – mikor a bábeli lármának már legvégző visszhangjai is kőbe vésettek – Ország Lili nekilátott lekottázni azokat a hangokat, amelyeket egy

egyet ostromló torony teste adhat. „Annyira bizonytalan az elmondott szó. A leírt áttekinthetőbb, javítható, időbeliből síkbelivé válik, egyúttal megmutatkoznak az elképzelés hibái is. A javítások a leírt képszerűség és a gondolat összehangolását szolgálják; hogy maradó szerkezetű álljon össze. Amelyik igaz is meg nem is, de egyfajta önálló valóság, többféle, de nem változtatható kapcsolatok tömbjévé válik. Írás a falon. Élettartama a fal élettartama. Aztán a fal összeomlik.” (Kondor Béla: *Törekvéseim margójára*)

A *Vándorok és várakozók* csapásain bolyongva az ember időről időre hátára vesz, majd lerak néhány kavicsot és téglát – így válva öntudatlanul is önnön útvesztőjének kőművesévé. Ország Lili aligha láthatta és festhette volna meg végül felülről, a *Labirintus kapuján* túlról ezeket a rejteketakat, ha nem építi fel, bontja le, járja végig és veszíti el azokat, s magát bennük. Ha az útjában álló vámszedők azt követelték, akkor bele kellett olvasztania testét a lobogó tűzfal mézshabarczába, halálugrást kellett végeznie a *Nekropolis* sáncai közé, át kellett préselnie magát a téglagyár féregjáró-

tain, és végig kellett olvasnia (bekötött szemmel is) a *Siratófal* réseibe gyűrött kitlik milliányi imádságát. A *Próbababok* mögé húzott paraván és a *Fátyolos nő* alakja mögött omló vakolat tehát éppúgy a *Labirintus* litoszférajának *architektonikus lemezeiből* épült fel és morzsolódott le, ahogyan az absztrakt írásjeleket őrző *Pompeji* és a *Római falak* vagy a *Keleti ikonosztáz* kulcslyukszerű kapui. A palimpszeszt sírkövek között megágyazó relikviák ezekkel együtt adnak hírt egy *Sosem volt naptár* napjairól, melyekben az évezredek kataklizmatikus kötörmeléke alól kibukó anygalszár-

nyszobor fossziliaként őrzi egy röpképtelenségre ítélt *Palotaszárny* csontszínű maradványait. „Pereg alá a mennyezet, / a körülducolt falak és / a teljes palota. / Mindig is idevagyunk, / ebbe a homokágyba” – írja a szellemtestvér Pilinszky.

Ország Lili festményei olyan kabbalisztikus térképek, melyeken a madarak szárnycsapásainak íve, a *Dór oszlopok* évgyűrűi, a földre ejtett *Kámeákról* visszaverődő fényugarak, valamint a keleti ikonok madonnáira és gótikus templomok szoboralakjaira öltött ruhadrapériák ráncai szolgálnak útjelzőként az egymásra rétegződő dimenziók folyosórendszerében. A jellemzően vertikális

és horizontális struktúrára feszülő tér szegleteiben annak a személytelenség egy szerveként működő embernek követjük – a különböző kreatúrák formájában vagy felületén hagyott – architektonikus és kalligrafikus nyomait, aki igazán sohasem mutatja meg magát, mert *nem fordíthat háta a Siratófalnak...* Ha elég közelről nézzük, az ornamentikus-organikus, hálózatszerű városképek falai lélegezni kezdenek; velük együtt mozdulnak meg a testrészekre emlékeztető formák, az ujjlenyomatokhoz hasonló spirálok és a mikroszkopikus sejteket idéző-imitáló alakzatok is. A madártávlati falak és folyosók érrendszerré, az erek árcai pedig labirintussá válnak; immár egyszerre vagyunk a térképen kívül-belül – útvesztők és útvesztettek. „Mennél jobban nő a távolság, annál tisztább lesz a rálátás.” (Sebald: *Saturnus gyűrűi*)

A rítusszerűen ismételt motívumok egymásba kapaszkodó árkádjai alatt húzódó *Katakombák* járataiban bújik meg és tűnik elő egy-egy pillanatra amorf, asszociatív formákban és arcokban a *Szfnx* kérdésre adott, kongóan visszhangzó válasz. „Különösen az álmokban és bizonyos pszichózisokban találkozunk gyakran archetipusos anyaggal, vagyis olyan képzetekkel és összefüggésekkel, amelyek pontos másait a mítoszokban találjuk. Ezekből a párhuzamokból vontam le azt a következtetést, hogy van a tudattalannak egy olyan rétege, amely pontosan ugyanúgy funkcionál, ahogyan az az ősi psziché, amely a mítoszokat létrehozta.” (C. G. Jung) Az ősi pszichéből, avagy a mitikus hitvilágból jött-ment, izzó kővé dermedten is izzadó, koldusszegény hírnökök állnak az Ország Lili-féle *misztikus épületkomplexumok röntgenképeinek* gyűjtőpontjában... Akik a sírokat ásták, az ikonokat festették, a harangokat öntötték és a tornyokat építették. Miután pedig – *sírásukat mázolvá rá* – az utolsó falat is felhúzták, átkeltek azon, nem hagyva ott már semmi mást, csak a labirintus öreinek kifürkészhetetlen nyomait. A kultúra jelen idejű – a *múltba nyíló kapuk* előtt álló – nyomkövetői számtalan falba ütközhetnek még, mire megjelenik arcukon – Ady szavaival élve – a régi írás... Mire valaki újra rájuk olvassa.

András Tamara

Akiket érdekel a fény

PÉNTEK Orsolya: *A magyar fotó 1840–1989*. Látóhatár Kiadó, Budapest, 2018.

A jó fotós hajszolt és nem ritkán monomániás. És nem ritka a jó fotósok közt a szívbeteg. Egy szüntelen keringő égitest izgó-mozgó történéseit megállítani tett és cselvetés egyaránt, a jó fotós ezért rafinált és elkötelezett. Azt hiszem, csönd, ritmus és szívdobbanás elegye a jó fotográfia. A jó fotográfus pedig állhatatos és fesztelen. Fényképezni, azaz elcsenni az istenek időtlen perspektívájából egy pillanatot ugyanis prométheuszi akrobatika. És egyszersmind ikaroszi égnek emelkedés. A jó fotós ezért légies. Éber, józan, álmódó.

Fotografálni közben szenvedély. A szenvedély pedig közel kerülés. Közel kerülni, amennyire csak lehet. Emberhez, eseményhez, tárgyhoz is. A jó fotográfia egyik titka ez. A közelség persze nem feltétlenül fizikai, számos esetben – hogy hiteles legyen – a fotográfus inkább hátrálép. És jól teszi. Felmutathatja így a képet annak is, akit az élet túl közel sodort, vagy aki nem kerülhetett esetleg valamihez vagy valakihez elég közel. Foglyul ejteni, a sötétszoba mélyén pedig előhívni aztán elhúlt fényeket: a legnagyobb izgalmat a fotográfusoknak ez – Vető János kifejezését kölcsönözve a „laborbűvészkedés” – jelentheti. Jelen lenni, amikor anyaggá köt egy átvilágított múlttarab.

A jelen fényénél vizsgálni a múlt történéseit – aki a fotózás történetéről ír, annak a dolga ez. *Sine ira et studio*, amennyire csak lehet. Közel hajolni, majd a félhomályos forrásanyag legbeszédesebb részleteit hívni elő. Mert bár a fotográfia feltárulkozás, ne higgyük, hogy a történetét feltárni olyan egyszerű. A fényképezés története a tudomány-, a technika-, a társadalom-, a művészet- és a művelődéstörténet felől is vizsgálható. Izgalmas aspektusokat adhat hozzá továbbá a személyiség-lélektan és a szociológia. A fotóval foglalkozó szakembertől tárgya komoly felkészültséget kíván, hisz – látjuk – elképesztően szerteágazó ez a médium. És noha egy olvasmányos összefoglalóhoz a riportázs vagy a szocio műfaja is kínálkozna, Péntek Orsolya – bár helyenként az

iméntiekből is írásába épít elemeket – alapvetően a portré felől közelít hőseihez *A magyar fotó 1840–1989* című, a Látóhatár Kiadó gondozásában megjelent, impozáns kiállítású, gazdag képanyaggal illusztrált kötete hasábjain. És az íróként és képzőművészként is tevékeny szerző koncepciózus, a saját szabályaihoz végig ragaszkodik, azokon belül következetes könyvet ír. Bár beszédes az is, hogy amikor ettől a sémától elszakad, a kötet azokon a szöveghelyeken a legizgalmasabb.

A magyar fotó 1840–1989 – ahogy a címe is mutatja – nagy ívű vállalkozás. A befogni választott másfél száz évet a szerző huszonnégy fejezetben mutatja be, épp anynyiban, amennyi kocka egykor a rövidebb filmtekercsre fért. (Vajon véletlen-e?) Világos, hogy terjedelménél fogva sem várhatunk egy 344 oldalas könyvtől mélyfúrásokat. Olyan géniuszoknak sem jut tucatnyi oldalnál és (legfeljebb) ugyanennyi képnél több, akiknek már egy-egy sorozatáról is monográfiák születtek. A szűkszavúság pedig nehéz. Olyan mondjuk, mint három telefontóztott tekercsből a legjobb portréképet kiválasztani.

Ritkán nem egyenetlen, ami szűkszavú, így aztán elnézzük, hogy akadnak az elkészült életutak között élesek és elmosódottabbak is. Ez már csak ilyen. Nagyobb baj meglátásom szerint, hogy hiányzik a textusból a közel kerülés vágya, az inspiráló monománia. Ezek az írások, bár információgazdagok, stílusosan meglehetősen laposak. Ugyanilyen fájó az is, hogy – amint arra cikkeiben Albertini Béla¹ és Tőry Klára² fáradságot nem kímélve rámutat – számos pontatlanságot, tévedést, hibát tartalmaz Péntek Orsolya kötete. És mivel Hevesy Iván 1958-ban(!) megjelent, *A magyar fotóművészet története* című munkája

¹ Albertini Béla: *Hogyan (ne) írjunk magyar fotótörténetet*. *Apertúra*, 2018. május–június. http://mafot.hu/apertura_hogyan-ne-irjunk-magyar-fototortenetet.html.

² Tőry Klára: *Hozzászólás Péntek Orsolya A magyar fotó 1840–1989 című könyvéhez* (Látóhatár Kiadó, 2018). *Fotóművészet*, 2018/4. https://maimanohaz.blog.hu/2019/01/18/tory_klara_hozzaszolas_pentek_orsolya_a_magyar_foto_1840_1989_cimu_konyvehez_latohatar_kiado.

óta nem készült a témában átfogó kötet, elsőre kimaradt ziccernek tűnhet a Látóhatár albuma. Bár magam is osztom a felháborodást, a könyv slendriánsága bosszant engem is, e helyt mégsem elrettenteni kívánom a fotótörténet iránt érdeklődő olvasót, inkább szeretnék megosztani pár meglátást, amelyre engem a könyv olvasása vezetett. Végül pedig a ziccerre is visszatérni, szűkszavúan.

Leginkább a műtermi felvételekhez hasonlíthatók a kötet fejezetei. Felteszem, nagyjából azonos módon készülhettek el. Pár bekezdés a családi háttérrel, a hivatás felismerését és az indulást ismerteti, aztán a történelem színlapjáról következik néhány vonatkozó (jellemzően sötét) árnyalat, hogy a témák vagy a legfontosabb sorozatok kerüljenek végül sorra. Noha egy ekkora mérvű munka esetén jogos, ha a szerző ilyen szigorú szervezőelvet követ, sajátos módon mégis azok a könyv legerősebb részei, amelyekben Péntek Orsolya valamelyest eltér ettől. Ilyen esetekben egy-egy, az aktuális „főhőssel” készült interjúrészletet emel a szövegbe, amelyek segítenek egy gondolkodásmódot körvonalazni, amelyekből felsejlik a hús-vér figura is. Sajnos, saját szavak a kötetben ritkán hallhatók. Pedig a képkészítők citált meglátásai és megfogalmazásai minden esetben izgalmasak. Ha a fotósok személyiségéről keveset árulnak is el a fejezetek, az elszórt életrajzi adalékok alapján megfogalmazható, hogy kitartó, alázatos és nemritkán nehéz alakok lehettek ők. Kísérletező hajlamú, kalandvágyó, határozott és a határokat feszegető, innovatív szellemek. Eltökélt, küldetéses emberek.

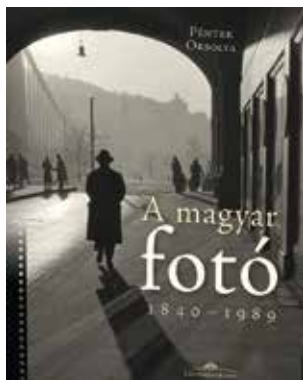
Már-már evidencia, hogy a kezdeti időkben a technológia tematikus szempontból is meghatározta a fotográfusok lehetőségeit. Ez elsősorban a pontosabb reprezentációért, ezzel szoros összefüggésben pedig a záridő rövidüléséért folytatott küzdelemre vonatkozott, de érdemes felfigyelnünk arra is, hogy a fényképezés milyen gyorsasággal nyert teret. Egy évvel azután – derül ki a kötetből –, hogy Daguerre nyilvánosan is bemutatta

az eljárást, amelyet szabadalmaztatott, az általa írt könyv magyarul is megjelent, és egyre több dagerrotípista állt munkába nálunk is. Kevesebb mint húsz év múlva már tucatnyinál is több műterem működött Pesten és Budán. A fotográfia az arisztokrácia hóbotjából félszáz év alatt lett a polgárság önreprezentációs médiuma, majd még szélesebb rétegek dokumentációs és önkifejezési eszköze. (1905-ben – a könyv szerint – minden nagyobb magyar városnak alakult már fotós köre.) Gondoljunk csak bele: egy emberöltőnél kevesebb idő telik el attól fogva, hogy Orbán Balázs az etnográfia vizuális lábjegyzeteként használja a fényképezést, addig, hogy Kepes György és Moholy-Nagy a médium filozófiájáról értekeznek. *A magyar fotó 1840–1989* sejtetni enged, tehát, hogy a fotográfia történetében szimbolikus jelentőséggel bír az idő motívuma.

Szentelhetett volna ennek tán a szerző több teret.

Hasonló továbbgondolásokra készíthet a tér vizsgálata. Azoknak az életműveknek, amelyek nemcsak a hazai, de az egyetemes fotótörténet kánonjában is mérvadók – André Kertész, Brassai, Robert Capa, Lucien Hervé, Moholy-Nagy László és Munkácsi Márton tartozik többek között ide –, a nagy része külföldön fellelhető. Mindezt magyarázza persze a képek létrejöttének helyszíne, és ezzel immár a következő megfigyeléshez érkezőnk. Ahhoz, hogy a 20. század első felének művészeti tendenciái (szemben a korábbiakkal és a mai viszonyoktól is eltérő módon) erősen lokális csoportosulásokhoz köthetők. Legnevesebb fotósaink java rendre Németországban igyekezett elsajátítani a szakma alapjait, aztán Párizsban, majd pedig az Egyesült Államokban érvényesült. A Teleki tértől a *Harper's Bazaar*ig és a MoMA kiállítóterméig vezettek ezek az életutak. Borzongató belegendolni, mennyi ebben a fátum, az előre menekülés szerepe, hiszen az említett folyamatok előmozdításában markáns szerepet játszottak a történelem szörnyűségei is.

A kötet legvonzóbb része kétségkívül a jó érzékkel válogatott képanyag. Az ikonikus, ezerszer látott

nagyítások mellett különösen érdekes volt például számomra Veress Ferencnek az a felvétele, amelyen a kolozsvári Farkas utca látható, de a templom előtti térre nem került még oda a Szent György-szobor másolata. Izgalmas Klösz György Budapest-fotográfiáin silabizálni az egykorvolt tereket, vagy Korniss Péter számomra különösen kedves széki képeinek a részleteiben veszni el, bejárni Brassai Párizsát, Lucien Hervével kalandozni lírai épülettömbök között, vagy éppen Kálmán Kata és Kinszki Imre képeire csodálkozni rá. És ha nem is mutat meg minden izgalmasnak tetsző reprodukciót, a kötet tanácsol jó néhány sorozatot, ciklust, albumot. Minden hibája és hiányossága ellenére ez az, ami miatt ez a könyv mégiscsak lehetne valamiféle origó.

Objektív fotótörténetet írni képtelenség, és alighanem felesleges. Alaposat azonban annál inkább érdemes. Még akkor is – vagy abban az esetben kivált –, ha a szóban forgó kötethez hasonló, bedekker típusú, ismeretterjesztő kiadvány születik. Afféle bázis vagy inkább esszencia; olyan alap, amelynek a fotográfiát kedvelő olvasó könyvespolcán ott kell lennie. Mint egy képes, kulturá-

lis magazinnak mondjuk, a művelt fogorvos várójának asztalán. Egy efféle kiadvány elsődleges funkciója, hogy útba igazít. És emiatt rejt magában veszélyt *A magyar fotó 1840–1989*-ben a sok hiba. Jobb, karanténmentes időkben egy ehhez hasonló kiadványból kellene pedig kiválasztanunk magunknak a látogatandó tárlatokat. Vagy javasolhatna akár a könyv ezekre a monitorhoz kötött hónapokra az interneten fellelhető archívumokat, további képeket és a képek mögött rejtőző történeteket.

A magyar fotó 1840–1989-nek afféle kinyomtatott, igényes kezdőoldalnak kéne tulajdonképpen lennie, amely a képtengerben navigálni segít. Életművek feltárásához adhatna ötleteket, és ebből a szempontból – bár a címben tett ígérethez képest messze alulfejleszt – a szóban forgó album tényleg hiánypótló munkát végezne el. Jelen állapotában Péntek Orsolya kötete nem ilyen, azonban meggyőződésem, hogy menthető. A kiadó helyében biztosan piacra dobnék egy, a téma kutatóival egyeztetett javított, bővített kiadást. Mert a kompozíció mindennél fontosabb.

Vass Norbert

Ideiglenes egész élet

BEREMÉNYI Géza: *Magyar Copperfield*. Magvető Kiadó, Budapest, 2019.

Bereményi Géza életművének központi témája, visszaterő szüzséalakító motívuma az íróvá válás folyamata, annak okai és körülményei. A *Petőfi „Ha férfi vagy, légy férfi” c. költeményének elemzése* című novellájában szerepel egy jelenet, amely némi eltéréssel a *Magyar Copperfield*-ben is megtalálható. 1956. október 25-én, az Országház előtti sortűz után, a helyszínre mintegy véletlenül keveredve botorkál hazafelé a főhős a holttestek között. Fejében – lépései ritmusának hatására – megszületik első költeménye, az *Inkább mégis a vesztesek...* kezdetű vers. A jelenet – akár így történt, akár nem – sokat elmond Bereményi íróvá válásának mikéntjéről. A fősze-

replő olyannyira sokkos állapotba kerül a látottak miatt, hogy öntudatlanul írásba kezd. A brutális, de esztétikai tapasztalatként is megélhető, rendkívül intenzív hatású érzéki benyomások mintegy kizsarolják belőle a művészi reakciót. A jelenet így egyfajta önértelmezésként, prózai ars poeticaként is olvasható, amely az írás mint alkotófolyamat két fontos jellemzőjét világítja meg: 1. szükség van rá, mert a nagy hatású, szuggesztív élmények csak ennek révén dolgozhatóak fel; 2. az alkotás iránti igény (az ihlet?) nem hívható elő tudatos módon, hiszen azt a történelem vagy a személyes sors esetlegességei, az úgynevezett véletlenek válthatják ki.

A véletlen szerepe mint az íróvá válás folyamatát alakító mozzanat a *Magyar Copperfield* cselekményében is tetten érhető. A központi figura (nevezetesen éppen Roz-

ner Géza) a munkahelyén látogatja meg anyját: csempésze ki neki a személyi igazolványát nevelőapja lakásából, hogy azzal végre maga mögött hagyhassa gyűlöletes életét. Édesanyját egy munkatársa társaságában találja, a Tibor nevű férfi pedig kis huzavona után előáll az ötletével: „Figyelj ide, Géza. Neked írónak kéne lenned. Én sok író életrajzát olvastam már, és a legtöbbjüknek olyasféle volt a gyerekkora, mint a tiedé. Most, hogy szabad lettél, próbálj írni bármiről, ami csak eszedbe jut, összevissza.” Ez a cselekményelem (tudniillik, hogy azért írok, mert azt hiszik mások, hogy író vagyok) a Petőfi „Ha férfi vagy, légy férfi” c. költeményének elemzése mellett Bereményi második regényében, a *Vadnai bébiben* is szerepel. Ezekben a szövegekben – a metanarratíva szintjén – az alkotás egyfajta szerepkényszerként jelenik meg. Az íróvá válás aktusa pedig véletlenszerű és nevenséges egyszerre; egyfajta szerepjátás, kósza ötlet, amely esetlegességek és hazugságok közt, sőt mindezek által megy végbe.

Ez az (ön)írónia – miszerint egy ön-életrajzi regény borítóján a főhős-szerző lebuktatja magát, hogy többek közt egy félig ismeretlen ember ötletére kezdett el írással foglalkozni, ugye, összevissza – már a regény címében is szembeötlő. Érthetően *magyar*; hiszen bár egyéni, de nem kirívó sors a címszereplőé, ezáltal általános, s mindez a korszak *szűk levegőjű* Magyarországn; és persze a *Copperfield* is érthető, egyértelmű életrajzi egyezések magyarázzák. Mégis sajátosan ironikus, jól ismert módon, *bereményisen* önironikus, bizonyos csúcsoktól önmagát tudatosan távol tartó, ahhoz csak hasonulni szándékozó magatartás tűnik ki belőle. Rilke írja az iróniával kapcsolatban: „Ha tisztán alkalmazták, tiszta is marad, s nem kell szégyenkeznie miatta, ha pedig már túlságosan kezelni tudja, s szinte fél ettől a növekvő bizalmi viszonytól, úgy vegyen kézbe nagyszerű és komoly tárgyakat: s meglátja, ott ez az eszköz csődöt mond, s alkalmatlanná válik. Kutassa a dolgok mélyebb rétegeit: az irónia oda soha nem képes leszállni – ha ekképpen nagy dolgok pereméhez érkezik, puhatojja ki egyszersmind, hogy ez az ábrázolási mód való-

ban természetének legfőbb vonása-e. Mert komoly dolgokkal való találkozás során vagy levetkezi majd iróniáját (ha ez valamilyen véletlen adottság), vagy (ha természetének fontos eleme) az fontos alkotóelemmé válik s beilleszkedik azon eszközök sorába, melyek meghatározzák az Ön művészetét.” (Rainer Maria Rilke: *Levelek egy ifjú költőhöz*)

Annak fényében, hogy a *Magyar Copperfield* – feltehetőleg a műnemek és műfajok között átívelő életműnek köszönhetően – csupán harmadik megjelent regénye a szerzőnek, közel sem állítható be egy kései, öregkori kényszerből vagy a folyamatos írói munka rutinjából született műnek. Ez Bereményi első nagyregénye, amely – folytathatóságát is figyelembe véve – vélhetően kiemelt helyet foglal majd el az életműben. A szerző pedig itt sem hagyja el az iróniát, sőt! Ha a főhősről van szó, valamint annak irodalmi szárnypróbálgatásairól, előszeretettel használja is elmeélet, de minden helyszínt, főhőst s az egész korszakot kedves, bűbájos,

nagyon is helyénvaló iróniával szemlél, ám soha nem cinizmussal. Az irónia fő alkotóeleme művészetének, de mindig szereti, legalábbis tiszteli annak a tárgyát, a letűnt világot.

Első olvasatra a Bereményi-életmű legtöbb prózai alkotásában a főhőssel könnyen azonosítható hetero- vagy autodiegetikus narrátor szólal meg. A *Magyar Copperfield*-ben az autodiegetikus (önmaga történetét mesélő) elbeszélő időnként kitér saját narrátori szerepének megbízhatatlanságára, legalábbis korlátozott kompetenciájára. Emlékei megfakultak, elfogult mindennel kapcsolatban, amihez köze van – állítja. Ám többször megjelenik a cselekmény elbeszélésének folyamatában az alkotás pillanatóból beszélő, a cselekményeket már felülről magyarázó narrátori pozíció, amely a mindentudó artikuláció képességeihez hasonlatos beszédmódban nyilatkozik meg. (Többek közt a regény születéséhez közeli idősíkon jegyzi meg a szerző: az interneten megkereste az érdekesember fizikatanár Ferit, és jóslata bevált: sikeres vezérgazgató

lett belőle.) Bereményi narrátorainak többsége múltbéli önmagával szemben távolságtartó; az ő tetteiket, érzelmeiket tárgyilagos leírások alapján ismerjük meg; mintha ezzel a befogadónak azt bizonygatná, mindenképp tisztában kell lennie azzal, fikció, amit befogad.

A *Magyar Copperfield* szereplői a történelem által meghatározott, éppen ezért annak alakításában részt nem vevő, passzív emberek, a történelmi változásoktól („kampányoktól”) való távolságtartás, a tehetetlenség, a halogatás és a közöny jellemző rájuk. A regény – bár a szocializmus számos negatívumáról, bűnéről beszámol – nem állítja be úgy a kort, mintha egészében ellehetetlenítette volna az állampolgárok életét. Inkább a közöny kialakulása, az apró-cseprő emberi dolgok felé fordulás jellemzi szocializmusban mozgó hőseit. Elbeszélője számára a személyes, az egyéni mindig jellemzőbb, mint az általános vagy a közösségi, sőt éppen előbbi vet fényt az utóbbira. (Egy hadirokkant a háború, egy rendőr az állami erőszakszervezet, egy tanár pedig az intellektuális

szembenállás szimbóluma.) Emellett figyelemre méltó megközelítése a történelemnek, illetve a valóságnak a gyermeki nézőpontból láttatott cselekmény, amellyel több Bereményi-szöveghez hasonlóan (*Legendárium, Jézus újságot olvas, Eldorádó*) a *Magyar Copperfield*-ben is találkozhatunk. Ezekből a történetekből hiányzik a gyermek különös tapasztalataira, benyomásaira vonatkozó magyarázat vagy kommentár, hiszen az nem tud többet a világról, csak amennyit a két szemével lát, két fülével hall, esetleg ízlel, érint, közvetlenül tapasztal. Ha ez így van, a történelem is csupán a szereplők által tapasztalt benyomások, átélt élmények révén értelmezhető.

A *Magyar Copperfield* narrátora nem csupán szereplőivel ironikus, nemcsak önmagát és a díszletet, a szocialista Magyarországot látja folyton változónak, esetlegesnek, már-már meghatározhatatlannak, de az egész életet. „Mert létezhet ideiglenes egész élet, amiben minden csak átmeneti.”

Regős Mátyás

Az árnyék is képes tárgyá válni

„Pulszky Ferenc ajándoka”. *Rézmetset, gipsz, fénykép – fejezetek a műtárgymásolás történetéből*. Kurátorok: Szabó Júlia és Harmati Béla László (2020. március 26. – július 25.).

Platón az *Állam* hetedik könyvében írja le hosszasan a híres – eredeti megfogalmazásában nagyon bonyolult – barlang hasonlatot: az örök félhomályban leláncolva élők csak az árnyékát láthatják a külső világ tárgyainak. Művészettörténészek aligha szeretik ráolvasni ezt a mítoszt a saját módszereikre, és még az is az eredeti művek fontosságát hangoztatja, aki maga nem nagyon tudja megkülönböztetni az eredetit a kópiától. Ez olykor nem is könnyű feladat. Ennek a kiállításnak a középpontjába épp valami ilyesmi került: az eredeti műtárgyak 19. századi gipszmásolatai, sőt az – időközben eltűnt – másolatok archív fotókópiái. Pontosabban fogalmazva: a

műtárgymásolatok és -reprodukciók szerepe a művészetről való gondolkodásban és a művészeti oktatásban, egyetlen hazai – de egyetemes jelentőségű – példa köré csoportosítva a segédletek, segédgyűjtemények műfaját. A főhőssel, Pulszky Ferencsel, a politikussal, íróval és tudóssal, egy időben Kossuth munkatársával, később a Nemzeti Múzeum főigazgatójával hosszú ideje foglalkozik a hazai kutatás, tevékenysége egyre ismertebb, de szerencsére még mindig akadnak körülötte felfedezni valók. Ezt tanúsítja ez a kiállítás is.

Pulszky Ferenc elefántcsont-faragványokról és pecsétéről (valószínűleg vésett ékkövekről) készült gipszmásolat-gyűjteményének emlékét mindössze két szöveges dokumentum őrzi: az egyik az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola igazgatójának köszönőlevele a „Pulszky-féle gyűjtemény” átengedéséért, a másik pedig az az elismervény, amellyel az összesen 748 darab

gipszkópia átvételét nyugtázták. Az anyagot az Iparművészeti Múzeum adta át; a hatalmas gyűjteményt, amely felölelte az elefántcsont-faragványokon követhető szobrászattörténetet a késő antikvitástól kezdve a középkorig, nyilván az oktatás segédeszközéül szánták. Vajon hova lett ez a sorozat? – kérdezzük kíváncsian és lemondóan, ám válasz egyelőre nincs. Maga a gyűjtemény összeállítója, Pulszky Ferenc ott volt Angliában a nagy gipszmásolat-gyűjtemények születésekor; pontosan tudta, hogy a művészet történetének tanulmányozásához – akár szakemberekről, akár a művelt közönségtől van szó – kiváló segédeszköz a sokszorosítható reprodukcióknak e háromdimenziós, mérhető változata. Amikor a száműzetésből hazatért, a Nemzeti Múzeum főigazgatójaként létre is hozott egy kitűnő, átgondolt koncepciójú, ókori nagyszobrokról készült gipszmásolat-kiállítást.

Az eredeti elefántcsont-faragványok egy része is Pulszky tulajdonát képezte egy ideig. Megörökölte nagybátyja, Fejérváry Gábor nagyszerű műgyűjteményét, amely a reformkori Magyarország legjelentősebb antik művészeti kollekciónak is magában foglalta. Pulszky – bevallottan családi okokból – a Fejérváry-gyűjtemény elefántcsontjait 1855-ben adta el egy liverpooli kereskedőnek, de a tudományos problémáról, amelyet képviseltek, nem mondott le, sőt ennek kiteljesítéséhez szedhette össze a műfaj többi híres alkotásának másolatát is. Hazahozta a kollekciónak, és ez jutott végül az Iparművészeti Főiskola jogelődjéhez. Sorsukat az pecsételhette meg, hogy amikor a másolatsorozatokra az oktatásnak sem volt már szüksége, elkallódtak, esetleg el is pusztultak. Az átvételi elismervényen kívül egyelőre nincs nyomuk.

Az a korszak, amelyben Pulszky összeállította ezt a segédgyűjteményt, egy másik reprodukciós eljárásnak, a műtárgyfényképezésnek is a hőskora volt. Nem véletlen, hogy Pulszky ezt az új módszert is fölhasználta. Amikor a műtárgyakra szakosodott John Brandon Philpot lefényképezte az elefántcsont-faragványokról készült másolatgyűjteményt, a fotósorozatot Pulszky is megszerezte, s hazatérése után a Nemzeti Múzeumnak

adományozta, ahol zömük meg is maradt. Nem foglaltak annyi helyet, kezelésük sem volt olyan kényes, mint a gipszeké, lassan elsüllyedtek, és végül az Adattárban kötöttek ki.

Papp Júlia eredetileg a műtárgyfényképezés kezdetivel foglalkozva jutott el a Pulszky-féle gipszek archív fotóinak fölfedezéséig. Philpot csak a megérdemelt jutalma volt a szorgalmas és kitaró kutatómunkának. A kiállításban mindazt láthatjuk, tanulmányozhatjuk, ami műtárgy-reprodukcióként a 19. század közepéig létrejött, kezdve a 16. századi rézmetszetektől a különböző technikájú sokszorosítási eljárásokon át elvezetve a fényképezés feltalálásáig és célzatos alkalmazásáig. A művészettörténet-írás forrásai ezek mind: metszetek, rajzok, fénynyomatok és archív fotográfák; beletartoznak a napjainkban egyre divatosabbá váló kutatástörténeti áttekintésekbe is. A művészettörténet-írásnak vannak fontos képi forrásai is; ezzel a problémával mindannyian találkozunk, ha a régi művészettel foglalkozunk, és a kérdéseket mindenki meg is válaszolja valahogy. Az anyaggyűjtésnél tartunk, és örvendeznünk kell, hogy itt láthatjuk a reprodukciók eredetijeit, mert e forrástípus feltárásánál muszáj elmenni magukig a tárgyakig, még ha ezek a tárgyak maguk is csupán másolatok. Ha csavarhatunk egyet Platón fentebb idézett barlanghasonlatán: az árnyék is képes tárggyá változni. Hálás köszönettel tartozunk tehát Papp Juliának, aki feltárta és fáradhatatlan lelkesedéssel megmutatja nekünk most ezt az elsüllyedt, egyelőre csak itt-ott kibukkanó képi világot.

Bátorságra vall tisztán tudományos indíttatású kiállítást rendezni ma Budapesten önmagában is, ezek tere – tapasztaljuk – egyre fogy. Az Evangélikus Országos Múzeum egyúttal saját felekezeti múltja egyik szép szakaszának feltárását is vállalta: Pulszky Ferenc is, nagybátyja, Fejérváry Gábor is a nagy múltú eperjesi-sárosi evangélikus közösségből eredt, életművük – bár a műgyűjtés története egyetemes – fontos része ennek a hagyománynak. Bízom benne, hogy a közös munkának, amely a múzeum és az intézet között most létrejött, lesz folytatása a jövőben is.

Mikó Árpád

TARTALOM

LECTORI SALUTEM

Zászkaliczky Zsuzsanna: *Scrapbook*

IRÁNYTÚ

Beer Miklós: *Mindnyájan testvérek vagyunk* 3

EVANGÉLIKUS MŰHELY

Zsolczainé Vitális Judit: *Roma szakkollégium* 5

Korpás Éva: „*Isten a cigány atyafiakat bízta ráink*”.
Cigánymissziós munka a nyírteleki Filadelfia Evangélikus Egyházközségben 18

MÉRLEG

Bakay Péter: *Purdé csupaszon* 11

András Tamara: *Égig érő Anyaföld* 57

MODUS VIVENDI

Schranz Áron: *Negyven kilométerre Budapestől. Bag, Dány, BAGázs* 27

TÁRGY – KULTÚRA

Szuhay Péter: *A pilinyi bálványtól a misztikus vándorcigányig. Válogatás és bemutató a Néprajzi Múzeum cigány vonatkozású kamarakiállításából* 32

IDÉZŐJEL

Ayhan Gökhan: *Gyerekkórház • Cerberus kórháza* 40

HARMÓNIA

Papp Máté: *Képzeltbeli találkozások kocsmakoncertje. Interjú Hoppál Mihállyal a Cigányidők című lemez kapcsán* 41

TANÚK ÉS TANULSÁGOK

Lakatos Tibor: *Jó ebédhez szól a nóta. A magyarországi muzsikás cigányság története, asszimilációs törekvései és az új kihívások* 45

Blénesi Éva: *Puczi Béla és a szív bölcsessége* 53

TALÁLKOZÁSOK

Zászkaliczky Zsuzsanna: *Tabuk, tapasztalatok és a megtartó közösségek. Beszélgetés cigányokról Forgács Istvánval* 65

SZÓBIRODALOM

Dukay Barnabás: *Bari Károly összegyűjtött verseinek A befejezetlen tenger című sorozatához* 60

Papp Máté: „*A könyvem voltaképpen jóvátétel*” 62

SZEMLE

Dányi Dániel: *Völgysötétből a kitaposatlan útra* 73

Leitner Veronika: *Nem csak kenyérrel él az ember* 75

András Tamara: *Amíg estig raktak* 77

Vass Norbert: *Akiket érdekel a fény* 79

Regős Mátyás: *Ideiglenes egész élet* 81

Mikó Árpád: *Az árnyék is képes tárggyá változni* 83

FODOR BALÁZS • GÁNCS TAMÁS • KERTÉSZ BOTOND • KÉZDY PÁL • KODÁCSY TAMÁS
• MAKÁRY SEBESTYÉN • MOLNÁR LILLA • PAPP MÁTÉ • PATAKI GÁBOR • PETRŐCZI ÉVA
• S. BÉRES BERNADETT • STIFNER-KÓHÁTI DOROTTYA • SZÚCS KINGA • TAKÁCS-SÁNTA
ANDRÁS • ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA

